

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI
VE SOSYO-İKTİSADİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Neslihan KILINÇ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Fahriye ÖZTÜRK

Ankara – 2012

ONAY

Neslihan KILINÇ tarafından hazırlanan “Bireysel Kredi Kullanımında Hanehalkı Davranışları ve Sosyo-İktisadi Etkileri” başlıklı bu çalışma, .../...../2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

.....

Unvanı, Adı, Soyadı (Başkan)

.....

İmza

.....

Unvanı, Adı, Soyadı

.....

İmza

.....

Unvanı, Adı, Soyadı

.....

ÖNSÖZ

Türkiye’de bireysel kredi kullanımı, sağlanan istikrar ve gerçekleştirilen finansal düzenlemelerle belirgin bir artış içine girmiştir. 2003-2005 yılları arasında her yıl yüzde yüzün üzerinde artış gösteren bireysel kredi kullanımı, artış hızındaki yavaşlamaya rağmen günümüzde büyümesini sürdürmektedir. Kullanımındaki artış bireysel kredilerin hanehalkı tüketimi ve yükümlülükleri içindeki payına da yansımaktadır. Bu durum, hanehalkı kredi kullanımına karşı tüketim ve finans cephesinin duyarlılığını arttırmaktadır. Ekonominin temel birimlerinden biri olan hanehalkının, bireysel kredi kullanımındaki davranışlarının ve bunların olası sosyo-iktisadi etkilerinin incelenmesi bu duyarlılıktan dolayı daha da önemli hale gelmektedir. Hazırlamış olduğum çalışmada Türkiye’deki hanehalkı bireysel kredi kullanım davranışları ve bunların olası sosyo-iktisadi sonuçları değerlendirilerek, bireysel kredi piyasasının talep cephesi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu tez çalışması boyunca anlayışlı, sabırlı davranışlarından ve karşılık söz konusu olmaksızın vermiş oldukları desteklerden dolayı hayattaki ilk ve daimi öğretmenim annem Aziye Kılınç’a, babam Sefer Kılınç’a, bana olan inancını ve desteğini her zaman hissettiğim abim Erdal Kılınç’a ve ablam Perihan Kılınç’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın tamamlanması sürecinde güler yüzü ve nezaketiyle her aşamada bana destek olan ve değerli görüşleri ile tezime büyük katkıda bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Fahriye Öztürk’e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu süreçte bana yardımcı olan ve desteğini bir an olsun esirgemeyen değerli meslektaşım Arş. Gör. Türker Şimşek’e emeklerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum. Tezimdeki olası eksiklerden ve hatalardan sadece benim sorumlu olduğumu da belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR DİZİNİ	iii
TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KREDİ KAVRAMI VE BİREYSEL KREDİLER

1.1. KREDİ KAVRAMI	3
1.2. BİREYSEL KREDİ KAVRAMI	5
1.3.BİREYSEL KREDİ TÜRLERİ	8
1.3.1. Tüketici Kredileri	8
1.3.2. Kredi Kartları	9
1.4.BİREYSEL KREDİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	14

İKİNCİ BÖLÜM

TÜKETİM TEORİLERİ

2.1. MUTLAK GELİR HİPOTEZİ	18
2.2. NİSBİ GELİR HİPOTEZİ	19
2.3. YAŞAM DÖNGÜSÜ HİPOTEZİ	20
2.4. SÜREKLİ GELİR HİPOTEZİ	23
2.5. LİKİDİTE KISITI HİPOTEZİ	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HANEHALKININ SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI

3.1. HANEHALKININ SOSYAL YAPISI	27
3.2. HANEHALKININ İKTİSADİ YAPISI	35

3.2.1.Hanehalkı İşgücü Durumu ve Gelir Yapısı.....	35
3.2.2.Hanehalkı Harcama Yapısı ve Borçluluk Durumu	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BİREYSEL KREDİ KULLANIMI

4.1.TÜRKİYE'DE KREDİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER	47
4.2.TÜRKİYE'DE BİREYSEL KREDİNİN TARİHÇESİ	59
4.3.TÜRKİYE'DE BİREYSEL KREDİ KULLANIMI	61

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI VE SOSYO-İKTİSADİ ETKİLERİ

5.1. ULUSLARARASI ALANDA BİREYSEL KREDİ KULLANIMIYLA İLGİLİ HANEHALKINA YÖNELİK YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	76
5.2.TÜRKİYE'DE BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI.....	82
5.2.1.Araştırma Yöntemi ve Veri Seti	82
5.2.2.Bulgular	84
5.3. BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI VE SOSYO-İKTİSADİ ETKİLERİ	87

SONUÇ	100
KAYNAKÇA	102
EKLER.....	111
ÖZET	117
ABSTRACT	118

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** : Avrupa Birliği,
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri,
- ADNKS** : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi,
- ATM** : Automated Teller Machine (Otomatik Para Çekme Makinası),
- BDDK** : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu,
- BKM** : Bankalar Arası Kart Merkezi,
- DPT** : Devlet Planlama Teşkilatı,
- EVM** : Europay – Mastercard – Visa,
- SMS** : Kısa Mesaj Servisi,
- TCMB** : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası,
- TBB** : Türkiye Bankalar Birliği,
- TKHK** : Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun,
- TMSF** : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu,
- TÜFE** : Tüketici Fiyat Endeksi,
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu.

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: Nüfus ve Artış Hızı	28
Tablo-2: Nüfusun Yaş Bileşimi	29
Tablo-3: Doğum ve Goğurganlık Hızları	30
Tablo-4: Kadın ve Erkek Nüfus Oranları	31
Tablo-5: Okuma-Yazma Durumu	31
Tablo-6: Medeni Durum	32
Tablo-7: Yerleşim Yeri.....	35
Tablo-8: Hanehalkı Bireylerinin İşgücü Durumu	37
Tablo-9: İşgücünü Oluşturan Hanehalkı Bireylerinin Eğitim Durumu.....	38
Tablo-10: Hanehalkı Finansal Varlıkların Yapısı	40
Tablo-11: Hanehalkı Harcamaları	42
Tablo-12: Hanehalkı Finansal Yükümlülükleri	43
Tablo-13: Bir Yıl Sonrası İçin Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Durum Beklentisi	45
Tablo-14: Beş Yıl Sonrası İçin Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Durum Beklentisi	46
Tablo-15: 2002-2005 Kredi Kartı ve Tüketici Kredisi Borcunu Ödemeyen Kişi Sayısı	67
Tablo-16: 2007-2010 Tasfiye Olunacak Kredi Kartı ve Tüketici Kredisi Borcu Bulunan Gerçek Kişi Sayısı	73
Tablo-17: Bireysel Kredi Kullanımı İle İlgili Hanehalkına Yönelik Yapılmış Çalışmalar	81
Tablo-18: Bireysel Kredi Kullanımında Etkili Olabilecek Değişkenler	85
Tablo-19: Bireysel Kredi Kullanımına İlişkin ML Logit Modeli Sonuçları	88

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik-1: Yaşam Döngüsü Hipotezi	22
Grafik-2: Sağlık Sigortasına Sahip Nüfusun Oranı	33
Grafik-3: Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi.....	34
Grafik-4: Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarındaki Değişim	39
Grafik-5: Hanehalkı Yükümlülüklerinin Varlıklara Oranı	44
Grafik-6: Hanehalkı Yükümlülüklerinin GSYH 'ya Oranı	45
Grafik-7: 2003-2010 Türkiye Enflasyon Oranı.....	63
Grafik-8: 2003-2005 Hanehalkının Finansal Kesime Olan Borcu.....	66
Grafik-9: Bireysel Kredilerin Özel Nihai Tüketim Harcamalarına Oranı	69
Grafik-10: 2006-2010 Hanehalkının Finansal Kesime Olan Borcu.....	70
Grafik-11: 2005-2010 Hanehalkı Yükümlülüklerinin Yüzde Dağılımı.....	71
Grafik-12: Kullanılan Bireysel Kredilerin Vade Dağılımı (%)	72
Grafik-13: Mevduat Bankaları K. Kartı Bakiyeleri Krediye Dönüşüm Oranı..	72

GİRİŞ

Bireysel kredi kavramıyla 1980'li yıllarda tanışan Türkiye, ekonomide sağlanan istikrarla birlikte, 2002-2010 döneminde sürekli büyüme eğiliminde olan bir bireysel kredi sektörüne sahip olmuştur. 2003-2005 yılları arasında her yıl %100'ün üzerinde büyüyen bireysel krediler, ulusal ve uluslararası finansal gelişmelerin etkisiyle 2006 yılından itibaren büyüme hızındaki yavaşlamaya rağmen, artışını sürdürmüştür. Finansal gelişmenin henüz erken dönemlerini yaşayan gelişmekte olan ülkelerde, kredilerin büyüme hızının görece yüksek olması beklenen bir durum olsa da hızlı kredi büyümesi başta finans sektörü olmak üzere kredi ilişkisinin tarafları için iktisadi ve sosyal riskleri de beraberinde getirmektedir.

Artan bireysel kredi kullanımıyla, hanehalkının finansal kesime karşı olan yükümlülüğü artmakta ve gelecekteki gelirinin bir bölümüne finans kuruluşlarınca şimdiden el konulmuş olan bir tüketici kitlesi oluşmaktadır. Mevcut dönemde tüketimi destekleyen bireysel krediler, gelecekteki tüketimi kısarak yaşanacak bir talep daralmasını daha da derinleştirebilecektir. Bunun yanı sıra kredilerle tüketim arasındaki ilişki talep miktarındaki değişimlerle fiyatlar da yansıtacağından, politika hedefi fiyat istikrarı olan ekonomilerde dikkatle takip edilmesi gereken bir süreç niteliğindedir.

Hanehalkı yükümlülüklerindeki artışın iyi yönetilemediği durumlarda, hanehalkının ve finansal kuruluşların piyasalardaki olası dalgalanmalar ya da krizler karşısında duyarlılığı artacaktır. Piyasaların güçlü bir etkileşim içinde olduğu günümüz dünyasında, kriz ya da dalgalanma riski daha da artmakta ve iktisadi aktörler sadece ulusal değil uluslararası alanda yaşanan gelişmelere de duyarlı hale gelmektedir. Bu bağlamda, artan bireysel kredi kullanımında hanehalkı borç yükünün taşınabilir olup olmadığı ve borçlanma konusundaki davranışlarını etkileyen faktörler önem kazanmaktadır.

Bu alışmada Türkiye’de bireysel kredi kullanımında hanehalkı davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bunların olası sosyo-iktisadi sonuçlarının ortaya konulmasının amaçlanmıştır. Çalışma teorik ereve ve uygulamaların yer aldığı beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde; kredi kavramı, bireysel kredi türleri ve bireysel kredinin tarihçesi gibi temel bilgilere yer verilecektir.

Bireysel kredi kullanımının arkasında yatan sosyal ve iktisadi faktörlerin ortaya konulabilmesi çalışmanın ikinci bölümü, gelir tüketim teorileri incelenmesine ayrılacak, nc bölümünde ise Türkiye’de hanehalkının sosyal ve iktisadi yapısı çeşitli kurumların verilerinden yararlanılarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, kredi ve bireysel kredi kavramı Türkiye özelinde ele alınarak, ilgili yasal düzenlemeler ve yayınlanan raporlardan edinilmiş veriler ışığında Türkiye’deki bireysel kredi kullanımı, kompozisyonu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Son bölümde ise bireysel kredi kullanımda hanehalkı davranışları ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara yer verilecek ve sonrasında kredi kullanım davranışlarının olası etkilerine değinerek, Türkiye’deki hanehalkı bireysel kredi kullanım davranışlarının tespiti için anket yöntemiyle toplanan veriler ekonometrik model yardımıyla değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KREDİ KAVRAMI VE BİREYSEL KREDİ

1.1. KREDİ KAVRAMI

Kredi deyimi Latince “credere”, güvenmek kelimesinden gelmektedir (Aytekin, 2008: 527). Kredi işlemi ise karşılıklı güvene dayanarak para ile ödeme vadinin değiştirilmesidir. Kredi işleminde, kredi veren para verip ödeme vaadi almakta, kredi alan para alıp, ödeme vaadi vermektedir (Zarakulu, 1971: 47). Bir başka tanıma göre ise kredi işlemi, mevcut ve belli bir satın alma gücünün diğer bir kişiye devredilmesidir ve buradaki satın alma gücü para olabileceği gibi para ile ölçülebilen herhangi bir iktisadi değer de olabilmektedir (Baykan, 2004: 53). Söz konusu değişim, ister para olsun ister iktisadi bir değer kredi kavramı özünde alınan bir borcu ifade etmektedir. Bu borç ilişkisi, üretim ya da tüketim amaçlı kullanmak üzere bireylerin veya tüzel kişiliklerin başka bireylerin tasarruflarını talep etmesiyle kurulmaktadır.

Kredilerin kullanıma bakıldığında, sanayileşme öncesi dönemde tüketim amaçlı yoğunlaştığı görülmektedir. Sanayileşme ile birlikte ise üretim amaçlı kullanılan krediler önem kazanmaya başlamıştır (Zarakulu, 1971: 48). Günümüzde krediler çok çeşitli malların ve hizmetlerin finansmanında kullanılabilmektedir.

Kredi bir borç olmakla birlikte hangi tür borçlanmanın kredi sayılacağı ve kredilere getirilen sınırlamalar, yasaklar kanunlarla belirlenmiştir. Krediler bazı ortak özelliklerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır.

Krediler nitelikleri açısından sınıflandırıldığında nakdi ve gayri nakdi krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmanın yanı sıra krediler vadelerine göre kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere ayrılırken; teminatlarına, veriliş amaçlarına, kaynaklarına, kullanılan sektörlere ve

kullandırılan kredinin şube yetkisinde olup olmadığına göre de sınıflandırılabilmektedir (Şakar, 2006: 50).

Bankalarca ve ilgili kuruluşlarca sunulan kredi hizmetleri, kredi talep edenin kredi kullanım amacına göre de isimlendirilebilmektedir. Örneğin, ticari amaçlar için ticari kredi hizmetleri sunulurken, bireyler yani gerçek kişiler için bireysel bankacılık ve bireysel kredi hizmetleri sunulmaktadır. Krediler, hangi sınıflandırma da yer alırsa alsın, ilgili kurumların gerekli şartları taşıyan tüzel ve gerçek kişilere sunduğu önemli bir hizmet olma özelliğine sahiptir.

Krediler ister kurumsal olsun ister bireysel, çeşitlenerek artan istek ve ihtiyaçları karşılamada önemli bir fon kaynağı oluşturmaktadır. İktisadi birimler için önemli bir kaynak olan kredilerin fonksiyonlarını genel olarak üç maddede özetleyebiliriz (Güney, 2007: 68). :

1. Kredi, tasarrufların atıl kalmasını önleyerek, ekonominin hareketlenmesine olanak sağlar,
2. Kredi girişimcilerin tasarruflarını biriktirmeyi beklemeden daha hızlı hareket etmelerine olanak sağlar,
3. Kişilerin gelecekte sahip olacakları gelirleriyle yapacakları harcamaları önceden yapmalarına olanak sağlamaktadır.

Bunlara ek olarak, krediler harcamalardan bir sızıntı olarak görülen tasarrufların tekrar gelir akımına dahil olmasında aracılık etmektedir. Malların arzı ile talebi arasında dengenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Zarakolu, 1971: 48). Ayrıca krediler, para politikasının ekonomiyi etkileme kanallarından biri olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın konusu, tüketicilerin finansman ihtiyacında yaygın bir şekilde kullandıkları bireysel kredilerdir. Çalışmanın devamında bireysel kredi kavramı ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

1.2. BİREYSEL KREDİ KAVRAMI

Cari gelirlerine oranla daha fazla harcama yapan bireyler, harcamaları ile gelirleri arasındaki açığı kapatabilmek için, ya önceki gelirlerinden elde ettikleri tasarruflarını kullanırlar ya da ileride elde edecekleri gelirlerine güvenerek, borçlanma yoluna gidebilirler (Terzioğlu, Günay ve Boylu, 2002: 2). Bireyler, arkadaş ve akraba gibi gerçek kişilerden borçlanabilmenin yanı sıra başta ticari bankalar olmak üzere diğer finans kurumlarından da borçlanabilmektedir. Finans kurumlarının bireylere kaynak sağlamakta kullandıkları araç ise kredilerdir.

Ticari amaç dışında kullanmak ve gayrimenkul, taşıt gibi herhangi bir mal ya da hizmet alımının finansmanı amacıyla bireylere verilen; baştan ödeme koşulları belli edilmiş ve bir ödeme planına göre geri ödenmesi gereken krediler bireysel kredi olarak tanımlanmaktadır (Şakar, 2001: 92).

Hizmeti sunan kuruluşa, iktisadi şartlara ve ihtiyaçlara göre zaman içinde çeşitli bireysel kredi türleri ortaya çıkmıştır. Genellikle kullanım alanları ya da kredinin hitap ettiği kesim esas alınarak sınıflandırılmış olan bireysel kredi türlerinden bazıları şunlardır; tüketici kredisi, taşıt kredisi, konut kredisi, eğitim kredisi, kariyer kredisi, tatil kredisi, inşaat tamamlama kredisi, onarım dekorasyon kredisi, kredili mevduat hesabı ve kredi kartıdır. Bireysel krediler, yayınlanan finansal raporlarda ve çalışmalarda bankalar ile finansman şirketlerince gerçek kişilere kullandırılan, tüketici kredilerinin¹ ve kredi kartıyla yapılan harcamaların bütünü olarak ele alınmaktadır.

¹ Tüketici kredileri; taşıt kredisi, konut kredisi ve eğitim kredisi vb. kredilerin toplamına verilen isimdir.

Tüketici kredileri, bireylerin yani gerçek kişilerin ticari amaç dışında mal ve hizmet alımlarının finansmanına yönelik olarak, genellikle bir defada kullandırılan ve başlangıçta belirlenen faiz oranlarına göre geri ödenen kredilerdir (Aksoy, 2005: 72). Tüketici kredileri aynı zamanda nakdi bireysel krediler sınıfında yer almaktadır.

Kredi kartları, başka bir ifade ile gayri nakdi bireysel krediler ise özellikle tüketim harcamalarının hızı ile kişilerin geliri arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Bu açıdan satıcının güven duyduğu bir kuruluş, tüketicinin belli bir limit içinde yapacağı harcamaları için ödeme garantisi vermektedir. Kredi kartları ile uygulama alanı bulan gayri nakdi krediler, dünya uygulamasında önemli bir geçmişe sahiptir (Aksoy, 2005: 80). Kredi kartlarının kullanım kolaylığı, günümüzde yaygın bir kredi türü olmasına katkıda bulunmuştur.

Bireysel kredilerin önemli bir parçasını oluşturan tüketici kredileri genellikle bireylerin kısa, orta ve uzun vadeli kaynak ihtiyacını karşılamakta kullanılırken, kredi kartları yaygın olarak kısa vadeli kaynak ihtiyacının karşılanmasında kullanılmaktadır. Bireylere sağladıkları kaynak miktarı açısından değerlendirildiğinde kredi kartları, tüketici kredilerine göre daha sınırlı kalmaktadır. Sağlanan kredi miktarı tüketici kredileri ile bir defada kullandırılırken, kredi kartları elde edilen kredi limiti dahilinde farklı zamanlarda kullanılabilir. Tüketici kredileri hem uygulanan kredi faiz oranlarında hem de kredi kullanım limitinde tüketiciye daha fazla olanak sunabilmektedir. Bu iki kredi türü limit ve faiz dışında, tanımlamalarında ve kullanımlarında da farklılık sergilemektedir.

Zaman geçtikçe kullanım alanları genişleyen bireysel kredilerin iktisadi etkilerine ilişkin öne sürülen tezlerin bazılarında, bireysel kredilerin satın alma gücü sınırlı olan tüketicilere finansal destek sağlayarak, diğer taraftan da satıcıya malını peşin satma fırsatı yaratarak ticari hayatın canlanmasına katkı sağladığı savunulurken, bazılarında ise bireysel

kredilerin talebi arttırarak enflasyonu körüklediği ve artan kredi kullanımının iktisadi ortam için bir risk olduğu savunulmaktadır.

Bireysel kredilerin işlevleri finans sektörü açısından ele alındığında ise bankaların topladıkları fonları bireysel kredi olarak yatırıma dönüştürmeleri, riskin tabana yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca bireysel ödeme alışkanlıklarının kurumsal ödeme alışkanlıklarından daha güçlü olması nedeniyle bireysel krediler bankalara, geri ödenmeme riski düşük, daha yüksek faiz geliri sağlayan ve uygun yönetildiğinde sektörel dalgalanmalardan etkilenmeyen alanlara yatırım yapma olanağı sunmaktadır (Şakar, 2001: 93).

Bireysel kredilerin ticari ve kurumsal kredilere nazaran daha az risk taşıdığı yönünde genel bir kanı mevcuttur. Konut, otomobil vb. ihtiyaçlar için kullanılan kredilerde, kredi alınan mal karşılık gösterildiği ya da garanti edildiği ve göreceli olarak miktar açısından daha küçük krediler olduğu için bu kanı genel olarak kabul edilir (Türkan, 2000: 4). Bir başka yaklaşıma göre ise bireysel kredilere olan talep ticari ve sınai kredilere nazaran konjonktürel dalgalanmalardan daha az etkilenmektedir. Böylece bireysel kredilerin finans kurumlarına sağladığı yarar, ticari kredilerdeki durgunluğun etkisini az da olsa telafi edebilmesi olacaktır (İmren, 1994: 43).

Bireylerin kredi kullanabilmesi, hem kredi arz cephesine hem de kredi talep cephesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda bireyler kredi talebinde bulunsalar bile, bu bireylere bankalar tarafından kredi arzı yapılmamakta ve bu bireyler finansal sistem dışında bırakılmaktadır.

Genel olarak bireysel kredilerden 18 yaşını doldurmuş, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip, düzenli gelir elde eden gerçek kişiler yararlanabilmektedir. Bireysel kredi müşterileri; maaşlı-ücretli çalışanlar, emekliler, kira faiz geliri gibi düzenli geliri olan gerçek kişiler ile serbest meslek mensupları, işletme sahibi gibi diğer gerçek kişiler olarak gruplandırılabilir. Bireysel krediler yoğun olarak kullandırılrsa bile, finans kuruluşlarının bazı kişilere, kredi riskini azaltma isteğinden veya

kanunlarla yasaklanmış olmasından dolayı kredi vermeme durumu söz konusu olabilmektedir. Kuruluşlar, kredi geri ödemesinin riskli olduğunu düşündükleri kişilere kredi kullandırmada isteksiz davranmakta ya da bu kişilere teminat karşılığı kredi tahsisi yapmaktadır.

Bireysel kredi tahsisi sözleşmeye tabi bir işlemdir. İlgili finans kuruluşu ve krediyi talep eden arasında sözleşmenin imzalanmasıyla kredi ilişkisi kurulmuş olmaktadır. Günümüzde teknolojik olanakların gelişmesiyle birlikte, talep edilen kredi miktarı kısa sürede müşterinin hizmetine sunulabilmektedir.

Daha öncede belirtildiği üzere, bireysel kredilerle ilgili veriler ve raporlar hazırlanırken söz konusu krediler, tüketici kredileri ve kredi kartları olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bundan dolayı çalışmada da bireysel krediler, tüketici kredileri ve kredi kartları olarak ayrı ayrı incelenmiştir.

1.3.BİREYSEL KREDİ TÜRLERİ

Çok çeşitli şekillerde sınıflandırılabilen bireysel kredi türleri, benzer özellikli olanları bir araya getirildiğinde karşımıza tüketici kredileri ve kredi kartları olarak çıkmaktadır.

1.3.1. Tüketici Kredileri

Krediler başlıca nakdi ve gayri nakdi krediler olarak sınıflandırılmakta; ancak sadece nakdi krediler tüketici kredisi sayılmaktadır. Nakit olarak verilen krediler yani tüketici kredileri bir malın (örneğin, taşınır eşya veya konut) veya bir hizmetin (örneğin, tatil kredisi) edinilmesini amaçlamaktadır (Reisoğlu, 2009: 52).

Tüketici kredisi uygulamasında taraflar arasında yazılı sözleşme ilişkisi kurulmaktadır. Kredi sözleşmesinin taraflarını tüketici ve krediyi arz eden finansal kuruluş oluşturmaktadır. Tüketici gerçek ya da tüzel kişi

olabilmektedir. Ancak Avrupa Birliği hukukunda tüketici gerçek kişi olarak tanımlanmıştır (Özsunay, 2004: 10). Bu tanımlamadan hareketle sadece gerçek kişiler tüketici olarak kabul edilmiş olmaktadır. Türkiye’de ise Yargıtay kararlarında şirketlerin yapacağı kredi işlemlerinin kural olarak mesleki ve ticari amaçlı olduğuna “tüzel kişi” terimiyle ticari amacı olmayan tüzel kişilerin, örneğın derneklerin kastedildiğine işaret edilmekte iken, Türkiye Bankalar Birliği bu konuda daha katı bir tutum içinde olup tüketici kredisini ancak ve sadece gerçek kişilerin kullanabileceğini kabul etmektedir (Öztek, 2008: 7).

Tüketici kredileri konut, taşıt ve beyaz eşya gibi dayanıklı tüketim mallarına yönelik verildiğı gibi, eğitim, gıda, tatil, hobi ve sağık pek çok farklı alanlardaki harcamalara yönelik de kullanılmaktadır. Tüketici kredisinin bireye sağladığı en önemli fayda, bireyin bugünkü geliriyle elde edemeyeceğı mal ve hizmetlere sahip olmasına olanak vermesidir. Tüketici kredileri bireye gelecekte elde edecekleri geliri önceden kullanma fırsatı sunmaktadır.

Tüketici kredilerinin kullanımında, talep edilen kredi doğrudan nakit olarak krediyi çeken müşteriye verilebileceğı gibi, kredi kuruluşuyla satıcı firma arasında anlaşma sağlandığı takdirde, fatura karşılığında kredi doğrudan satıcıya da ödenebilmektedir (Şakar, 2001: 38).

Tüketici kredilerinden, bireysel kredi kullanmasında bir sakınca görülmeyen, on sekiz yaşını doldurmuş, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip, düzenli gelir sahibi olan gerçek kişiler yararlanabilmektedir. Tüketici kredisı tahsisindeki genel uygulama kredi talep eden bireyin bizzat ilgili kuruluşa başvurması şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca kredinin amacı kanuni ve ahlaki değere uygun ve bankanın uyguladığı politika ile uyumlu olmalıdır.

1.3.2. Kredi Kartları

Kredi kartlarının bireysel kredinin bir başka türü olduğu önceki bölümde bahsedilmişti. Kredi Kartları genel anlamda, bankalar ve kart

çıkarmaya yetkili kuruluşların müşterilerine verdikleri mal ve hizmet alımında nakit para yerine kullanılabilen bir ödeme aracı ve bunun yanı sıra, istenildiğinde bankanın tahsis ettiği limit dahilinde kredi kullanabilme, nakit çekme olanağı sağlayan bir kredi aracıdır (Şakar, 2006: 206).

Kredi kartları, ön yüzünde kartı çıkaran kuruluşun ve bankanın ismi, logosu, kartın geçerlilik tarihi, kart sahibinin adı soyadı ve tercihe bağlı olarak fotoğrafının, arka yüzünde ise imza bandı ve güvenlik numarasının bulunduğu plastik bir karttır.

Finansal hizmet araçlarından, kredi kartlarına fiziksel olarak benzeyen ve bazen kredi kartıyla karıştırılan banka kartlarına da bu bölümde değinmek faydalı olacaktır. Banka kartı ve kredi kartı benzer özelliklere sahip olmuş olsalar da aslında tamamen birbirinden farklı uygulamalardır. Banka kartı, kullanıcısının bankadaki hesabına ulaşmasını sağlayarak bankacılık işlemleri yapmasına, mal ve hizmet alımında kullanmasına ve nakit çekmesine olanak tanıyan bir üründür. Kredi kartı ise kart çıkaran kuruluştaki kullanıcının kredisinin olması demektir yani bir borçlanma aracıdır. Kullanıcı kredi limiti dahilinde dünyanın her yerinde nakit kullanmasına gerek kalmadan mal ve hizmet satın alabilmektedir. Bu iki kartın da benzer özellikleri kullanıcılarına, uluslararası kart kuruluşlarının logolarını taşıyan kartlar ile, ATM'lerden² nakit çekilebilme ve aynı logoları taşıyan iş yerlerinden nakit kullanmadan alışveriş yapabilme olanağı sunmalarıdır. Son dönemlerde banka kartlarında, her ne kadar mevcut hesabın üstünde bir limitte para çekmeye fırsat tanıyan esnek hesap uygulaması ve harcamaları taksitlendirme olanağı sunulsa da temel olarak kredi kartlarından farkını muhafaza etmektedir.

Günümüzde bireysel kredi müşterileri için çeşitlendirilmiş çok sayıda kredi kartı mevcuttur. Genellikle yüksek gelirli ve düzenli borç ödemesi yapan bireylere kullandırılan limitsiz (çok yüksek limitli) prestiji yüksek kredi kartlarının yanı sıra daha makul limitlerle kullandırılan, standart kredi kartları da bulunmaktadır. Örneğin; visa classic card, visa gold kart, visa business

² ATM'nin İngilizce açılımı 'Automated Teller Machine' olup Otomatik Para Çekme Makinası veya bankamatik olarak Türkçe'ye geçmiş makinalardır.

card, mastercard standart, mastercard gold ve mastercard business gibi kredi kartları bu gruba girmektedir.

Kredi kartı kullanımı beraberinde kullanıcılara, ödeme, kredili alışveriş ve nakit avans gibi üç önemli kolaylığı getirmiştir. Ödeme kolaylığı ile kişilerin yanlarında nakit taşımalarına gerek kalmaksızın, alışverişlerde anında ödeme yapabilmeleri ve böylece satın aldıkları mal ve hizmet bedellerini bir süre geciktirebilmeleri sağlanmaktadır. Kredili alışveriş olanağı ile kart sahipleri alışverişlerinin geri ödeme sürelerini isterlerse uzatıp zamana yayarak kredi kullanabilmektedirler. Böylece hem zaman hem de miktar açısından kart sahipleri bir esnekliğe kavuşmuş olmaktadır. Kredi kartı sahiplerinin acil nakit ihtiyacını gidermek için kredi kartlarından nakit avans çekebilmeleri, sunulan bir diğer kolaylıktır (Aksoy, 2005: 103).

Bu kolaylıklara ek olarak kredi kartı kullanıcısı, kartı çıkaran kuruluşça sağlanan sigorta, çeşitli indirimler, rezervasyon, bedava alışveriş yapmaya olanak tanıyan puanlar kazanma, e-ticaret yapabilme gibi olanaklardan yararlanmaktadır. Hatta günümüzde gelişen kredi piyasası ile gelen hizmet çeşitliğinde bireyler sosyal güvenlik prim ödemeleri gibi kamu kurumları ile yaptıkları işlemlerde de kredi kartı kullanabilmektedirler. Ayrıca asıl kart sahibinin talebi ile limiti asıl kartta tanınan limitten karşılanmak üzere, 15 yaşını dolduran kişilere mal ve hizmet alımlarında, nakit çekiminde kullanmak üzere ek kartlar da tahsis edilebilmektedir.

Yine kredi kartlarının kullanıcısına sunduğu bir başka olanak da, kredi kartlarının limit dahilinde kalmak koşuluyla kullanıcının yapmış olduğu harcamanın kanunda belirlenen asgari tutarını ödedikten sonra, kalan bölümünü ödemedi bir sonraki döneme bırakmasına olanak tanımasıdır. Kredi kartları kullanıcılara sunduğu olanakların beraberinde, ekonomideki kredi hacminin artmasına da katkıda bulunmaktadır.

Kredi kartları sundukları olanaklarla pek çok birey için temel ödeme aracı haline gelmiştir. Ancak kredi kartları yararlarının yanı sıra kullanıcısına bir takım yükümlülüklerde getirmektedir. Kredi kartı, kişilerin harcama

eğilimlerini arttırmakta ve bu gelirin çok üzerinde bir harcama durumunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bunlara ek olarak, kredi kartı almak belirli bir yıllık ödeme ve yenileme ücretini gerektirdiğinden kullanıcının bunlara katlanması, kartın çalınması, taklit edilmesi risklerine karşı dikkatli olması gerekmektedir. Kredi kartı sisteminde yapılan sözleşmelerde hak ve sorumlulukların genellikle kartı ihraç eden kurumlar tarafından düzenlenmesi ve kendi lehine olması, oluşabilecek bir anlaşmazlık durumunda riskin önemli bir bölümünü kart kullanıcısı üzerinde bırakmakta bu da kullanıcıların zor durumda kalmasına neden olabilmektedir

Kredi kartlarının arz eden kuruluşlar açısından faydası ise kuruluşların piyasa payını arttırmasına katkıda bulunmalarıdır. Günümüzde finans sektöründeki görece paylarının büyüklüğü nedeniyle kredi arz eden kuruluşların başında bankalar gelmektedir. Bankalar piyasadaki paylarını arttırmak amaçlı kredi politikası izlemekte ve bu politika doğrultusunda bireyler kolayca kredi kartı edinebilmektedir. Hatta pek çok durumda bireyin başvurusu, talebi olmadan adına kredi kartı düzenlenmekte, caddelerde banka görevlilerince açılan stantlarla ilgili bankanın kredi kartı başvurusu bireye en az maliyetle yaptırılmaktadır. Bankalarca yapılan bu uygulamalar kredi kartı politikasını her ne kadar esnekmiş gibi gösterse de bazı durumlarda bireylere talep ettikleri limitin altında kart tahsisi yapılmakta ya da limit artırımını isteği reddedilmektedir.

Bankaca yeterli bulunup kredi kartı verilen bireyler, kredi kartları ile bankadaki hesaplarında hiç para olmasa bile, alışveriş yapabilmektedir. Banka, ortalama bir ay boyunca bu alışverişlerin tutarlarını müşteri adına ödemektedir. Banka her ay düzenli olarak hesap özeti düzenleyerek kart kullanıcılarına göndermektedir. Kart kullanıcıları hesap özetindeki tutarın tamamını son ödeme tarihine kadar ödeyebilir ya da yasanın uygun gördüğü ödeme tutarını (asgari ödeme tutarı) ödedikten sonra geri kalan bölümü belli bir faiz karşılığı kredilendirebilmektedir. Kart kullanıcıları hesap bildirim cetvelindeki asgari tutarı ödemezse, hakkında kartı çıkaran kuruluş

tarafından yasal takip başlatılmakta ve kullanıcının kredi notu³ bundan olumsuz etkilenmektedir.

Kredi kartlarının, bankalar için görece düşük limitleri ile daha az riskli olarak algılanması, tüketiciler için ise edinmede ki kolaylığı nedeniyle bireysel kredi uygulamasının yaygın bir kullanım biçimi haline gelmiştir. Kredi kartı uygulamasının yaygınlığına bankalar açısından bakıldığında, kartlı ödeme sistemlerinde iletişim ve bilgisayar teknolojileri yoğun olarak kullanıldığı için rekabet şansı olan bir ödeme sistemi kurabilmek, yüksek sabit maliyetleri beraberinde getirmektedir.

Halen Türkiye’de ve tüm dünyada kabul gören ve yaygın ağ yapısına sahip beş büyük ve önemli kartlı ödeme sistemi faaliyetini sürdürmektedir (Kaya, 2008: 53). Bunlar: Visa, Dinners Club, American Express, JCB ve, Mastercard’dır.

Kredi kartı sisteminin işleyişinde, bankalar kredi kartı ihraç etmek istedikleri zaman yukarıdaki uluslararası kartlı ödeme sistemlerinden en az birine üyelik başvurusu yapmak zorundadır. Bu kuruluşlar tarafından istenilen şartları yerine getiren bankalara, kart çıkartma ve iş yerleri ile üyelik anlaşması yaparak, kredi kartı ile yapılmış alışverişler için düzenlenmiş olan satış belgelerini satın alma yetkisi verilmektedir.

Kredi kartı sahipleri üye iş yerlerinden satın aldıkları mal ve hizmetler için kredi kartlarını kullandıklarında, üye iş yerlerince düzenlenen satış belgesini imzalarlar. Üye iş yerleri satmış olduğu malın veya hizmetin bedelini üyelik anlaşması yaptığı bankadan, satış belgelerini elektronik ortamda transfer ederek, belirli bir oranda komisyon ekşiğiyle nakden veya hesaben tahsil eder. İlgili banka, satın aldığı satış belgelerini gerekli işlemleri yaptıktan sonra elektronik ortamda; yurt dışındaki bankalara ait olan kart harcamalarını yurt dışındaki bankalara, yurt içindeki bankalara ait olan kart harcamalarını

³ Kredi notu bankaların bireye kredi verip vermemekte karar vermek için kullandığı bir kriterdir.

yurt içindeki ilgili kuruluş⁴ aracılığıyla yurtiçi takasa sokar. Kendi kartlarına ait harcamaları ise çıkaracağı ilk hesap özetinde (ekstrede) tahsil etmek üzere programına aktarır. Bankalar yurtiçi ve yurtdışı bankalara ait harcama bedellerini ilgili bankalardan tespit edilmiş olan oranlarda komisyon düşerek tahsil eder (Güney, 2007: 112).

1.4.BİREYSEL KREDİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Bireysel kredilerin tarihi gelişimine bakıldığında ilk karşılaşılan bireysel kredi türü tüketici kredileri olmaktadır. En eski borçlanma türü olan tüketici kredileri 20.yy başlarından itibaren ABD’de kullanılmaya başlanmıştır. ABD’de ticari bankaların tüketici kredisi uygulaması 1928 yılında başlamıştır. ABD’de orta gelirli sınıfın büyümesiyle birlikte I.Dünya Savaşı döneminde bireylerin özellikle konut edinme konusundaki finansman ihtiyacındaki artış ve bunu izleyen yıllardaki endüstriyel gelişmeler, bireylerin diğer alanlardaki finansman ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiştir. ABD’de otomobil sanayinin gelişmesiyle birlikte tüketicilere taksitli satış olanakları sunulmaya başlanmıştır. 1950’li yıllarda dayanıklı tüketim mallarının ve hizmetlerin finanse edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaya başlamıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 182). Üretim ve tüketimdeki bu değişim, bankacılık alanında da değişmelerin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla ticari bankacılıkta tüketici kredisi sunmanın önemi ve gerekliliği 1950’lerden sonra anlaşılmıştır (İmren, 1994: 29). Bireysel kredi hizmetinin ilk uygulayıcısı olan bankalar günümüzde de bu sektördeki hakimiyetini korumaktadır.

Gelişen finansal sistemde, bireyler için önemli bir fon kaynağı olan bireysel krediler, Amerika’ da ve Avrupa ülkelerinde 1950’lerden beri yaygın olarak kullanılırken, Türkiye’de 1980’lerin sonlarında kullanılmaya, 1990’ların başında ise yaygın hale gelmeye başlamıştır.

⁴ Türkiye’de bu kuruluş Bankalar Arası Kart Merkezi (BKM)dir.

Tüketici kredilerinden sonra, kredi kartı uygulamasının tarihine bakıldığında, ilk uygulanan sistemin günümüzdeki kartlı sistemden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Çıkarılan ilk kredi kartlarının kullanım alanının belirli bir bölge, belirli bir hizmet türü ile sınırlı kalması ve kartların sadece kredi değerliliği yüksek müşterilerin kullanımına verilmesi yaygınlık kazanmalarını engellemiştir. Kredi kartı çıkaran kuruluşların konu ve bölge açısından daha yaygın bir sistem arayışına girmeleri günümüzde uygulanan çok taraflı kredi kartı sisteminin temellerini atmıştır. Kredi kartlarının ilk ortaya çıkışında uygulanan sistem iki taraflı kredi kartı sistemi olmuştur. Bu sistem daha sonra yerini üç taraflı kredi kartı sistemine, günümüzde ise çok taraflı kredi kartı sistemine bırakmıştır⁵ (Kaya, 2008: 49). Çok taraflı kart sisteminin gelmesinden sonra, kredi kartı hizmeti gelişen teknolojinin nimetlerinden yararlanmış ve çeşitli uygulamalarla (Örneğin: e-ticaret alanındaki gelişmeler) kendini geliştirmeye devam etmiştir.

Çok taraflı kart sisteminin bir önceki aşaması olan üç taraflı kart sistemin ilk örneği 1950’de ABD Diners Clup tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kart belirli bir bölge ile sınırlı kalmayan farklı alanlarda faaliyet gösteren işyerlerinde para yerine ödeme aracı olarak kullanılabilen ilk kredi kartıdır. Bu kart genelde otel, restoran gibi yerlerde ve seyahatlerde ödeme aracı olarak kullanılmakta, kart sahibi karta sahip olmak için belirli bir ücret ödenmekteydi. Kart sahibine kredi kullanma olanağı tanıyan ilk kredi kartı ise Franklin National Bank tarafından 1951 yılında çıkarılmıştır. Ödeme kartları alanında Diners’tan sonraki ikinci büyük gelişme 1958 yılında “*American Express*

⁵ İki taraflı kart sistemi : Bu sistem kredi kartı çıkaran kuruluşun sadece kendi müşterilerine kart vererek yalnızca kendi işyerlerinde nakit ödemedi mal ve hizmet alma olanağı sunan bir sistemdir.

Üç taraflı kart sistemi : İkili sistemden farklı olarak üçüncü bir taraf daha bulunmaktadır. Ticari işletmenin kart ihraç etmesi yerine bu işlevi bu konuda uzmanlaşmış kredi kartı kuruluşları ya da bankalar üstlenmektedir. Bu şekilde çıkarılan bir kart, sisteme dahil olan ve bu sistemin logo ya da amblemini taşıyan bütün iş yerlerinde kart sahiplerince kullanılabilir. Bu sistemde kartı çıkaran kurum müşterinin yaptığı harcama bedellerini üye iş yerine ödeme garantisi vermektedir.

Çok taraflı kart sistemi : Bu sistemde bankalar kendileri bağımsız kart ihraç etmek yerine uluslararası kredi kartı kuruluşlarıyla lisans anlaşmaları imzalamak suretiyle bu kuruluşlarca çıkarılmış kartları müşterilerine pazarlamaktadırlar.

Card” olarak adlandırılan kart uygulamasının Amerikan Express Bank tarafından başlatılmasıdır (Yetim, 1997: 4). Kredi kartı uygulamasının ilk başladığı dönemde günümüzdeki kadar yaygın ve çok amaçlı olmadığı görülmektedir.

İlk yaygın ve etkin kredi kartı uygulaması 1959 yılında “Americard” adı altında Bank of America tarafından başlatılmıştır. Bu kartın uluslararası düzeyde ilgi görmesi sonucunda 1977 yılında isim değiştirerek VISA Kart adını almıştır. California bankalarının farklı kredi kartı çıkartma arayışları sonucunda ise 1967 yılında “Master Charge” kartı çıkartılmıştır. Bu kart daha sonra Mastercard adını almıştır. Daha sonraki süreçte kredi kartı ihraç eden çoğu kurum Mastercard ya da Visacard ile birleşmiştir. Avrupa ülkelerinde ise 1963 yılında İngiltere’de Sterling üzerinden “Amerikan Express” ödeme kartı çıkartılmıştır. İlk kredi kartı 1955 yılında çıkartılan *Barclaycard* olmuştur. Visa ile yapılan anlaşma ile bu kartın uluslararası düzeyde kabul görmesi sağlanmıştır. 1972 yılında İngiliz bankalarının kurduğu “*Joint Credit Card Company Limited*” şirketi “Access” adındaki kredi kartını çıkartmıştır. Mastercard ile yapılan anlaşma ile bu kart uluslararası kullanılabilir duruma gelmiştir. Böylece Mastercard İngiltere’deki “Access” kabul eden yerlerde, Access’de Mastercard’ı kabul eden tüm ülkelerde kabul edilmeye başlanılmıştır (Kaya, 2008: 51).

Bazı ülkeler de tamamlayıcı olarak kendi kart sistemlerini kurmuşlardır. Almanya’ da Amerikan kredi kartları sisteminin tamamlayıcısı olarak “Eurocard” sistemi geliştirilmiştir.

Avrupa’da ise kredi kartlı ödeme sistemi ABD’deki kadar erken ve hızlı gelişmemiştir. Bunun nedeni, Avrupa’da uygulanan çek sisteminin ABD’dekine nazaran çok daha kolay işlemesi ve bu sayede uzun yıllar çeke alternatif başka bir ödeme aracına ihtiyaç duyulmamış olmasıdır. 1960’lı yıllarda Avrupa’da ilk olarak Fransa’da “Card Balanche” adıyla sisteme giren kredi kartı ancak 1970’lerden sonra yaygınlaşabilmiştir. Avrupa ödeme sistemi içine de giren kredi kartları 1970’lerden sonra tüm dünyada yaygın bir

ödeme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 192).

İlk ortaya çıkışından bu yana birçok yeni özellik kazanan kredi kartları, günümüzde dünyanın her yerinde yaygın bir ödeme aracı haline gelmiştir. Kartlı ödeme sistemlerinin sağladığı avantajlar ve kullanıcılarına sunduğu yenilikler devam ettikçe kredi kartı pazarı hem talep hem de arz cephesinde büyümeye devam edecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜKETİM TEORİLERİ

Kredinin bir çeşit borçlanma olduğu önceki bölümde belirtilmişti. Bireylerin ek bir finansmana, yani borçlanmaya ihtiyaç duyup duymayacağını ya da bu ihtiyacın şiddetini belirleyecek şey temelde, harcamaları ile gelirleri arasındaki ilişkidir. Gelirleri mevcut ihtiyaçlarını gidermeye yeten bireyler borçlanma konusunda daha isteksiz davranırken, gelirleri tüketim ihtiyaçlarını giderme de yetersiz kalan bireyler borçlanma konusunda daha istekli olacaklardır. Elde edilen gelir işgücü piyasasına ve bireylerin sahip olduğu varlıklara bağlı olduğundan, gelir harcama dengesini sağlamada bireylerin tüketim harcamalarının ve bunları belirleyen faktörlerin rolü daha büyük olacaktır.

Bireylerin ya da hanehalklarının borçlanmasını daha da özelde kredi kullanımını inceleyen çalışmalarda, özellikle de ileriye dönük tüketim teorileri olarak adlandırılan yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezi gibi tüketim teorileri çalışmaların teorik alt yapısını oluşturmuştur. Bireylerin tüketim harcamalarını etkileyen faktörleri tespit etmeye çalışan bu hipotezler, bireylerin harcama davranışlarının ve dolayısıyla borçlanma davranışlarının da açıklanmasına temel oluşturmaktadır.

Bu bölümde daha önce yapılan çalışmaların ışığı altında, tüketim teorilerinden yaşam döngüsü ve sürekli gelir hipotezinin yanı sıra çalışmalarda ve kitaplarda sıkça yer edinmiş diğer belli başlı tüketim teorilerine kısaca genel hatlarıyla değinilecektir.

2.1. MUTLAK GELİR HİPOTEZİ

Keynes'in tüketim ile ilgili görüşleri mutlak gelir hipotezi olarak bilinmektedir. Basit Keynesyen tüketim teorisinde, tüketim harcamaları

doğrudan doğruya harcanabilir gelire bağılı olarak değişmektedir. Buna göre bir dönem tüketimi, o dönemin (cari) harcanabilir gelirinin bir fonksiyonudur. Buradaki en önemli nokta harcanabilir gelirdeki değişimle tüketimdeki değişim arasındaki ilişkidir. Bununla ilgili olarak Keynes temel psikolojik yasadan söz etmektedir. Bu yasaya göre kişilerin geliri artarken tüketimi de artmaktadır ancak tüketimdeki artış gelirdeki artıştan daha az olmaktadır (Parasız, 2006: 62).

Kullanılabilir gelirleri veri iken bireyler bu gelirlerini ya tasarruf ya da tüketim şeklinde kullanmaktadırlar. Gelir arttıkça ortalama tüketim eğilimi azalmaktadır. Yani gelir arttıkça birey gelirinin daha az kısmını tüketime ayırmaktadır. Bir başka ifadeyle gelir arttıkça tüketimin payı azalmakta, harcanmayan kısmın yani tasarrufların payı artmaktadır (Tunca, 2001: 55-57).

Keynes teorisini ortaya attıktan sonra ekonomistler bu öngörülerini test etmeye başladılar. İlk çalışmalar teoriyi destekler nitelikte olmuş, geliri yüksek hanhalklarının daha fazla tüketim ve daha fazla tasarrufta bulunduğunu göstermiştir. Ancak ilk dönemlerde Keynes'in tüketim fonksiyonun gösterdiği ampirik başarı uzun süreli olmamış ve 2. Dünya Savaşı'nın ardından gelir düzeyi hızla yükseldiği halde tasarruf oranı yükselmemiştir. Yani ortalama tüketim eğilimi Keynes'in öngörüsünün aksine, gelirdeki artışla birlikte düşmemiştir. Teoriye yönelik ikinci şüphe, S. Kuznets'in 1869 yılından 1940'lara kadar uzanan süre içindeki tüketim verileri için yaptığı çalışmalarla doğmuştur. Kuznets ele alınan süre zarfında gelirde büyük artışlar olmasına rağmen tüketimin gelire oranının azalmadığını aksine oldukça istikrarlı olduğunu göstermiştir (Yıldırım ve Karaman, 2003: 492).

2.2. NİSBİ GELİR HİPOTEZİ

Keynes'in tüketim teorisine ilişkin ampirik bulguların, kısa ve uzun dönem açısından çelişkili sonuçlar ortaya koyması, yeni teorilerin geliştirilmesine yol açmıştır. Bunlardan biri 1949'da Duesenberry'in geliştirdiği

Nisbi Gelir Hipotezi'dir. Bu teori ile ilgili iki farklı yorum yapılabilir. İlk yorumda, kişilerin, bir kere ulaştıkları tüketim düzeyinden pek fedakarlık etmek istemedikleri; gelirleri düşse dahi mevcut tüketim alışkanlıklarından vazgeçmek istemedikleri şeklindedir. Bu durumda kişilerin harcamaları, geçmiş dönemin en yüksek harcamalarının altına inmemektedir. İkinci yoruma göre, kişilerin kendi sosyal çevrelerine ayak uydurma, yaptıkları tüketim harcamaları ile etrafı etkileme gibi eğilimleri vurgulanmaktadır. Bu eğilimlerden dolayı uzun dönemde ortalama tüketim eğilimi düşmemektedir (Paya, 2001: 66).

Bu teorilerin eleştirilen yönü, tüketim harcamaları üzerinde etkili olduğu bilinen servet ve faiz gibi etkenleri analizlere dahil etmemeleridir. Daha sonra geliştirilen teorilerde, önceki tüketim teorilerin eksiklikleri giderilmeye çalışılmış ve tüketim fonksiyonuna yeni değişkenler dahil edilmiştir. Yaşam döngüsü hipotezi ve sürekli gelir hipotezi tüketimle ilgili daha zengin sonuçlar sunmakta ve bu sonuçlar özellikle iktisat politikalarının oluşturulması aşamasında büyük önem taşımaktadır.

2.3. YAŞAM DÖNGÜSÜ HİPOTEZİ

1950'lerde F. Modigliani, A. Ando ve R. Brumberg kaleme aldıkları bir dizi yazıda Fisher'in tüketici davranışları modelini kullanarak tüketim fonksiyonunu incelediler. Modigliani, insanların yaşamları boyunca gelirin sistematik bir şekilde değiştiğini ve insanların tasarruf sayesinde geliri, yaşam içinde yüksek olduğu zamanlardan daha düşük olduğu zamanlara kaydırabildiğini ortaya koymuştur. Tüketici davranışlarının bu yorumu yaşam döngüsü hipotezinin temelini oluşturmaktadır (Mankiw, 2009: 529).

Keynes'in ortaya koyduğu tüketim fonksiyonu, bireylerin bir dönemdeki tüketim davranışının ilgili dönemdeki gelire bağlı olduğunu varsayarken, Modigliani'nin yaşam döngüsü hipotezi, bireylerin bütün yaşamları boyunca yaptıkları tüketimden en büyük toplam faydayı elde etmeye çalıştıklarını, bunun için de tüketim ve tasarruflarını oldukça uzun dönemler için

planladıklarını varsaymaktadır. Buna göre bireyler gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde tasarruf yapmakta ve gelirlerinin düştüğü dönemlerde tasarruf sayesinde birikmiş olan serveti, harcamaya dönüştürerek gelirle birlikte tüketimin düşmesini engellemektedirler. Yani insan yaşamının farklı evrelerinde değişiklik gösteren gelir akımları tasarruflarla düzenli bir hale getirilmektedir. İnsanların gelirinin en çok düştüğü dönem ise genellikle emeklilik yıllarıdır (Yıldırım ve Karaman, 2003: 497).

Yaşam döngüsü hipotezi, bireylerin değişken bir tüketim kalıbı yerine istikrarlı bir tüketim kalıbını seçtiklerine ilişkin gözlemlerden yola çıkarak, uzun dönem tüketim eğilimini açıklama çabasıdır. Hipotezin bir başka özelliği de servetin tüketim üzerindeki etkisini ele almasıdır.

Yaşam döngüsü hipotezinin tüketim fonksiyonu üzerindeki etkisini basit bir şekilde ifade etmek için aşağıdaki denklemi kullanmak mümkündür. Kurulan denklemde birey T yıl kadar yaşayacağını ve N yıl kadar da işgücü piyasasında bulunacağını yani çalışacağını planlamaktadır. Bu durumda $T-N$ kadar bir emeklilik süresi söz konusu olacaktır. Söz konusu birey cari dönemde elde ettiği gelirin yanı sıra gelecekte elde edeceği geliri ve sahip olduğu serveti de dikkate alacaktır. Bireyin servetinden tüketmediği kısım bırakmak istediği mirasını oluşturacaktır. Bireyin yapacağı tüketim tüm bu faktörlerden etkilenecektir. C_t : t zamandaki tüketim, T : Yıl olarak kişinin yaşam süresi beklentisi, Y_{t1} : Kişinin cari dönemdeki cari geliri, N : Kişinin çalışmayı planladığı yıl, Y_{1e} : Kişinin çalışma hayatı boyunca elde etmeyi umduğu yıllık ortalama gelir, W : Toplam servet, M : Kişinin bırakmak istediği miras olmak üzere, bireyin tüketimi aşağıdaki denklemle ifade edilebilecektir.

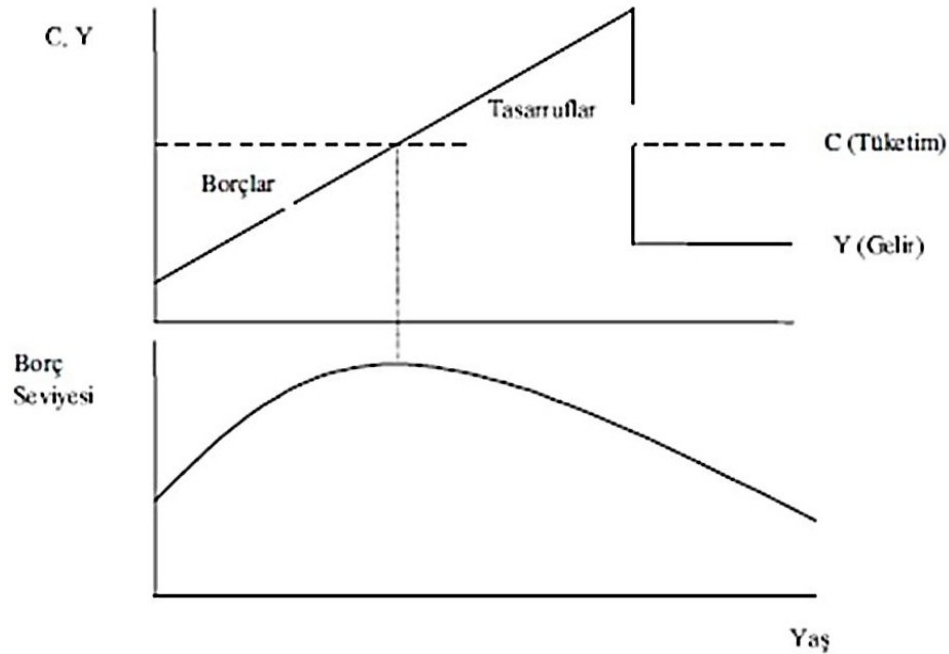
$$C_t = 1/T [Y_{t1} + (N - 1) Y_{1e} + W - M]$$

Bu hipotezde birey tüketiminde belli bir bütçe sınırlamasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Yine hipoteze göre, bireyin yaşam boyunca planladığı tüketim yaşam boyunca beklediği gelire eşit olmalıdır ki tüketim de istikrar sağlanabilsin. Başka bir ifadeyle, bireyin toplam tüketim harcamalarının

bugünkü net değeri, söz konusu bireyin toplam gelirin bugünkü değerini aşmamalıdır (Branson ve Litvack, 1976: 202).

Bireylerin fayda maksimizasyonu için tüketimlerini sabit tutma çabası, gelirdeki görece düşüş karşısında bireyin mevcut tüketimini korumak için borçlanma yoluna gitmesine neden olacaktır. Gelirin görece arttığı dönemlerde ise borçlanma azalacak ve mevcut borçlar azaltılacaktır. Bireyler yaşamlarının farklı dönemlerinde farklı gelir ve tasarrufa sahip olmaktadır. Genç bireyler işgücü piyasasına görece daha düşük ücretle başlamakta ve tasarrufları düşük olmakta, orta yaşla birlikte gelir ve tasarruf artmakta, emeklilik döneminde ise gelir düşmekte tasarruflar tüketilmeye başlanmaktadır (Froyen, 2002: 468).

Grafik-1: Yaşam Döngüsü Hipotezi

Kaynak: Thaicharoen. Ariyapruchya ve Chucherd (2004).

Yukarıdaki Grafik-1 borçlanma, tasarruf ve tüketimin yaşam döngüsü hipotezine göre yaşla olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Grafiğe göre erken yaş dönemlerinde borçlanma artmakta belli bir yaş düzeyinde borçlanma yerini tasarrufa bırakmaktadır. Buna karşın tüketim her yaş düzeyinde sabit kalma eğilimindedir.

Yaşam döngüsü hipotezi kısa ve uzun dönem bulguları ile daha bağdaşır bir nitelik taşımaktadır. Bu hipotezde, Keynes'in hipotezindeki gibi cari gelir ile tüketim arasında oransal artışlar öngörülmemiştir. Cari gelirdeki konjonktürel değişim, tüketim harcamalarına önemli oranlarda yansımamaktadır. Şöyleki; gelirden meydana gelen ani bir sıçrama tüketime aynı oranda etki etmemekte, böylece ortalama tüketim eğilimi düşmektedir. Aynı şekilde gelirdeki bir gerileme karşısında ortalama tüketim eğilimi artmaktadır. Yaşam döngüsü hipotezi emek ile servet gelirlerinin, kullanılabilir gelir içindeki payı değişmediği sürece, ortalama tüketim eğiliminin sabit kalacağını öngörmektedir. Ayrıca söz konusu hipotez miras unsurunu, tüketim harcamalarını etkileyici bir konumda görmektedir (Paya, 2002: 69).

2.4. SÜREKLİ GELİR HİPOTEZİ

Milton Friedman'ın 1957 yılında öne sürdüğü sürekli gelir hipotezi, Modigliani'nin yaşam döngüsü hipotezini tamamlamaktadır. Şöyle ki, bu hipotezlerin her ikisi de tüketimin sadece cari gelire bağlı olmaması gerektiği düşüncesinden yola çıkmaktadır. Ancak sürekli gelir hipotezi, bir kişinin yaşamı boyunca gelirin düzenli bir eğilim izlediğini vurgulayan yaşam döngüsü hipotezinden farklı olarak, insanların yıldan yıla gelirlerinde rassal ve geçici değişimler yaşadıklarına dikkat çekmektedir (Mankiw, 2009: 534).

Friedman'ın tüketim hipotezi, sürekli gelir kavramına dayanmaktadır. Teorideki sürekli gelir, uzun dönemde, beşeri servet ile beşeri olmayan (fiziki ve finansal) servetlerin bireye sağladığı gelirlerin ortalama beklentisi olarak tanımlanmaktadır. Buradaki beşeri sermaye; kişinin eğitim, iş tecrübesi gibi etkenlerle zenginleştirilmiş emek gücünü ifade etmektedir (Blanchard, 1999:

310). Bu açıdan, sürekli gelir hipotezi de, yaşam döngüsü hipotezi gibi uzun dönem gelir beklentisini tüketim harcamalarını belirleyen en önemli etken olarak kabul etmektedir (Froyen, 2002: 475).

Sürekli gelir hipotezinin, tüketim denklemi şu şekilde ifade edilmektedir: C_p : Sürekli tüketim, Y_p : Sürekli gelir, k : Sürekli gelirin tüketime ayrılan oran olmak üzere:

$$C_p = k \cdot Y_p \text{ dir.}$$

Denklemdaki “k” değeri sabittir, bundan dolayı marjinal tüketim eğilimi ile ortalama tüketim eğilimi örtüşmektedir. Friedman’da sürekli gelir ve sürekli tüketim uzun dönem trend değerleri olarak algılanmalıdır. Diğer bir ifade ile yukarıdaki fonksiyonun, tüketim harcamalarını mutlak bir kesinlikle öngörmesi gerekmemektedir. Çünkü tüketim harcamaları üzerinde bazı tesadüfi unsurlar da mevcut olabilmektedir. Bu tesadüfi unsurları, sürekli gelir ile cari dönem gelirlerinin farklılaşmasına yol açan geçici gelirler olarak düşünebilir (Paya, 2001: 70).

Bireylerin geçici gelirleri tüketim fonksiyonunu da etkileyecektir. Sürekli gelirin bir fonksiyonu olan sürekli tüketim ile ölçülen tüketim arasında farklılık meydana gelecektir. Friedman’a göre geçici gelirin uyardığı tüketimle sürekli tüketim, sürekli gelir ile geçici gelir arasında ilişki yoktur. Sürekli tüketim, sürekli gelirin belli bir oranıdır ve bu oran gelir seviyesi ne olursa olsun aynı kalmaktadır. Bu oranı belirleyen faktörler; servetin gelire oranı, faiz oranı ve tüketicinin tüketim ile tasarruf konusundaki eğilimleridir. Geçici tüketim ise tesadüfi bir faktördür (Snowdon ve Vane, 2005: 194-195).

Sürekli gelir hipotezi uzun dönem tüketimi açıklamaya yönelik bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketim kararları geleceğe yönelik beklentiler

doğrultusunda oluşmakta ve tüketim kararları adeta uzun dönemli bir planlama niteliği taşımaktadır.

2.5. LİKİDİTE KISITI HİPOTEZİ

Friedman'ın yaşam döngüsü hipotezi ve sürekli gelir hipotezi, bireylerin yaşamları boyunca istikrarlı bir tüketimi tercih edeceklerini öne sürmektedir ve bunu rasyonel davranışın bir gereği olarak tanımlamaktadırlar. Bu çerçevede, tüketimlerini uzun süreli gelir akımları ile ilişkili bir şekilde planlayan tüketiciler, gelirin düşük olduğu yıllarda borçlanacak, gelirin yüksek olduğu yıllarda ise borç verecektir. Bu noktadan hareket eden tüketim teorileri cari gelirle tüketim arasında Keynes'in öne sürdüğü ilişkiye pek itibar etmemişlerdir. Ancak çağdaş ekonomilerde hala likidite kısıtı kapsamı da geniş kitleler bulunmaktadır. Likidite kısıtı, serveti olmayan ve borçlanamayan kesimi ifade eder. Bu kişiler kefalet gösteremedikleri için ya da ekonomideki kredi sisteminden dolayı gelecek gelirleri karşılığında borçlanma imkanı bulamamaktadır. Bu durumda söz konusu kitlelerin tüketimi cari gelirle sınırlanmaktadır(Paya, 2001 :72).

Likidite kısıtının daha iyi anlaşılabilmesi için genellikle konut kredisi örneği verilir. Ev satın almaya karar veren bir hanehalkı finansal kuruluşlardan konut kredisi talebinde bulunacaktır. Çoğu finansal kuruluş tarafından kredinin geri dönüşümünü sağlamak için bazı özel şartlar ortaya konulacaktır. Bunlar arasında hanehalkının belirli bir gelirinin olması ve konutun satış fiyatının belirli bir oranının peşin olarak ödenmesi gibi şartlar yer almaktadır. Bu özel şartlar cari gelir seviyesi düşük ve yeterince tasarrufu olmayan hanehalklarının kredi talebinde bulunamamasına veya bireysel kredi taleplerinin finansal kuruluş tarafından reddedilmesine neden olacaktır. Hanehalkının gelecekte kazanç ve tasarrufları arttıkça likidite kısıtına düşme olasılığı giderek azalırken, kredi taleplerinin kabul oranı da giderek artacaktır (Tekirdağ, 2009: 11).

Tüketim teorilerinin açıklamaya çalıştığı ekonomik faktörlerin yanı sıra tüketimi doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyecek pek çok faktör mevcuttur. Nüfusun demografik özellikleri, yerleşim yeri, ekonominin geleceği ile ilgili beklentiler, işgücünün yapısı, gelir dağılımı gibi faktörler bireylerin tüketim kararında etkili olacaktır. Bu açıdan takip eden bölümde, Türkiye’ de hanehalkının sosyal ve iktisadi yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HANEHALKI SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI

Hanehalkının tüketimden borçlanmaya kadar aldığı pek çok kararın ekonominin genelini etkilediği görülmektedir. Bireysel ve toplumsal yönü olan hanehalkı aldığı kararlarda iktisadi faktörlerin yanı sıra, sosyokültürel faktörlerin de etkisi altında kalmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında bireysel kredi kullanımında tüketici davranışlarının incelenebilmesi için hanehalkının sosyal ve iktisadi özelliklerinin de ele alınması daha yararlı olacaktır.

3.1.TÜRKİYE'DE HANEHALKININ SOSYAL YAPISI

Toplumun taşıdığı her bir özellik onun yapısını, kararlarını, tutumlarını etkileyecektir. Bu açıdan hanehalklarının sosyal özelliklerinin ortaya konulmasında nüfus ve nüfus artışı, nüfusun kompozisyonu gibi demografik bilgilerin yanı sıra kentleşme oranı, eğitim düzeyi, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanabilme olanakları, cinsiyetler arası eşitlik bilgileri de önem taşımaktadır.

Bir toplumun yapısını ve değişimini anlayabilmek için, öncelikle o toplumun nüfusunu incelemek gerekmektedir. Genç bir nüfus hem iktisadi anlamda daha hareketli olacak, hem de değişime daha çabuk uyum gösterebilecektir. Türkiye'deki nüfusun özellikleri, bileşenleri ve artış hızları aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır.

Tablo-1: Nüfus ve Artış Hızı

Yıllar	Nüfus (Bin)	Nüfus Artış Hızı Yıllık (%0)
2000	64.259	13.8
2001	65.135	13.5
2002	66.009	13.2
2003	66.873	12.8
2004	67.734	12.4
2005	68.582	12.2
2006	69.421	11.9
2007	70.586	11.7
2008	71.517	13.1
2009	72.561	14.5
2010	73.723	15.8

Kaynak : TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları, DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu.

Tablo-1’ deki verilere göre, Türkiye nüfus artış hızı 2007 yılının sonuna kadar azalış eğiliminde iken, 2008 yılından itibaren bu eğilim tersine dönmüştür. Sanayileşme ve kentleşmedeki gelişmelerin nüfus artış hızını yavaşlatması beklenirken, Türkiye’deki eğilim artış şeklinde gerçekleşmiştir. Artan nüfusun bileşimine bakıldığında ise karşımıza Tablo-2’deki sonuçlar çıkmaktadır. Bu sonuçlara göre, Türkiye nüfusunun %60’ tan fazlası 15-65 yaş arası nüfustan oluşmaktadır ve bu yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı artış eğilimindedir. Çalışma çağındaki nüfus olarak da adlandırılan 15-65 yaş grubundaki artış, işgücü piyasasına da yansıyacak ve işgücü arzı üzerinde arttırıcı bir etki yaratacaktır. Türkiye’deki daha genç olan 0-14 yaş arası nüfusun oranına bakıldığında ise 2008 yılından itibaren küçük de olsa düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu yaş grubundaki azalış Tablo- 3’de gösterilen doğum hızındaki azalışa bağlı olarak açıklanabilecektir. 65 yaş üstü nüfusun oranı ise küçük bir grup olmasına rağmen son yıllarda artmış ve bu artışı korumuştur. Bir ülkede bu grubun nüfus içindeki payı %4 ya da daha

aşağı ise o ülkenin nüfusu genç diye nitelendirilmektedir (Kongar, 2010: 525). Bu açıdan baktığımız da Türkiye nüfusu genç bir nüfus özelliği göstermemektedir.

Tablo-2 : Nüfusun Yaş Bileşimi

Yıllar	0-14	15-65	65+	%
2000	29.4	63.8	6.8	
2001	29.0	64.2	6.8	
2002	28.6	64.6	6.7	
2003	28.3	65.1	6.7	
2004	28.0	65.4	6.6	
2005	27.7	65.7	6.6	
2006	27.4	66.0	6.6	
2007	27.0	66.3	6.7	
2008	26.7	66.5	6.8	
2009	26.3	66.8	6.9	
2010	26.0	67.1	6.9	

Kaynak:TÜİK,ADNKS,Sonuçları

Türkiye nüfusunun genç bir yapıya sahip olup olmadığını gösteren bir başka gösterge de doğum hızıdır. Tablo-3 Türkiye'deki doğum hızlarını ve ortalama doğum yaşını göstermektedir.

Tablo-3: Doğum ve Doğurganlık hızları

Yıllar	Kaba Doğum Hızı ⁶ ‰	Genel Doğurganlık Hızı ⁷ ‰	Annenin Ortalama Yaşı
2001	20.3	83.8	26.2
2002	18.6	76.8	26.3
2003	17.9	73.9	26.5
2004	18.0	74.4	26.5
2005	18.1	74.7	26.5
2006	18.0	74.6	26.6
2007	18.2	75.8	26.7
2008	18.0	75.3	26.8
2009	17.3	72.3	27.0

Kaynak: TÜİK, Demografik İstatistikler

Tablo-3 den görüldüğü üzere, kaba doğum hızı ve genel doğurganlık hızı düşüş gösterirken, annenin ortalama yaşı 27 ye yükselmiştir. Anne yaşının yükselmesi doğum sayısını azaltmakta bu da genç nüfus oranını olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de böyle bir eğilim sürdükçe, gelecek dönem için genç nüfusun payının azalan bir seyir izleyeceği öngörülebilir.

Nüfusun bir başka özelliği ise cinsiyetler arasındaki dağılımıdır. Türkiye’deki kadın- erkek nüfusunun toplam içindeki payları Tablo-4 de sunulmuştur. Tablo-4 incelendiğinde, Türkiye’de kadın ve erkek nüfusun payı nerdeyse eşit olduğu görülmektedir. Ancak, nüfusun cinsiyetler arasındaki sayısal dağılımı kadar toplumsal rollerin dağılımı da önemli bir faktördür. Az gelişmiş ülkelerde, gelenekçi yapıya sahip toplumlarda işgücü arzının büyük bölümünü erkeklerin oluşturması, kadınların daha çok ev işleri ile uğraşması durumu, kadın nüfusu arttıkça çalışan bireyler üzerindeki baskı da artacaktır. Kadınların işgücü piyasasından uzak kalması, çalışan kişinin bakması

⁶ Kaba doğum hızı: Belli bir yıl içinde meydana gelen toplam canlı doğumların, yıl ortası nüfusa oranının binde olarak ifadesidir.

⁷ Genel doğurganlık hızı: Belli bir yılda meydana gelen canlı doğum sayısının, aynı toplumdaki 15-49 yaş kadın sayısına oranının binde olarak ifadesidir.

gereken nüfus sayısını arttıracaktır. Yine bu tip toplumlarda kadınların eğitim düzeylerinin genellikle erkeklere göre daha düşük olması, hanehalklarının karar alma sürecinde tek bir cinsiyetin öne çıkması ya da eksik bilgiyle karar alınmasına yol açabilecektir.

Tablo-4: Kadın ve Erkek Nüfus Payları

Yıllar	Kadın Nüfusu	Erkek Nüfusu	(%)
2007	49.8	50.2	
2008	49.9	50.1	
2009	49.7	50.3	
2010	49.8	50.2	

Kaynak: TÜİK, ADNKS Sonuçları.

Sosyal yapıyı ortaya koymaya yarayacak bir başka sınıflandırma da toplumdaki okur-yazarlık durumudur. Türkiye’de temel eğitim altı yaşından itibaren başlamakta ve bu açıdan bakıldığında bu yaş grubunun üstündeki bireylerin okuma- yazma bilmesi beklenmektedir. Tablo-5’de okuma yazma bilen ve bilmeyen 6 yaş üstü kişi sayısı sunulmuştur.

Tablo-5: Okuma-Yazma Durumu (6+ Yaş)*

Yıllar	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen	Bilinmeyen	Toplam (Bin)
2008	4930	55.062	4249	64.241
2009	4672	57344	3032	65049
2010	3826	59526	2782	66133

Kaynak: TÜİK, ADNKS Veri Tabanı.

* Yabancılar dahil edilmemiştir.

Tablo-5’e göre, Türkiye’de okuma yazma bilmeyen 6 yaş üstü bireylerin sayısı giderek azalmaktadır. 2010 yılında, altı yaş üstü bireylerin %90’ı okuma yazma biliyorken, %5.8’i okuma yazma bilmemekte,

%4.2'sinden ise bu konuda bilgi edinilememiştir. Okuma- yazma bilmeyenlerin cinsiyetler arasındaki dağılımına bakıldığında, Türkiye gelişmekte olan ülkelere benzer bir yapı sergilemektedir. Söz konusu ülkelerde okuma yazma bilmeyen nüfusun içinde kadın payı genellikle erkelere göre daha yüksek seyretmektedir. Türkiye'de ADNKS sonuçları incelendiğinde bu duruma yakın bir sonuç gözlenmekte ve okuma- yazma bilmeyen nüfus içindeki kadınların payı %80'lerde seyretmektedir. Bilgi alınamayan nüfusun yarısından fazlasını ise erkekler oluşturmaktadır.

Toplumun sosyal özelliklerinden bir diğeri de, medeni durumdur. Sosyal ve iktisadi olarak gelişmiş ülkelerde, başta uzun öğrenim yıllarının etkisiyle evlenme yaşı kadınlarda ve erkeklerde yükselmiştir. Yine bu ülkelerde kadınların çalışma hayatındaki iyileşen konumlarıyla paralel olarak evlilik oranı düşmekte ve bekar bireylerin sayısı artmaktadır. Tablo-6 incelendiğinde, ele alınan dönemde Türkiye'de 15 yaş üstü bireylerde boşananların oranı artış gösterirken, hiç evlenmemiş bireylerin oranı ve evli çift oranlarında küçük düşüşler görülmektedir. Tablo-6 Türkiye'de 2008-2010 yılları arasındaki dönemde 15 yaş üstü nüfusun medeni durumunu göstermektedir.

Tablo-6: Medeni Durum (15+ Yaş)* (%)

Yıllar	Evli	Boşandı - Eşi öldü	Hiç evlenmedi	Toplam
2008	64.4	7.9	27.7	100
2009	64.3	8.1	27.6	100
2010	64.2	8.2	27.6	100

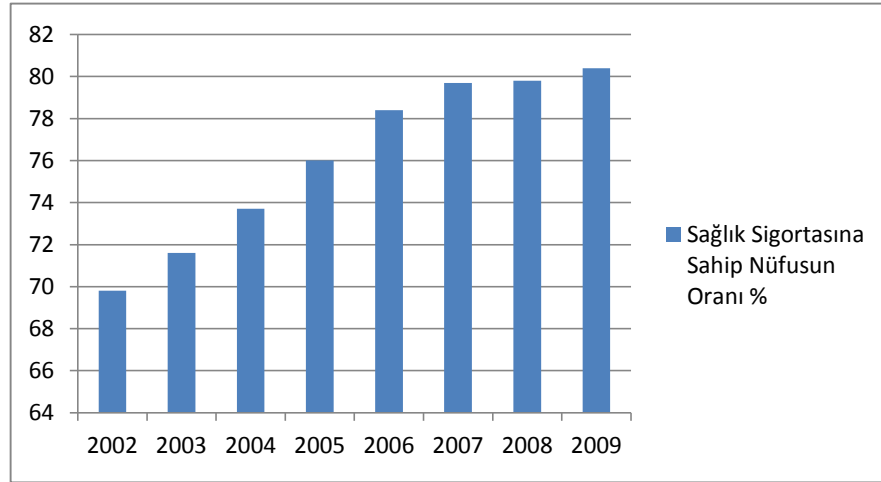
Kaynak: TÜİK, ADNKS sonuçlarından hesaplanmıştır.

*Yabancılar dahil edilmemiştir.

Nüfusun bileşimi, artış hızı, okur- yazarlık durumu toplumun sosyal özelliklerini gösterirken, sosyal güvenliğin bir toplumdaki bireylerin ne

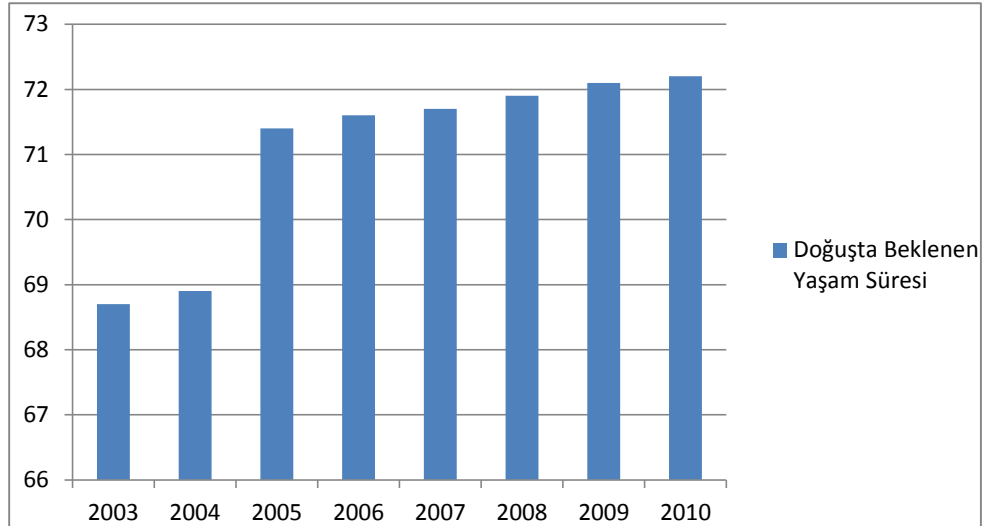
kadarını kapsadığı, toplumun mevcut dönemdeki ve gelecekteki yaşam koşulları hakkında fikir vermektedir. Gelişmiş bir sosyal güvenlik sistemi bireylerin yaşam kalitesini artırdığı gibi, ortalama ömür süresi ve nüfus artış oranında da belirleyici olmaktadır. Türkiye’deki sosyal güvenlik reformları ile birlikte, sağlık sigortasına sahip bireylerin oranı artmıştır. Söz konusu oranlar Grafik-2 de sunulmaktadır. Grafiğe göre, son yıllarda sosyal güvenliğe sahip olan bireylerin oranı, 2009 yılında %80’i aşmıştır.

Grafik-2: Sağlık Sigortasına Sahip Nüfusun Oranı %

Kaynak: DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu.

Toplumun yaşam kalitesini gösteren bir başka unsur da, ortalama ömrü ifade eden doğuştan beklenen yaşam süresidir. Türkiye’deki doğuştan beklenen yaşam süresi Grafik-3’de sunulmaktadır. Grafik-3’e göre, Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresi 2005 yılından itibaren 70 yaşın üzerindedir ve giderek artmaktadır.

Grafik-3: Doğuştta Beklenen Yaşam Süresi

Kaynak: TÜİK, Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler.

Türkiye’de artan nüfusun kent ve kır arasında nasıl bir dağılım gösterdiği ülkenin iktisadi ve toplumsal yapısını biçimlendiren, toplumsal değişme sürecini gösteren bir başka temel öğedir. Ayrıca kentsel ve kırsal nüfusun siyasal, toplumsal ve iktisadi yapı üzerinde kendisine özgü etkileri vardır (Kongar, 2010: 550). Tablo-7, Türkiye’de nüfusun son yıllarda kent ve kır arasındaki dağılımını göstermektedir. Tabloya göre, nüfusun büyük bir bölümü il-ilçe merkezlerinde yaşamakta ve kentli nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmaktadır. Buna karşılık köy ve belde de ikamet eden nüfusun toplam nüfus içindeki payı azalmaktadır. Kent nüfusundaki artış iktisadi ve sosyal açıdan bazı sonuçlar doğurmaktadır. Kente yerleşen nüfus sayısı arttıkça bu nüfusun sağlıktan, eğitime ve finansal hizmetlere kadar pek çok hizmet türüne ulaşımı kolaylaşırken, konut ve alt yapı hizmetlerinin yeterli kalitede verilmesinde sorun yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra kırsal kesimde tarım sektöründeki işgücü arzının azalıp kente kayması sonucu artan kent nüfusu, gerekli istihdam yaratılmazsa işsizlik oranını artırmaktadır.

Tablo-7: Yerleşim Yeri

Yıllar	İl/ilçe Merkezi	Nüfusa oranı (%)	Belde/Köy	Nüfusa oranı (%)	Toplam (Bin)
2007	49748	70.5	20838	29.5	70586
2008	53612	75.0	17905	25.0	71517
2009	54807	75.5	17754	24.5	72561
2010	56222	76.3	17501	23.7	73723

Kaynak: ADNKS Sonuçları.

Hanehalklarının karar sürecinde en az içinde bulunduğu sosyal ortam kadar etkili olan diğer faktör de, hanehalkının iktisadi yapısıdır. Hanehalkı iktisadi yapısının belirleyicileri genel olarak, hanehalkının sahip olduğu gelir, varlıklar ve borçlar şeklinde özetlenebilir.

3.2. HANEHALKI İKTİSADİ YAPISI

Hanehalkı iktisadi özellikleri ele alınırken en temel faktör olan gelir yapısı, dağılımı, hanehalkının işgücü piyasasındaki durumu, gelirin bir başka kaynağı olan hanehalkı varlıkları, yükümlükleri ve ekomonik kararlarda etkili olan beklentileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Hanehalkı İşgücü Durumu ve Gelir Yapısı

Hanehalkları kararlarını verirken karşılaştıkları ilk kısıt gelirleridir. Hanehalkının sahip olduğu gelir ise işgücü piyasasındaki durumu ile yakından ilişkilidir. İşgücü piyasasında yer alamayan ya da farklı gruplarda yer alan hanehalklarının tüketim, yatırım, tasarruf ve borçlanma kararları birbirinden farklılık gösterecektir. Örneğin; işgücü piyasasında düşük ücret grubunda çalışan bir ailenin gelirinde tüketim harcamalarının yüksek paya

sahip olması beklenirken daha yüksek gelir düzeyinde yer alan ailelerin gelirinde bu payın azalacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de hanehalkının işgücü piyasasındaki durumu incelendiğinde ADNKS 2010 yılı sonuçlarına göre, çalışma çağındaki nüfus 2010 yılı nüfusunun %67,2’sini oluşturmaktadır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 52.541 bindir. Hanehalkı bireylerinin işgücü durumu ile ilgili veriler Tablo 8’de sunulmaktadır. Tablo-8’den de görüldüğü üzere, işgücüne katılım oranı yıllar itibariyle artmakla birlikte işgücü dışında kalan kesimin büyük çoğunluğunu ev işleri ile uğraşanlar yani kadınlar oluşturmaktadır. İstihdam edilenlerin büyük bölümü ise ücretli (maaşlı-yevmiyeli) kesimden oluşmakta, bu kesimi sırasıyla kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçileri ve işverenler izlemektedir.

Türkiye’de işsizlik oranı iki haneli rakamlarda seyretmektedir. İşsizlik oranının yüksek seyretmesi hanehalkının gelirini ve borç ödeyebilme kabiliyetini azaltacaktır. Bu durum borçlu hanehalkı açısından bir risk oluşturmaktadır. Tarım dışı işsizliğe bakıldığında ise 2010 yılında tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yıla göre düşmekle birlikte %14,8 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, tarım dışındaki sektörlerde işgücü piyasasındaki her 100 kişiden yaklaşık 15’i işsizdir. İşgücünü oluşturan hanehalkı bireylerinin sosyal özelliklerinden eğitime bakıldığında ise Tablo - 9’daki sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

Tablo- 8: Hanehalkı Bireylerinin İşgücü Durumu

(Bin Kişi)	2007	2008	2009	2010
KurumsalOlmayanNüfus(15+)	49.994	50.772	51.686	52.541
a. İşgücü	23.114	23.805	24.748	25.641
a.1. İstihdam edilenler	20.738	21.194	21.277	22.594
Ücretli, maaşlı çalışanlar	11.080	12.937	12.770	13.762
Yevmiyeli (arızı)	1454	----- ⁸	-----	-----
İşveren	1189	1249	1209	1202
Kendi hesabına çalışan	4386	4324	4429	4548
Ücretsiz aile işçisi	2628	2684	2870	3038
a.2. İşsizler	2.376	2.611	3.471	3046
b. İşgücüne dahil olmayanlar	26.880	26.967	26.938	26.901
İş bulma ümidi yok	612	612	757	716
İş aramayıp çalışmaya hazır	1130	1238	1304	1297
Mevsimlik çalışan	289	315	87	65
Ev işleri ile uğraşan	12.124	12.186	12.101	11.914
Öğrenci	3680	3757	3967	4122
Emekli	3520	3488	3622	3577
Çalışamaz halde	3225	3414	3396	3394
Diğer nedenler	2300	1957	1704	1816
İşgücüne katılma oranı(%)	46.2	46.9	47.9	48.8
İşsizlik oranı(%)	10.3	11.0	14.0	11.9
Tarım dışı işsizlik oranı(%)	12.6	13.6	17.4	14.8

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

⁸ 2009 yılından itibaren yevmiyeliler, 'ücretli veya maaşlı' başlığı altında birleştirilmiştir.

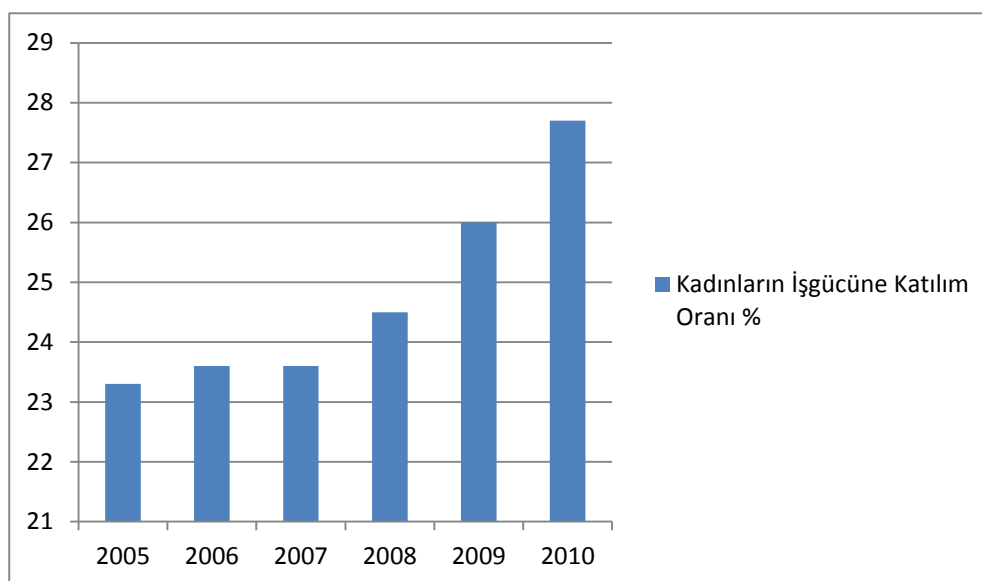
Tablo-9: İşgücünü Oluşturan Hanehalkı Eğitim Durumu (Bin Kişi)

Yıllar	İş Gücü	İstihdam	İşsiz
2007			
Okuma-yazma bilmeyen	1045	990	55
Lise altı	13.678	12.342	1337
Lise ve dengi okul	5196	4522	674
Yüksek öğretim	3195	2884	311
2008			
Okuma-yazma bilmeyen	1025	960	64
Lise altı	14.031	12.526	1506
Lise ve dengi okul	5246	4568	679
Yüksek öğretim	3503	3140	362
2009			
Okuma-yazma bilmeyen	1089	1002	87
Lise altı	14.596	12.562	2034
Lise ve dengi okul	5283	4392	891
Yüksek öğretim	3780	3321	459
2010			
Okuma-yazma bilmeyen	1151	1082	69
Lise altı	15.195	13.428	1767
Lise ve dengi okul	5238	4472	764
Yüksek öğretim	4057	3612	446

Kaynak:TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri.

Tablo 9'daki verilere göre, işgücünü oluşturanların büyük bölümü lise altı eğitim düzeyine sahiptir ve bu bireyler istihdamın da büyük bölümünü oluşturmaktadır. Ülkedeki yükseköğretim kurumlarının sayısındaki artışa paralel olarak üniversite mezunu sayısı da artacak bu da yükseköğretim düzeyinde eğitime sahip bireylerin işgücü, istihdam ve işsizlikteki payını arttıracaktır. Tablo-9'daki veriler incelendiğinde, Türkiye'de de böyle bir eğilim olduğu gözlenmektedir. Her üç ayırmda da yükseköğretim düzeyindeki birey sayısı genel olarak artış eğilimindedir. 2010 yılında ise işsizlerin yaklaşık %40'ı lise ve üzerinde eğitim düzeyine sahip kesimden oluşmaktadır. Yine Türkiye'de işgücü piyasasına ait bir başka özellik de kadınların erkeklere göre işgücüne katılım oranının düşük olmasıdır. TÜİK verilerine göre, 1988-2000 yılları arasında ortalama %31 olan kadın işgücüne katılma oranı, 2001-2004 arasında ortalama %26'ya gerilemiştir. 2010 yılında kadınların işgücüne katılım oranları %27,6 iken erkeklerde bu oran %70,8 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların 2005-2010 yılları arasındaki işgücüne katılım oranlarındaki değişim Grafik-4'de sunulmuştur.

Grafik-4 : Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarındaki Değişim

Kaynak:TÜİK.

Grafiğe göre, kadınların işgücüne katılım oranlarında, özellikle 2007 sonrasında belirgin bir artış gerçekleşmiştir. Ancak bu oranlar Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında düşük düzeyde kaldığı dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği'nde (AB-27) kadın işgücüne katılım oranı ortalaması 2008 yılı itibariyle %63,9 olarak gerçekleşmiştir.

Hanehalkının geliri işgücü piyasasına bağlı olduğu kadar, sahip olduğu varlıkların getirisine ve tasarruflarına da bağlıdır. Tablo-10, hanehalkının 2005-2010 yılları arasındaki varlık kalemlerini ve tutarlarını göstermektedir.

Tablo-10: Hanehalkı Finansal Varlıkların Yapısı

Milyar TL

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Birey.Emek.Fon.	1.2	2.8	4.6	6.0	9.1	12.0
Hisse Senedi	15.8	15.7	17.5	10.8	24.5	32.6
Kamu Borç Kağ.	33.3	27.7	19.2	19.7	13.0	8.4
Tas.Mev.Kat.Fon	147.8	185.4	215.5	288.0	321.1	369.3
Ve Cari Hes.						
Dolaşımdaki	18.2	24.4	25.0	29.3	34.3	45.2
Para						
Toplam	216.3	256	281.8	353.8	402	467.5

Kaynak: BDDK, Finansal Piyasalar Raporu- Mart 2011.

Tablo- 10'da verilen hanehalkının varlık kompozisyonu incelendiğinde en büyük paya tasarruf mevduat katılım fonlarının ve cari hesap kaleminin sahip olduğu görülmektedir. Emeklilik fonlarının payı küçük olmakla birlikte artış içindedir. Varlıkların değerinde ve faiz oranlarındaki değişme, varlıkların getirisini etkileyeceği için varlık kalemleri de buna göre değişim gösterecektir. Örneğin, hisse senetleri değer kaybettiğinde ve faizler düştüğünde varlıkların getirisi azalacaktır. Faiz oranlarındaki düşüş hanehalkı borçlanması için avantajlı bir durum yaratmakla birlikte, tasarruflardan elde edilen faiz

getirisinin azalmasına yol açacak ve sonuç olarak toplam varlıkların artış hızı düşecektir.

2010 yılında ise varlıklar içindeki en büyük payı %79 ile tasarruf mevduatı-katılım fonları ve cari hesaplar alırken, bunları %9.7 ile dolaşımdaki para ve %7 ile hisse senetleri izlemiş, diğer kalemlerin payı %4.3 olarak gerçekleşmiştir.

Gelirle ilgili bir başka kavram olan gelir dağılımı incelendiğinde, Türkiye'deki gelir dağılımında gruplar arasında büyük farkların olduğu görülmektedir. TÜİK tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2007, 2008, 2009 sonuçlarına göre; eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlere göre oluşturulan yüzde 20'lik gruplarda, 2007'de en yüksek gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 46,9 iken, en düşük gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,8 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre 8,1 kat daha fazladır. Aynı araştırmanın 2006 yılı sonuçlarına göre, aradaki fark 9,5 kat olarak hesaplanmıştır.

2008 yılında, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 46,7 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,8 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre bir önceki yıl olduğu gibi 8,1 kattır.

2009 yılında ise en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 47,6 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,6'dır. Buna göre, son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre 8,5 kattır.

Yine eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre 2007 yılında nüfusun % 17,1'i ve 2008 yılında %16.7 'si 2009 yılında ise %17.1'i yoksulluk sınırının altında kalmıştır.

TÜİK'in gelir dağılımı ile ilgili yaptığı araştırmada beş ayrı %20'lik grup oluşturulmuştur ve araştırmaların sonucuna göre; toplumun sadece %20'si gelirin hemen hemen yarısına sahipken gelirin arda kalan %50'si, toplumun %80'i tarafından paylaşılmak durumundadır.

3.2.2. Hanehalkı Harcama Yapısı ve Borçluluk Durumu

Hanehalkının harcama yapısı yani hangi mal ve hizmetlere yöneleceği, başta reel gelir, beklentiler, alışkanlıklar ve gelenekler gibi pek çok faktör tarafından belirlenmektedir. İstikrarlı bir ekonomide hanehalkının gelecekle ilgili olumlu beklentileri tüketim konusunda teşvik edici olabilecektir. Yine fiyatlar genel düzeyindeki düşüşler, hanehalkının reel gelirinde bir artış yaratarak gelir esnekliği daha yüksek mal ve hizmetlere yapılan harcamaları arttırabilecektir.

Hanehalkının tüketim harcaması ile ilgili, TÜİK hanehalkı bütçe anketi sonuçları Tablo-11'de sunulmuştur. Tabloya göre, 2006-2009 yılları arasında harcama içinde genel olarak ağırlıklı pay konut ve kira harcamalarına aittir.

Tabo-11:Hanehalkı Harcamaları

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	%
Gıda,içki,tütün	29.0	28.9	27.9	26.4	27.1	
Giyim,ayakkabı	6.2	5.9	5.9	5.4	5.1	
Konut ve kira	25.9	27.2	28.9	29.1	28.2	
Mobilya,ev aletleri	6.8	6.2	5.9	5.8	6.2	
Sağlık	2.2	2.2	2.4	1.9	1.9	
Ulaştırma,haberleşme	16.9	17.3	15.6	18.5	17.8	
Eğlence,kültür	2.5	2.2	2.1	2.5	2.6	
Eğitim	1.9	2.1	2.5	2.0	1.9	
Lokanta,oteller	4.4	4.2	4.5	4.4	5.2	
Diğer	4.1	4.0	4.2	4.1	4.0	

Kaynak: TÜİK ,Hanehalkı Bütçe Anketi Tüketim Harcaması Sonuçları.

Son yıllarda eğlence, kültür, lokanta ve otel gibi gelir esnekliği daha yüksek olan hizmetlere yapılan harcamaların payı genel olarak artış içindeyken, eğitim harcamalarının payı düşmüştür.

Hanehalkı, mevcut geliri ve tasarrufları ile harcamalarını karşılayamadığı zaman dışardan bir finansman ihtiyacı duyacaktır. Bu finansman ihtiyacını yakın çevresinden karşılayabileceği gibi çeşitli finans kurumlarından da karşılayabilmektedir. Hanehalkı finansman ihtiyacı ne kadar fazla olursa, yükümlülükleri de o kadar fazla olacaktır. Hanehalkının 2005-2010 dönemi içindeki yükümlülükleri Tablo-12’de verilmiştir.

Tablo-12: Hanehalkı Finansal Yükümlülükleri

Milyar TL

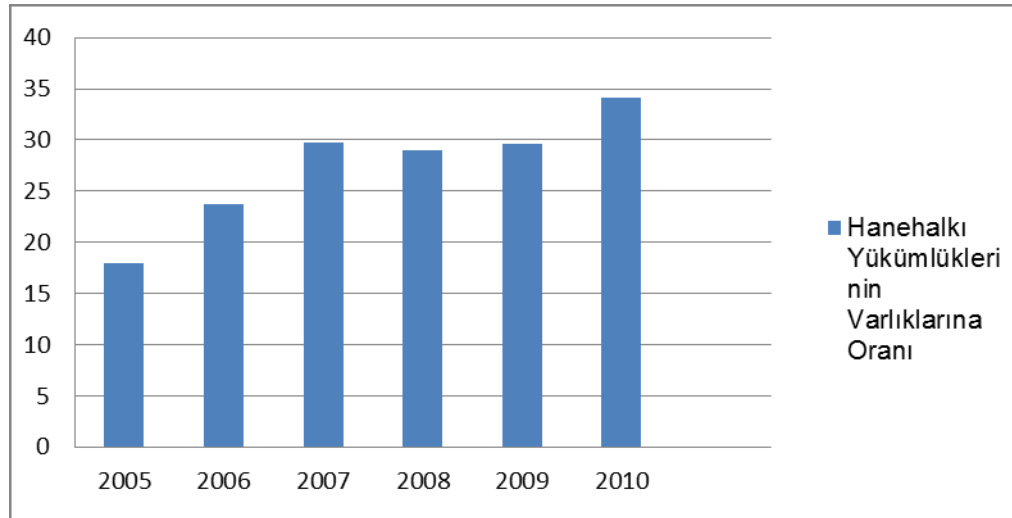
Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tüketici Kredileri	29.7	48.0	68.9	85.2	97.4	132.7
Kredi Kartı Borç Bakiyesi	7.5	10.7	12.6	14.7	19.1	23.2
Tüketici Finans Şirketlerinin Verdiği Kredi	1.8	1.4	1.7	1.6	1.7	2.9
Bireysel Finansal Kiralama	-	0.5	0.9	1.0	0.7	0.6
Toplam	39.0	60.0	84.1	102.5	118.9	159.4

Kaynak: BDDK, Finansal Piyasalar Raporu Mart 2011.

Tablodaki veriler bankalar, katılım bankaları ve tüketici finansman şirketlerince kullandırılan tüketici kredileri ile bu kredilere ilişkin tahsili gecikmiş alacaklarını, taksitli kredi kartı borç bakiyeleri ve tahsili gecikmiş kredi kartı alacakları da içeren brüt rakamlardır. Kredi kartı borç bakiyesi ise taksitli kredi kartı borç bakiyesi ile takipteki kredi kartı alacaklarından oluşmaktadır.

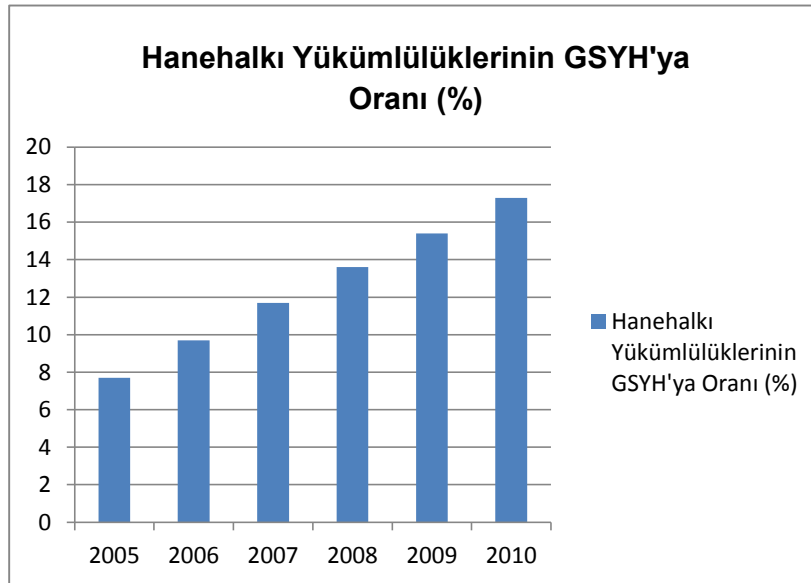
Hanehalkının yükümlülüklerine bakıldığında 2005-2010 arasında 39 milyar TL den 159.4 milyar TL ye yükselerek, yaklaşık %300 ün üzerinde artış gerçekleştiği görülmektedir. Yükümlülüklerdeki bu artışın hanehalkı için bir risk oluşturup oluşturmadığını tespit edebilmek için hanehalkı yükümlülüklerinin sahip olduğu varlıklarına oranına bakmak gerekmektedir. Eğer hanehalkı yükümlülükleri varlıklarından daha hızlı bir şekilde artıyorsa bu hanehalkının borcunu ödeme kapasitesini azaltacak ve söz konusu oran da artış gösterecektir. Türkiye’de 2005-2010 dönemi için hanehalkı yükümlülüklerinin varlıklarına oranı Grafik-5’de gösterilmiştir. Grafik-5’e göre söz konusu oran, 2007-2008 döneminde düşüş göstermesine rağmen 2008 yılından sonra tekrar artma eğilimine girmiştir. Düşüş gösterdiği dönemde, küresel krizin etkisiyle azalan kredi genişleme hızının düşmesi etkili olmuştur.

Grafik-5: Hanehalkı Yükümlülüklerinin Varlıklara Oranı

Kaynak: BDDK, Finansal Piyasalar Raporu Mart 2011.

Hanehalkı yükümlülüklerinin GSYH ‘ya oranının verildiği Grafik-6 ‘ya göre ise hanehalkı yükümlülüklerinin GSYH’ ya oranı 2005 yılından beri artış içindedir.

Grafik- 6 : Hanehalkı Yükümlülüklerinin GSYH 'ya Oranı

Kaynak : TCMB , Finansal İstikrar Raporu

Hanehalklarının aldığı kararlarda içinde yaşadığı toplumun sosyal ve iktisadi özellikleri etkili olduğu kadar, gelecekle ilgili beklentileri de etkili olmaktadır. TÜİK yaşam memnuniyeti istatistiklerine göre oluşturulmuş Tablo-13 ve Tablo-14 iktisadi durumla ilgili beklentileri ortaya koymaktadır.

Tablo-13: Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Durum Beklentisi
(Bir Yıl Sonrası İçin)

Yıllar	Daha İyi Olacak	Aynı Olacak	Daha Kötü Olacak	Fikri yok (%)
2007	28.53	32.68	23.81	14.98
2008	14.09	26.43	47.57	11.90
2009	13.06	42.20	9.23	8.20
2010	29.41	30.51	18.83	21.25

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti İstatistikleri Veri Tabanı.

Tablo-13' den de görüleceği üzere, daha iyi olacağı ya da var olan durumun devam edeceği yönündeki kanaatler ağırlık kazanmıştır. Daha uzun

vadeli beklentilere bakıldığında ise Tablo-14'deki veriler karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-14: Beş Yıl Sonrasında Türkiye'nin İktisadi Durum Beklentisi

Yıllar	İyi Yönde	Değişmeyecek	Kötü Yönde	Fikri Yok (%)
2009	27.61	29.32	24.07	19.00
2010	43.50	21.45	15.35	19.70

Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti İstatistikleri Veri Tabanı.

Tablo-13 ve Tablo-14'den izleneceği gibi, gelecekle ilgili beklentilerde gelecekte iktisadi durumun daha kötü olacağını düşünenlerin oranı, diğerlerine göre daha düşüktür. Bireylerin gelecekle ilgili beklentileri iyimser oldukça harcama ve yatırım kararları da o kadar güçlü olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE BİREYSEL KREDİ KULLANIMI

Türkiye’de bireysel kredi kullanımına geçmeden önce, genel itibarıyla kredilere ve daha özeldde bireysel kredi türlerine ilişkin mevcut uygulamaların ve düzenlemelerin belirtilmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda aşağıda öncelikle Türkiye’de kredilere ilişkin uygulamalar ve düzenlemeler açıklanmıştır.

4.1.TÜRKİYE’DE KREDİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Türkiye’de kredilere ilişkin temel yasal düzenlemeler, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda yer almaktadır. Kredi türleri itibarıyla daha ayrıntılı uygulamalar, ilgili alana yönelik kanunlarla gerçekleştirilmiştir. Örneğin, bireysel kredi kullanıma dair detaylı düzenlemelere, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) ve Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu’nda değinilmektedir.

Türkiye’de hangi tür borçlanmaların kanunlar karşısında kredi olarak kabul edileceği 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 48. Maddesinde belirtilmektedir. Kanuna göre;

“Bir bankanın vereceği nakdi krediler ile teminat mektupları, kontragarantiler, kefalet, aval, ciro ve kabuller⁹ gibi gayri nakdi

⁹ Teminat Mektubu: Yurt içinde veya yurt dışında yerleşik gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vadesinde ödenmesi vb. konularda, söz konusu yüklenimin yerine getirilememesi halinde, belirli bir tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin bir mektupla taahhüt edildiği kredi uygulamasıdır.

krediler ve bu niteliğe haiz taahhütler, satın alacağı tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette vereceği ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdi krediler ve gayri nakdi kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işleme ve opsiyon sözleşmeleri ve benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu kanun uygulamasında kredi sayılır.

Birinci fıkrada belirtilenlere ilave olarak, kalkınma ve yatırım bankalarının¹⁰ finansal kiralama yöntemiyle sağladığı finansmanlar ile katılım bankalarının¹¹ taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kar ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu kanun uygulamasında kredi sayılır”.

Kontrgarantiler: Dış ticaret işlemlerinde peşin olarak mal satışı sırasında ihracatçı ülkenin malı teslim etmemesi durumunda ödenen meblağın ihracatçıya ülkeye iade edileceğini bildiren ve ihracatçı ülkenin güvenilir bir bankasının taahhüdünü kapsayan teminattır.

Kefalet: Üçüncü bir kişinin, borçlunun borcunu ödememesi halinde borçtan şahsen sorumlu olmayı alacaklıya karşı taahhüt ettiği bir sözleşmedir.

Kabul/Aval Kredileri: İthalatçı müşterilerinin satıcı tarafından keşide edilen poliçeyi kabul ederek malları ödeme yapmadan almasına olanak sağlayan bir kredi türüdür

¹⁰ Kalkınma ve Yatırım bankaları: özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırım sermayesi eksikliklerini gidermek ve teknik yardım sağlayarak girişimcileri endüstriyel alanlarda yatırım yapmaya yönlendirmeyi amaçlayan bankalardır. Yatırım bankaları ve kalkınma bankaları ticari bankaların aksine mevduat toplamazlar.

¹¹ Katılım Bankaları: mali sektörde faaliyet gösteren, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlardır. Katılım Bankaları, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, faizsiz finansman prensipleri dahilinde ticaret ve sanayide değerlendirerek, oluşan kâr veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşırlar. TL, USD ve AVRO bazında vadeli hesaplarda toplanan fonlar, kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, finansal kiralama, kâr veya zarar ortaklığı yöntemleriyle değerlendirilir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda, nelerin kredi olarak kabul edileceğinin belirtilmesinin yanı sıra, krediler için uyulması gereken çeşitli düzenlemelere de yer verilmektedir. Buna göre, kredilere getirilen sınırlamalar aynı Kanunun 54. Maddesinde, sınırlama dışında bırakılan durumlar ise 55. Maddede belirtilmektedir. Getirilen sınırlamalar bankaların ortakları ve ortak dışındaki tüzel ya da gerçek kişilere ve risk gruplarına kullanılacak kredilerin toplamının, öz kaynaklara oranı ile ilgili hükümlerdir. Örneğin; ortaklar dışındaki gerçek ya da tüzel kişilere veya risk grubuna kullanılacak kredilerin toplamı öz kaynakların %25'ini aşamazken, ortaklarda bu oran %50'ye çıkmaktadır. Bu sınırlamanın dışında bırakılan durumlar ise genel olarak bankaların kendi aralarında ve kurumlarla olan kredi işlemleri ile kredi talebinde çeşitli karşılıkların gösterildiği işlemlerden oluşmaktadır. Bazı durumlardaysa kanun koyucu sınırlamanın bir adım daha ötesine giderek kredi verilmesini yasaklamaktadır. Kredi verilmesi yasak durumlar adı geçen Kanun'un 50. Maddesinde belirtilmektedir. Buna göre bankalar aşağıdaki durumlarda kredi kullanıramayacaktır.

“a) Yönetim Kurulu üyelerine, genel müdüre, genel müdür yardımcılara ve kredi açmaya yetkili mensuplarına; bunların eş ve velayet altındaki çocuklarına; tek başlarına ya da birlikte sermayesinin yüzde yirmi beş veya fazlasına sahip oldukları ortaklıklara,

b) (a) bendinde sayılanlar dışında kalan mensupları ile bunların eş ve velayeti altındaki çocuklarına,

c) Mensuplarının kurduğu veya bunlar için kurulan sandık, dernek, sendika veya vakıflara,

Her ne şekil ve surette olursa olsun bankalar, nakdi ve gayri nakdi kredi veremez, tahvil ya da benzeri menkul kıymetleri satın alamaz”.

Kredi düzenlemeleri genel olarak belirtildikten sonra, Türkiye'deki bireysel kredi uygulamalarına bakıldığında; Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun (TKHK) ile Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'ndaki düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Bireysel kredi türlerinden kredi kartına ilişkin ayrıntılı düzenlemelere Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu'nda, tüketici kredileri ile ilgili detaylı düzenlemelere ise TKHK'da yer verilmektedir.

Tüketici kredileri ile ilgili düzenlemeler TKHK'dan önce, Borçlar Kanunu'ndaki sözleşme serbestisi kapsamında düzenlenmeye çalışılmış, ancak bankalar çok fazla sayıda kişi ile işlem yaptıklarından dolayı hazırladıkları sözleşmelerde kendilerini koruyucu hükümlere yer vermiştir. Bu durum nedeniyle sözleşme serbestisinin, tüketicinin haklarını sınırlayıcı sonuçlar doğurması yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Türkiye Bankalar Birliği'nin 03.08.1990 tarihinde çıkardığı 923 sayılı “Tüketici Kredisine Uygulamalarına İlişkin Mesleki Tanzim Kararı” ve 924 sayılı “Kredi Kartı Uygulamalarına İlişkin Mesleki Tanzim Kararı” ile tüketicinin bilinçlendirilmesi, sözleşme içeriği ve ödeme planı ve kredi kartları için hesap bildirim cetveli içeriği hakkında düzenlemeler getirilmiştir. Daha sonrasında 8 Eylül 1995 tarihinde TKHK çıkartılmıştır (Balkan, 2009). TKHK'unda 06.03.2003 ve 21.02.2007 tarihli değişiklikler ile bireysel kredi türleri ile ilgili yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Örneğin; TKHK'da, 4822 sayılı Kanunla 2003 yılında yapılan değişiklik sonucu kredi kartı ile sağlanan kredi tüketici kredisine sayılmıştır. 6 Mart 2007 tarihli, 5582 Sayılı Konut Finansmanı Sistemine ilişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile birlikte ipotekli konut finansmanı sistemi (Mortgage) yürürlüğe girmiştir¹² ve konut finansmanı sözleşmesi esasları TKHK'a kanuna eklenmiştir.

Bireysel kredilere, TKHK'da 10.Madde, 10/a ve 10/b Maddelerinde yer verilmektedir. Söz konusu maddelerde tüketici kredisinin tanımına, tüketici kredisine sözleşmesinin şekline ve sözleşmede yer alması gereken unsurlara,

¹² Bu düzenlemenin esas özelliği, bankalara ve kanunen yetkilendirilen diğer kuruluşlara, ipotek teminatlı ve ipoteye dayalı menkul kıymet ihracı yoluyla daha uzun vadeli fonlama olanağı sağlamasıdır. Kanun yürürlüğe girmeden önce kullanılan konut kredileri de, 6 Hazirana kadar aksi yönde bankalara dilekçe verilmeyen durumlarda, yasa kapsamına alınmıştır.

temerrütte düşme durumuna ve bu durumda uygulanacak işlemlere değinilmektedir. TKHK'nun 10.Maddesinde tüketici kredisinin tanımı yapılırken, 10/a Maddesinde kredi kartlarına ve 10/b Maddesinde de konut finansmanı ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 10.Maddesi tüketici kredilerini, "*Tüketicinin bir mal veya hizmet edinmek amacıyla kredi verenden nakit olarak aldıkları kredidir*" şeklinde tanımlamaktadır. Finansal kiralama, cari hesap şeklinde çalışan krediler bu kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır. TKHK' da düzenlenen kredi türleri için parasal alt ve üst sınır tayin edilmemiştir. Kredilere alt ve üst sınır getirilmemesi Türkiye mevzuatını, Avrupa Birliği mevzuatından ayıran bir özelliktir. AB'nin tüketici kredisi uygulamasında krediye alt ve üst sınır getirilmiştir.

Türkiye'de bireysel kredi uygulamasında, TKHK'unda da ifade edildiği üzere tüketici kredisi sözleşmesi yazılı olarak yapılmak ve sözleşme süresince sözleşme maddelerinin tüketici aleyhine değiştirilmesi yasaklanmaktadır. TKHK'un 10. Madde'si tüketici kredisini, tüketicilerin mal veya hizmet edinmek amaçlı nakit olarak aldıkları kredi şeklinde tanımlarken, kredi sözleşmesinde hangi maddelerin yer alması gerektiğini de hükme bağlamaktadır. Buna göre, hazırlanan sözleşmede: tüketici kredisi tutarı, faiz ve diğer unsurlarla birlikte toplam borç tutarı, faizin hesaplandığı yıllık oran, ödeme tarihleri, anapara, faiz, fon ve diğer masrafların ayrı ayrı belirtildiği ödeme planı, istenecek teminatlar, akdi faiz oranının yüzde otuz fazlasını geçmemek üzere gecikme faizi oranı, borçlunun temerrüde düşmesinin hukuki sonuçları, kredinin vadesinden önce kapatılmasına ilişkin şartlar, kredinin yabancı para birimi cinsinden kullandırılması durumunda, geri ödemeye ilişkin taksitlerin ve toplam kredi tutarının hesaplanmasında hangi tarihteki kurun dikkate alınacağına ilişkin maddeler yer almalıdır.

TKHK'nda sözleşme süresince maddelerinin tüketici aleyhine değiştirilmesinin yasaklanması faiz değişimlerine karşı tüketiciyi

korumaktadır. Ancak aynı kanunun konut finansmanına ilişkin maddesinde, sözleşmede belirtilmek şartıyla faiz oranlarının değişken olabileceği belirtilmektedir. Faiz oranının değişken olarak belirlenmesi halinde,

“Başlangıçta sözleşmede belirlenen oran, dönemsel geri ödeme tutarı yine başlangıçta sözleşmede belirlenecek olan azami dönemsel geri ödeme tutarını aşmamak koşuluyla ve yine sözleşmede belirlenecek yurt içinde veya yurt dışında genel kabul görmüş ve yaygın olarak kullanılan bir endeks baz alınarak değiştirilebilir. Oranların değişken olarak belirlenmesi halinde bu yöntemin muhtemel etkileri konusunda tüketicilerin bilgilendirilmesi şarttır. Bu amaçlarla kullanılabilecek referans faizler ve endeksler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, tüketicilerin bilgilendirilme yöntemlerine ilişkin usul ve esaslar ise Bakanlık tarafından belirlenir” hükmü getirilmiştir.

TKHK’un 10. Maddesinin 10/a bendinde, kredi kartları ilgili hükümlere yer verilmektedir. Söz konusu maddeye göre: *“Kredi kartı ile mal veya hizmet alımı sonucu nakdi krediye dönüşen veya kredi kartı ile nakit çekim suretiyle kullanılan krediler de 10 uncu madde hükümlerine tabidir”* denilmiştir. Ayrıca, kredi veren tarafından tüketiciye gönderilen dönemsel hesap özetleri, ödeme planı hükmünde sayılmıştır. Dönemsel hesap özetinde yer alan asgari ödeme tutarının vadesinde ödenmemesi halinde; tüketicinin gecikme faizi dışında herhangi bir isim altında yükümlülük altına sokulması da yasaklanmıştır. Kanun Maddesi’nin devamında,

“Kredi veren faiz artırımını otuz gün önceden tüketiciye bildirmek zorundadır. Kredi veren tarafından artırılan faiz oranı geriye dönük olarak uygulanamaz. Tüketici bildirim tarihinden itibaren en geç altmış gün içinde tüm borcu ödeyip kredi kullanmaya son verdiği takdirde faiz artışından etkilenmez. Mal veya hizmetin kredi kartı ile satın alındığı durumlarda,

satıcı veya sağlayıcı, tüketiciden komisyon veya benzeri bir isim altında ilave ödemede bulunmasını isteyemez.” İfadesine yer verilmektedir.

Burada belirtilmesinde yarar olan bir diğer husus da, temerrüt halidir. Borçlunun temerrüde düşmesi durumu ve bu durumda yapılacak işlemler TKHK’ da şöyle ifade edilmiştir:

“Kredi veren, taksitlerden birinin veya birkaçının ödenmemesi halinde kalan borcun tümünün ifasını talep etme hakkını saklı tutmuşsa, bu hak; ancak kredi verenin bütün edimlerini ifa etmiş olması durumunda ve tüketicinin birbirini izleyen en az iki taksiti ödemede temerrüde düşmesi halinde kullanılabilir. Ancak kredi verenin bu hakkını kullanabilmesi için en az bir hafta süre vererek muacceliyet¹³ uyarısında bulunması gerekir. Tüketici kredisinin teminatı olarak şahsi teminat verildiği hallerde, kredi veren, asıl borçluya başvurmadan, kefilden borcun ifasını isteyemez”.

Konut finansmanı borçlanmasında ise muacceliyet uyarısı yapılabilmesi için, en az bir ay süre tanınması gerekmektedir. Uyarıda verilen sürenin dolmasıyla birlikte, finansal kuruluş sözleşmeyi feshettiği takdirde, konutu derhal satışa çıkarmakla yükümlü tutulmuştur.

Bunun yanı sıra TKHK’da kredi talep edenin, yani tüketicinin ve kredi arz edenin tanımlarına da yer verilmiştir. TKHK 3/e bendinde tüketici *“Bir mal veya hizmeti ticari veya mesleki olmayan amaçlarla edinen, kullanan veya yararlanan gerçek veya tüzel kişi ”* olarak tanımlamıştır. Uygulamada tüketici kural olarak bir gerçek kişi veya istisnai olarak da bir tüzel kişidir. Kredi verenin tanımı ise yine aynı kanun maddesinde yapılmış ve *“Mevzuatları*

¹³ Muacceliyet: Borç alacak ilişkilerinde vadenin dolması ya da şartın gerçekleşmesi gibi sebeplerle, borcun borçludan resmen istenebilir hale gelmesidir

gereği tüketicilere nakit vermeye yetkili olan banka, özel finans kuruluşu¹⁴ ve finansman şirketleri” şeklinde ifade edilmiştir.

TKHK’da yer alan maddelerden hareketle tüketici kredilerinin unsurlarını aşağıdaki şekilde belirlemek mümkündür (Öztek, 2008: 7) :

- İlk unsur, tüketici sözleşmesinin tarafları tüketici ve kredi verendir.
- İkinci unsur, tüketici kredileri konusu nakit olarak alınan kredidir.
- Üçüncü unsur, tüketicinin kredi almaktaki amacı bir mal veya hizmet edinmektir.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’dan sonra Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu’na baktığımızda, kredi kartları ile ilgili daha ayrıntılı düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen kanun kredi kartını “ *Nakit kullanımı gerekmeksizin mal ve hizmet alımı veya nakit çekme olanağı sağlayan basılı kartı veya fiziki varlığı bulunmayan kart numarası*” olarak tanımlarken aynı kanunda kart sahibi için “*Banka kartı ve kredi kartı hizmetinden yararlanan gerçek veya tüzel kişi*” ifadesi kullanılmaktadır. Biçim ve bazı fonksiyonları açısından kredi kartı ile benzerlik gösteren banka kartları ise adı geçen kanunda “*Mevduat hesabı veya özel cari hesapların kullanımı dahil bankacılık hizmetlerinden yararlanmayı sağlayan kart*” olarak tanımlanmaktadır.

Kredi kartlarına uygulanacak limitin belirlenme esasları ise aynı kanunun 9. Maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre;

“Kart çıkaran kuruluşlar, kredi kartı almak isteyen kişilerin yasaklılık veya engel durumu, iktisadi ve sosyal durumu, aylık veya yıllık ortalama geliri, diğer kart çıkaran kuruluşlarca bu

¹⁴ 19.10.2005 tarihli, 5411 sayılı Bankalar Kanunu ile, Özel Finans Kurumları Katılım Bankaları ismini almış ve bu kanuna dahil edilmiştir

kişilere tahsis edilen kredi kartı limiti, bir model veya skollama sistemi sonuçları, müşterini tanı ilkeleri ile 29 uncu madde çerçevesinde temin edilecek bilgileri dikkate alarak yapacakları değerlendirmeye istinaden kullanım limiti tespit etmek zorundadır (...)

Kart çıkaran kuruluşlar kart limitlerini bu hüküm çerçevesinde güncelleyebilirler. Kart çıkaran kuruluşlar, kart sahipleri talep etmedikçe kart limitlerini artıramazlar.(...)

Kart çıkaran kuruluş tarafından bir gerçek kişinin sahip olduğu tüm kredi kartları için tanınacak toplam kredi kartları limiti, ilk yıl için, ilgilinin aylık ortalama net gelirinin iki katını, ikinci yıl için ise dört katını aşamaz.(...)" denilmektedir.

Kredi kartının bir yan ürünü niteliği taşıyan ek kartlar yine bu madde de düzenlenmiş, ek kart uygulaması asıl kart sahibinin talebine ve mevcut kart limitine bağlı tutulmuştur. Aynı kanunda 2009 yılında yapılan düzenlemeyle, kredi kartı sözleşmesinde belirlenen asgari ödeme tutarının borcun %20 sinden aşağı olamayacağı, bu oranın %40 kadar arttırılabileceği ve sınırlar dahilinde olmak koşuluyla söz konusu oranın kart sahibi grupları itibarıyla farklılaştırılabileceği hükmü getirilmiştir. 17 Aralık 2010 tarihinde yapılan yönetmelik değişikliği ile asgari ödeme tutarının, kredi kartı limiti 15.000 Türk Lirasına kadar olan kredi kartları için dönem borcunun yüzde yirmi beşinden, kredi kartı limit 15.000 Türk Lirasından 20.000 Türk Lirasına kadar olan kredi kartları için dönem borcunun yüzde otuzundan, kredi kartı limiti 20.000 Türk Lirası ve üzerinde olan kredi kartları için dönem borcunun yüzde kırkıdan aşağı olamayacağı hükmü getirilmiştir. Bunun yanı sıra yeni tahsis edilen kredi kartlarında kullanım başlangıcı tarihinden itibaren bir yıllık sürenin dolmasına kadar dönem borcunun yüzde kırkıdan aşağı olamayacağına ve bankanın bu miktardan az olmamak üzere asgari ödeme tutarını belirleyebileceği maddesine yer verilmiştir. Ayrıca, bir takvim yılı içerisinde en fazla üç defa, dönem borcunun yüzde ellisine kadar ödeme yapılan kredi

kartlarının limitleri, dönem borcunun tamamının ödenmesine kadar arttırılamayacak ve bu tür kartlar nakit kullanımına kapatılacaktır.

Gelişen finansal sistem ve hizmet çeşitliği, kredi kullanımına konu olan değerlere de yansımıştır. Tüketiciler farklı para birimleri üzerinden borçlanabilmektedir; ancak bu borçlanma tüketiciler üzerinde bir kur riski oluşmasına yol açmaktadır. Türkiye’de Haziran 2009’da Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar’da yapılan değişiklikle birlikte, ticari ve mesleki amaç dışında gerçek kişilerin döviz ya da dövize bağlı kredi kullanımı engellenmiştir. Böylece bireysel krediler üzerindeki kur riski ortadan kalkmaktadır. Bunun yanı sıra BDDK’nın 3980 sayılı kurul kararı ile 01/01/2011 tarihinden itibaren kredi tutarının teminat olarak alınan konutun değerine oranının % 75 ile sınırlandırılması, konut kredisi talebini azaltacaktır.

Tüketicilerin bireysel kredi talebinin karşılanabilmesi, kredi kullanımı için gerekli görülen kriterlerin sağlanmasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Finans kuruluşlarının, bireyin kredi talebini değerlendirmek için dikkate aldığı kriterlerden biri kredi notudur. Bireyler kredi almak için başvurduğu zaman, Kuruluşlar kredi talebinde bulunan kişi hakkındaki bilgileri [Şu andaki net geliri ve geçmiş kredi (Tutsat kredisi, tüketici kredisi, kredi kartı v.s.)] kullanarak hesaplanan kredi notuna bakmaktadırlar. Türkiye’de kişilerin geçmiş kredi bilgileri Kredi Kayıt Bürosu’nda ¹⁵, karşılıksız çek ve batık kredi bilgileri de Kara liste olarak TCMB tarafından izlenmektedir. Kara Liste, bankalar ve özel finans kuruluşlarının zamanında ödenmediği için zarar niteliğindeki krediler hesabına aldıkları kredilerin sahiplerine ait bilgileri içermektedir. Kuruluşlar, Kara Listede ismi yer alanların kredi istemlerini genellikle reddetmekte ya da belli teminatlara göre değerlendirmektedir.

¹⁵ Kredi Kayıt Bürosu, kredi kuruluşları (mevduat bankaları ile katılım bankaları) ile finansal kuruluşlar (kredi kuruluşları dışında kalan ve sigortacılık, bireysel emeklilik veya sermaye piyasası faaliyetlerinde bulunmak veya Bankacılık Kanununda yer alan faaliyetlerden en az birini yürütmek üzere kurulan kuruluşlar ile kalkınma ve yatırım bankaları ve finansal holding şirketleri) arasında bu kuruluşların müşterilerinin risk durumlarının izlenmesi, değerlendirilmesi, kontrolü ve müşteri hizmetlerinin yerine getirilmesi nedeniyle yapılacak bilgi ve belge alışverişini sağlamak üzere anonim şirket şeklinde kurulmuş bir destek hizmet kuruluşudur. Büronun üyesi olan kuruluşlar da müşterilerine ait kredi bilgilerini birbirleriyle paylaşmaktadırlar.

Merkez Bankası, söz konusu listeye alınan isimlerden borcunu daha sonra ödeyenleri üç yıl sonra, ödemeyenleri ise beş yıl sonra Kara Liste'den çıkarmaktadır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011: 205).

Daha ayrıntılı ele alındığında, bireysel kredi kullandırılması uygun olmayan kişiler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Türkiye Cumhuriyeti veya Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşı olmayanlar,
- Daha önce aynı bankanın herhangi bir şubesine yaptığı kredi başvurusu reddedilmiş olup, durumunda değişiklik olmayanlar,
- Aynı bankada kredi borcu olanlar,
- 18 yaşından küçük veya medeni haklarını kullanma ehliyetine haiz olmayanlar
- Seyyar satıcılar, mevsimlik işçiler ve sabit bir işi olmayan, yeterli ve düzenli gelire sahip olmayan, iş akdi bulunmayan sigortasız çalışanlar,
- Aynı iş yerinde bir yıldan az çalışanlar,
- İstihbarat sonucu başvuru formunda hatalı bildirimde bulunanlar,
- Bireysel kredi riskleri bulunan müşterilerden, mevcut ve ek kredi talepleri nedeniyle ödeme güçlerini aşanlar,

- Protestolu senetleri bulunanlar, icra kaydına rastlanılanlar, çek kullanım yasağı kapsamında olanlar,
- Daha önce herhangi bir bankadan almış olduğu kredi kartı ve/veya bireysel kredilerinden dolayı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Risk Merkezi'nin negatif kayıtlarında bulunanlar,
- Bankaya olan borçlarını taksitlendirerek ödeme planına bağlamış olanlar¹⁶,
- Taşıt kredisi işlemlerinde, taşıt alım-satım ile uğraşanlar,
- Adalet Bakanlığı tarafından tutulacak aciz vesikası sicilinde bulunanlar,
- Bankalar Kanunu'nun 11. maddesi gereğince, banka çalışanları ile bunların eş ve velayeti altındaki çocukları,
- Yapılan araştırmada şubece hakkındaki kanaatleri olumsuz olan kişilerdir (Şakar, 2006: 193-195).

Yukarıdaki durumlar dışında kalan bireyler, bireysel kredi talebinde bulunduğunda, başvurduğu kredi kuruluşunun, kredi politikası hakkında bilgilendirilmektedir. Kuruluşların kredi politikası dahilinde, hangi mal ve hizmeti almak isteyen tüketici grubuna hitap ettiği, kredi talebi başvurusunda bulunanların hangi koşulları sağlaması gerektiği yetkililerce talepte bulunan kişiye açıklanmaktadır. Gerekli kriterleri sağladığı tespit edilen müşterilere kuruluşlarca, yine kredi politikası dahilinde kredi tahsisi yapılmaktadır. Ancak

¹⁶ Müşterilerin ödeme gücüne düştüğünü gösterir.

bazı durumlarda ilgili kuruluşun tahsis etmeyi önerdiği kredi miktarı talep edilenden az olabilmektedir. Bireysel kredi miktarı krediyi veren kuruluşun politikasına, kullanım alanına, başvuruda bulunan müşteriye göre genellikle bir sınırlamaya tabidir ve farklılıklar gösterebilmektedir.

Günümüzde teknolojik olanakların gelişmesiyle birlikte, talep edilen kredi miktarı kısa sürede müşterinin hizmetine sunulmaktadır. Hatta bireyler SMS yoluyla banka şubesine uğramadan, ilgili bankadan alabilecekleri kredi limitini öğrenebilmektedirler. Kredilerdeki bu tip gelişmeler, kredi kullanımını bireyler açısından cazip hale getirmekte ve iktisadi koşullar kadar da etkili olmaktadır. Türkiye’de gelişen bankacılık ve tüketici finans sektörü her geçen gün bu kolaylıklara ve avantajlara yenilerini eklemektedir. 2010 yılı itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren 49 bankanın 37’si ve Tüketici Finansmanı Şirketlerine üye sekiz şirket, bireysel kredi hizmeti sunmaktadır.

4.2.TÜRKİYE’DE BİREYSEL KREDİNİN TARİHÇESİ

Zaman içerisinde gerçekleşen sosyal, iktisadi ve teknolojik gelişmeler bankacılık faaliyetlerine de yansımış ve 1950’lerden sonra başta A.B.D olmak üzere diğer ülkelerdeki ticari bankalarda tüketici kredisini sunmanın önemi anlaşılmıştır.

Türkiye’de, bireysel kredi alanındaki gelişmeler 1980’li yıllardan sonra yaşanmıştır. Temmuz 1980’den itibaren faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla mevduat ve kredi faiz oranlarında hızlı bir yükselme görülmüştür. 1988 yılında faizlerdeki aşırı yükselme bankalarda büyük miktarda fon birikmesine ve bunların kısa sürede yatırıma dönüştürülememesine neden olmuştur. Çünkü kredi değerliliği yüksek firmalar ya tercihli faizli kredi kullanmış ya da düşük faizle spot kredi kullanmış veya kendi öz kaynaklarına yönelerek kredi talebini azaltmışlardır. Kredi talepleri daha çok kredi değerliliği düşük firmalar tarafından gelmiş dolayısıyla da kredi riski artmıştır. Ellerindeki, fon fazlası için yeni arayışlar içine giren bankalar tüketici kredileri yoluyla fon fazlalıklarını yatırıma

dönüştürerek risklerini dağıtmayı ve karlılıklarını arttırmayı amaçlamışlardır. Bankalar, başlangıçta açtıkları kredilerin amacına uygun olarak kullanılmasını sağlamak için tüketicileri belli sektörlerle ya da ilişkili oldukları firmalara yönlendirmişlerdir. Ancak zamanla malın kredilendirilmesi sistemi yerini kişinin kredilendirilmesi sistemine bırakmıştır (İnağ, 1990: 23-26).

Türkiye’de kişinin kredilendirilmesini esas alan bireysel kredi uygulamasını, ilk olarak Temmuz 1988 tarihinde Yapı Kredi Bankası gerçekleştirmiştir. Bu bankayı sonrasında Töbank, Garanti Bankası, Emlak Bankası, İş Bankası, Halk Bankası, Vakıflar Bankası ve Pamukbank takip etmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise bireysel kredi kullanan kişi sayısı 170 bine ulaşmıştır (Uzunlar, 1990: 72). Bu bankalar öncelikle tüketici kredilerine yönelmiş, kredi kartı hizmetleri daha sonraki yıllarda gündeme gelmiştir.

Türkiye’de tüketici kredilerinin yaygınlaşmasından önce tüketicilerin kredilendirilmesi satıcı şirketlerce yapılmaktaydı. Satıcı şirket ve alıcı arasındaki kredilendirme işlemi her iki taraf içinde olumsuzluklar içermekteydi. Satıcı firma, kredi açtığı alıcının ödeme gücü hakkında doğru bilgi toplama veya alıcıdan teminat alma gibi konularda ek yüklerle maruz kalırken birçok alıcı kredilendirme avantajından yararlanamamaktaydı. Bunlara ek olarak, alıcıların geri ödemedeki gecikmeleri ya da ödememeleri durumunda satıcının kaynakları doğrudan bundan etkilenmekteydi. Tüketici kredilerinin yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte ticari bankaların kredi veren kurum rolünü üstlenmesi satıcıya parasını peşin olarak alabilme, alıcı hakkında bilgi toplama yükünden kurtulma olanağı sunmuştur.

Tüketici kredilerinden sonra, Türkiye’deki kredi kartı hizmetlerinin gelişimine baktığımızda, dünyadaki örneklerine benzer bir gelişim sergilediği görülmektedir. İlk çıkartılan kartlar sınırlı sayıda ve sınırlı kullanım alanlarına sahip olmuş yaygınlaşması zaman almıştır. Türkiye’de kullanılan ilk kredi kartı 1968 yılında çıkarılan Diner’s Club kartı olmuştur. Bu kart uzun süre sınırlı bir kesime hitap etmiştir. Diner’s Club’tan sonra American Express kartları piyasaya girmiş ve bu iki kart 1975 yılına kadar rakipsiz olarak

faaliyetlerini sürdürmüştür. 1975 yılında İnterbank grubuna bağlı olarak Eurocard, Mastercard ve Access kredi kartları piyasaya girmiştir (Aytekin, 2008: 537).

1993 yılında Mastercard, 1994 yılında da Visa Kart Türkiye ofisini açmıştır. 1990 yılında kartlı ödeme sistemi içerisindeki ortak sorunlara çözüm bulmak, banka ve kredi kartlarının kural ve standartlarını geliştirmek hedefiyle Bankalararası Kart Merkezi (BKM) kurulmuştur.

2001 yılından itibaren EVM¹⁷ uyumlu çipli kartlar Türk bankaları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 2006 yılında kartlı ödeme sistemlerinin düzenlenmesi amacıyla, 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu çıkartılmıştır.

Türkiye’de günümüzde Bankalar arası Kart Merkezine üyeliği bulunan 27 banka kredi kartı hizmeti vermektedir.

4.3.TÜRKİYE’DE BİREYSEL KREDİ KULLANIMI

Gelişmiş batı ülkelerinde ve ABD’de çok daha uzun zaman önce uygulanmaya başlanılan bireysel krediler, ülkemizde 1980’li yılların sonuna doğru gelişmeye başlamış, kredi tabanındaki asıl büyüme ise 2000’li yıllarda gerçekleşmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)’nın yayınladığı finansal piyasalar raporlarına göre; Türkiye’de kredilerin 2002-2010 eğilim analizi değerlendirildiğinde, toplam kredilerde ortalama %35 civarı bir büyüme gerçekleşirken, en yüksek ortalama büyümenin %50 ile bireysel kredilerde olmuştur. Bireysel kredi içerisinde tüketici kredilerinde söz konusu dönemde ortalama %66 artış olurken, kredi kartlarında ise yıllık ortalama %35 büyüme gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde Bankalar Arası

¹⁷ Ödeme kartlarında chip teknolojisinin standartlarını oluşturmak üzere, 1994 yılında Mastercard International’ın da dahil olduğu EMV adında bir çalışma grubu başlatılmış ve bu başlangıç, EMV standartlarının geliştirilmesi ile sonuçlanmıştır. MasterCard kredi kartları ve Maestro banka kartları, üzerlerinde ödeme amaçlı chip taşıdıklarında, bu kartların üretimi EMV standartlarında yapılmaktadır.

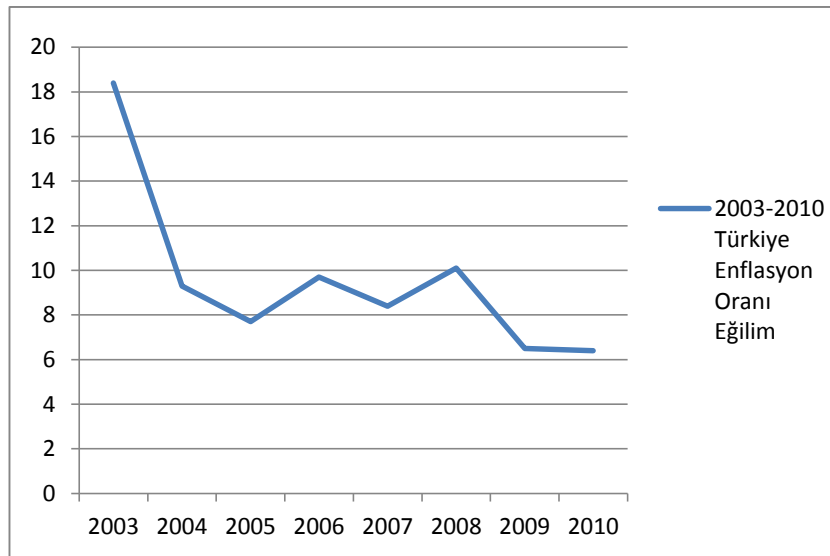
Kart Merkezi (BKM) verilerine göre 2003 yılında 19.863.167 olan kredi kartı sayısı 2010 yılında 46.956.124'e yükselmiştir.

Türkiye söz konusu 2002-2010 döneminde, başta 2001 krizinin etkileri olmak üzere, 2006 Mayıs- Haziran finansal piyasalar dalgalanması ve 2007 Küresel Krizin etkilerine maruz kalmıştır. Büyüme oranları açısından bakıldığında; 1999–2002 döneminde ortalama %1 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2003-2007'de %6,9 ile yüksek bir büyüme ortalamasına erişmiş ve 2008 yılının üçüncü çeyreğindeki yavaşlama eğilimine rağmen, kesintisiz büyüme eğilimi 27 çeyrek devam etmiştir. Ancak küresel finansal krizin yol açtığı olumsuzlukların Türkiye'de de yansımasıyla birlikte, 27 çeyrektir büyüyen Türkiye ekonomisi 2008 in dördüncü çeyreğinde %6,2 küçülmüştür. 2008 yılı sonunda büyüme oranı %1,1 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı itibarıyla belirgin bir yavaşlama görülen büyüme eğilimi, 2009 yılının ilk çeyreğinde %13,8'lik yüksek hızlı bir küçülmeye dönüşmüş, bunu takip eden iki çeyrek boyunca küçülme sürmüştür. Bununla birlikte dördüncü çeyrekte %6'lık büyüme hızına erişilmesiyle 2009 yılının tamamı %4,7 küçülme ile sonuçlanmıştır. 2010 yılına gelindiğinde, milli gelir %8,9 artmıştır.

Türkiye 2002 yılını takip eden dönemlerde büyüme oranlarının yanı sıra fiyat istikrarının sağlanmasında da önemli yol kat etmiştir. Uygulanan para politikasının nihai amacı, fiyat istikrarı olarak belirlenmiş ve bu hedefe yönelik politikalar takip edilmiştir. Türkiye'de 2010 yılına gelindiğinde, cari açığındaki hızlı artışlar ve finansal istikrara dair kaygıları gündeme getirmiştir. Kredi artışıyla cari işlemler açığının paralel bir seyir izlediği düşüncesi, para politikasına da yansımış, kredilerin artış hızının sınırlandırılması ve bankaların varlıklarıyla yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluğunun giderilmesi amacıyla zorunlu karşılık oranları arttırılmıştır. 2010 yılı Ekim ayından itibaren zorunlu karşılık oranları aktif bir politika aracı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Cari işlemler açığının finansmanında artan paya sahip olan kısa vadeli sermaye girişlerinin azaltılması amacıyla düşük politika faizi ve geniş faiz koridoru uygulamasına geçilmiştir.

Türkiye’de para politikasının nihai amacı olan fiyat istikrarına bakıldığında, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile hesaplanan fiyatlar genel seviyesindeki artış oranı, 1993-2002 dönemindeki ortalama %70,4 değerini alırken 2002-2010 dönemi içinde 2004 yılında tek haneli rakamlara düşürülmüş, 2010 yılsonunda ise %6,4 inmiştir. Söz konusu dönemdeki fiyatlar genel düzeyindeki artışı ifade eden enflasyon oranların seyri Grafik-6’da gösterilmiştir. Grafik-7’e göre, kriz dönemleri dışında Türkiye’deki enflasyon oranları azalma eğilimi içindedir. Enflasyondaki düşüş seyri, ücretlerin reel değerindeki hızlı erimeyi de engellemektedir. Böylece hanehalkının durumda bir iyileşme yaşanmaktadır.

Grafik-7: 2003-2010 Türkiye Enflasyon Oranı Eğilimi

Kaynak : TÜİK.

Türkiye’nin 2002 yılından itibaren yaşadığı pozitif büyüme oranları, düşen enflasyon ve faiz oranları hanehalkı borçlanma kararlarını, tüketim talebini ve finans kurumlarının yatırım alanı seçimlerini etkilemektedir. Türkiye’de finans sektöründe, ağırlıklı payları nedeniyle bankacılık sektörü, özellikle mevduat bankaları, etkili olmaktadır. Bankaların verdikleri yatırım

kararları, krediler ve daha özelde bireysel üzerinde belirleyici nitelik taşımaktadır. Bireysel kredi arzında, bankacılık sektörünü tüketici finansman şirketleri¹⁸ izlemekte, ancak finans sektöründeki göreceli paylarının azlığı bireysel kredi denildiğinde akla ilk olarak bankacılık sektörünün gelmesine yol açmaktadır.

2002 yılı öncesinde, yüksek getirili ve risksiz yatırım araçları olmaları kamu borçlanma kağıtlarını, bankaların başlıca yatırım alanı haline getirmekteydi. Faiz oranlarındaki düşüş ve sağlanan mali disiplin bankaların kamu finansmanından, kredi arzına yönelmelerinde etkili olmuştur. Böylelikle artan kredi hacmi beraberinde artan bir bireysel kredi miktarını da getirmiştir. Türkiye’de hanehalkına açılan kredilerin toplam mevduat bankaları kredi hacmi içerisindeki payı, 1998 yılında ortalama %11, 1999 yılında ise %12’ler seviyesinde iken 2000 yılı içerisinde %21’ler seviyesine yükselmiştir. Kredi kartları yoluyla kullanılan kredilerde dahil olmak üzere 1999 yılında 2.1 milyar YTL olan tüketici kredileri tutarı 29 Eylül 2000 tarihi itibarıyla 6.0 milyara YTL ulaşmıştır. 2000 yılının ilk dokuz aylık uygulamaları incelendiğinde, uygulanan programla birlikte bankaların tüketici kredilerine doğru yoğunlaştığı, genel olarak faiz oranlarındaki düşüşün tasarruf sahiplerinin davranışlarını tüketim lehine dönüştürdüğü ve yüksek faiz ortamında ertelenen tüketim isteklerinin yeniden canlandığı görülmüştür (Türkan, 2000: 4). Ancak 2001 Şubat ayında yaşanan kriz nedeniyle, kredi hacmi daralmıştır. 2001 yılında bankaların birbirine devredilmesi, TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) kapsamındaki bankaların bir kısmının birleştirilmesi, bazı bankaların bankacılık izinlerinin iptal edilmesi ve özel bankalardaki birleşmeler sonucu banka sayısında önemli bir düşüş

¹⁸ Tüketici Finansman Şirketleri: Daha ziyade tüketim mallarının satın alınmasını kolaylaştıran, ihtisaslaşmış finans kuruluşlarıdır. Tüccarların, vadeleri gelmemiş alacaklarını satın alırlar veya tüketicilere doğrudan krediler açarlar. Bu tip şirketler yirminci yüzyılın başında otomobil alımlarının taksitle finansmanını sağlamak gayretlerinin bir sonucu olarak kendilerini göstermişlerdir. Finansman şirketleri faaliyetlerini belli mallarda ve belli imalatçılarda yoğunlaştırırlar. Tüketicilerin finanse edilmelerinde ve onlara küçük miktarlarda kredi vermede de rol alırlar. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun denetimi ve gözetimine tabidirler. Tüketici finansmanı şirketlerinden kredi almak isteyen kişi, edinmek istediği mal veya hizmeti bir kurumdan almalı ve kredi veren kuruma fatura beyanı yapmalıdır.

yaşanmıştır. 2000 yılı sonunda %50,6 olan mevduat bankalarının kredi/mevduat oranı, 2001 yılı haziran ayında %41,3 Eylül ayında ise %38,3 düşmüştür. Ekonomideki daralma ve tüketici güvenindeki zayıflığa bağlı olarak bireysel kredilerde de daralma yaşanmıştır.

Türkiye ekonomisinde 2001 krizi sonrasında bankacılık alanında yeni düzenlemelere gidilmiş ve yaşanan değişim bankaları asli fonksiyonları olan kredilendirme faaliyetlerine yönlendirmiştir. Buna bağlı olarak 2002 yılsonu itibarıyla yüzde 23 olan bankaların varlıkları içerisinde kredilerin payı yıllar itibarıyla artmaya devam etmiştir (Delikanlı, 2009: 16). 2002 sonrasında ortaya çıkan olumlu büyüme koşulları ve düşen enflasyon rakamları, bireysel krediler alanında bankacılık sistemine belirgin bir ivme kazandırmıştır (Aydın, 2010: 224).

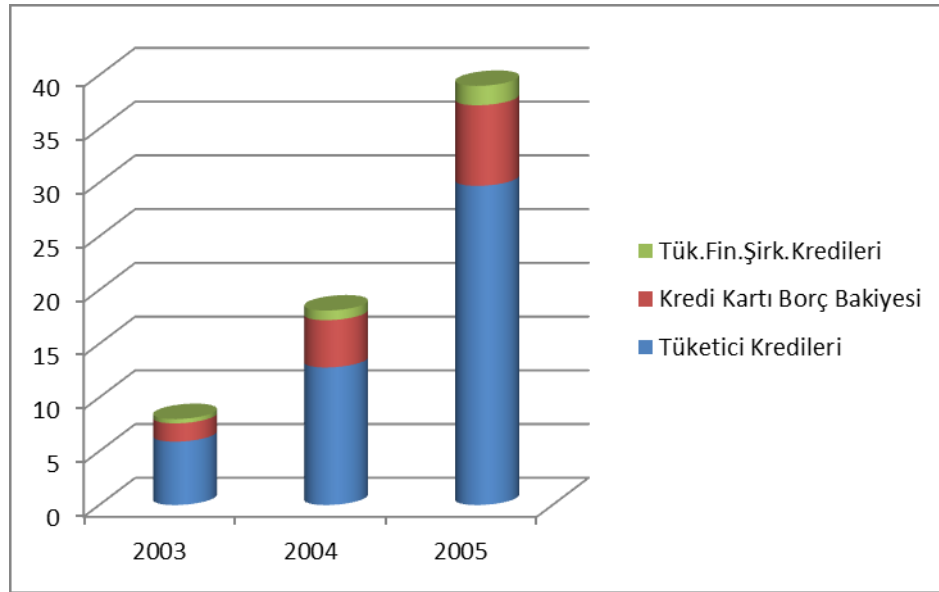
2002-2010 dönemi içinde bireysel krediler, asıl ivmesini 2003 yılının son çeyreğinde yakalamıştır. Bankaların kamu finansman araçlarının faizlerindeki düşüşle birlikte kaynaklarını farklı alanlara yönlendirmek istemeleri, özellikle 2003 yılı Ağustos ayından itibaren bireysel kredilerde dikkat çekici boyutlarda artış yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bankalar arası rekabetin yanı sıra küresel piyasalardaki likidite koşullarının, net sermaye girişinin elverişli olması bu artışı daha da hızlandıran faktörler olmuştur (Tekirdağ, 2008: 54).

2003 yılının sonlarına doğru hızlı bir artış içine giren bireysel krediler bu artış hızını 2004 yılında da devam ettirmiştir. 2004 yılı için bankacılık sektörünün toplam aktifleri içerisinde bir önceki yıla göre kredilerin payının arttığı gözlenmiştir. Ekonomideki olumlu hava, beklentilerde iyileşmeler, döviz kurları ve faiz oranlarındaki gerileme, kredilerin yapılandırılmasında İstanbul Yaklaşımına¹⁹ gidilmesi, özel bankaların menkul kıymet yatırımlarını

¹⁹ İstanbul Yaklaşımı: İstanbul Yaklaşımı, kriz nedeniyle kaynak kaybına uğrayan ve ağır borç yükü altına giren üretici sektörlerle, bankalar aracılığıyla kaynak aktarma sürecine verilen isimdir. Bu yaklaşım çerçevesinde, kaynaklar öncelikle bankaların sermayelerini güçlendirmede kullanılacak. Sonrasında bankalara aktarılan bu kaynağın üretici sektörlerde darboğaza girmiş şirketlere kredi olarak aktarılması amaçlanmaktadır. Avrupa'da da benzer bir uygulama 'Londra Yaklaşımı' adıyla yapılmıştır.

azaltarak kredi faaliyetlerine yönelmesi, bankacılık sektörü kredi hacminin artmasını sağlamıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun yayınladığı finansal piyasalar raporları verilerine göre; hanehalkının finansal kesime olan borcu, 2003–2005 döneminde her yıl %100'ün üzerinde artış göstermiştir. Söz konusu dönemdeki artış hızı daha sonraki dönemlerde yavaşlayarak devam etmiştir. Bu dönemde hanehalkının krediler nedeniyle finans sektörüne olan borcu ve bunun kompozisyonu Grafik-8'de gösterilmiştir. Grafiğe göre, bireysel kredilerdeki yüksek artış hızını en çok besleyen tüketici kredilerindeki artış olmuştur.

Grafik-8: Hanehalkı Finansal Kesime Olan Borcu Milyar (TL)

Kaynak: BDDK, Finansal Piyasalar Raporu.

Hanehalkının 2003-2005 dönemindeki, finansal kesime olan borcundaki artış, borç geri ödemelerine de yansımıştır. 2005 yılında, kredi kartı borcunu ödemeyen kişi sayısı bir önceki yıla göre %227 artmış, tüketici kredisi borcunu ödemeyen kişi sayısı ise %69 artmıştır.

Tablo-15: Kredi Kartı ve Tüketici Kredisi Borcunu Ödemeyen Kişi Sayısı²⁰

Kişi sayısı	2002	2003	2004	2005
Kredi Kartı Borcunu Ödemeyenler	33.866	32.360	53.173	174.065
Tüketici Kredisi Borcunu Ödemeyenler	5.696	4.245	10.082	17.046

Kaynak: TCMB, Finansal İstikrar Raporu

Bireysel kredilerde yaşanan bu artış hızı 2006 yılında yavaşlamış ve bireysel krediler %54'lük bir artışla yıl sonunda 59,9 milyar YTL'ye ulaşmıştır. 2006 Mayıs-Haziran dönemindeki dalgalanmayla birlikte artan faiz oranları bireysel kredi kullanımını da etkilemiş, böylelikle hanehalkının finansal kesime olan borcunda 2003 yılından itibaren gözlenen yüksek artış hızı 2006 yılında yavaşlamıştır. Kredi hacmi türleri itibarıyla incelendiğinde kredi kartları ve tüketici kredilerinden oluşan bireysel kredilerin toplam krediler içindeki payının 2006 yılı itibarıyla %30 seviyesi civarında yatay bir seyir izlemiştir. 2006 yıl sonuna gelindiğinde, kredi kartı borcu ödemeyen kişi 211.565 ve tüketici kredisi borcu ödemeyen kişi sayısı 25.806'ya ulaşmıştır.

Türkiye'de, 2006 yılı Mayıs ve Haziran aylarında mali piyasalarda yaşanan dalgalanma sonrasında sıkı para politikaları uygulanmaya başlanmış ve politika etkileri, 2007 yılı içerisinde devam etmiştir. Uygulanan politikaya bağlı olarak yurt içi talepte daralma yaşanmış ve talepteki daralma eğilimi kullanılan bireysel kredi miktarlarına da yansımıştır.

2007 yılı birinci üç aylık dönemi içerisinde bireysel kredilerin reel olarak 1,2 milyar YTL artışla büyümeyi sürdürdüğü görülmektedir. İkinci üç aylık dönemde de bireysel kredi artış hızı yavaşlamaya devam etmiştir. İlk altı aylık dönemde, bireysel kredi kompozisyonu içerisinde kredi kartı borçlarının payı azalmış, buna karşın tüketici kredilerinin görece payı artmaya devam etmiştir. 2007 yılı boyunca kredi kartı harcamalarının bireysel kredi kompozisyonu içindeki payının azalma eğilimi sürmüştür. Bu gelişme özellikle

²⁰ Bu rakamlar bankalarca TGA hesaplarında izlenen kredi kartı ve tüketici kredisi borçlularını göstermektedir. TCMB tarafından 2000 yılından itibaren başlatılan uygulama kapsamında, tahsil bildirimi yapılmış kayıtlarda 3 takvim yılı, takip bildirimi yapılmış ancak tahsil bildirimi yapılmamış kayıtlarda ise 5 takvim yılını doldurmuş olan kayıtlar silindiği için bu veriler değişebilmektedir.

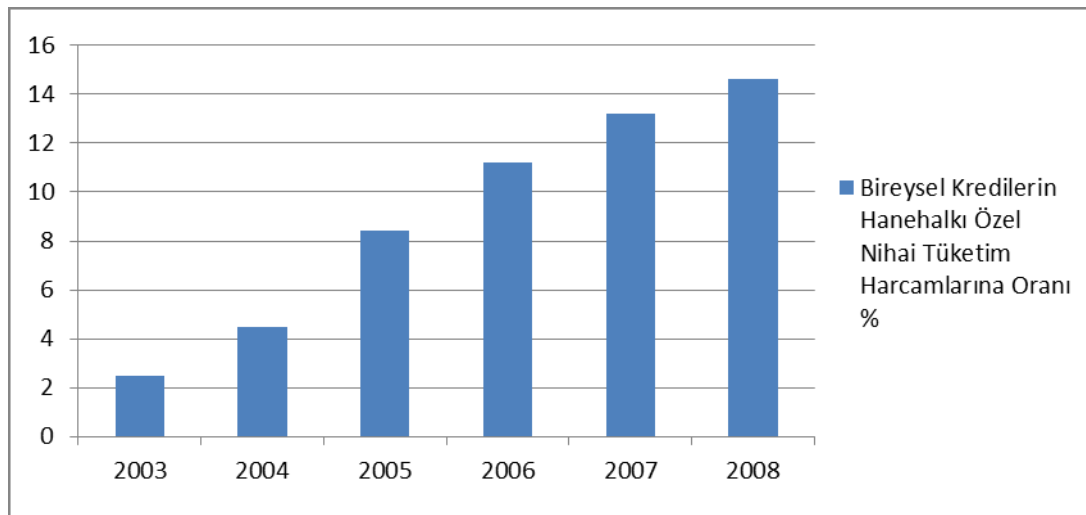
kredi kartı kullanımı açısından hanehalkı bilinçlenmesindeki artış ile tüketici kredi faiz oranlarıyla kredi kartı faizi oranları arasındaki farklılaşmanın belirginleşmesine bağlıdır. Buna karşın tüketici kredilerinin görelî payı artmıştır. 2007 yılın üçüncü çeyreğine gelindiğinde, hanehalkı bireysel kredilerinde, özel tüketim harcamalarındaki gelişme paralel bir artış gözlenmiştir. 2007 yılının üçüncü çeyreğinde yapılan seçimlerin etkisiyle tüketim talebi yeniden artmaya başlamıştır. Bireysel kredilerinde, özel tüketim harcamalarındaki gelişme paralel bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde dikkat çeken husus, bireysel kredi kompozisyonu içerisinde kredi kartı borçlarının payının azalmaya devam etmesidir. 2007 sonu itibarıyla ihtiyaç kredilerinin büyüme hızının konut ve taşıt kredileri artış hızlarının üstüne çıktığı dikkat çeken bir başka husustur.

2002 yılından 2007 yılına kadar geçen zaman diliminde olumlu beklentiler ve değişen hızlarla da olsa büyüyen ekonomi doğrultusunda hem bireysel hem de ticari ve kurumsal kredilerde bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bireysel kredilerin türleri itibarıyla bakıldığında en hızlı artışın konut kredilerinde gerçekleştiği görülmektedir. Kredi kartları istikrarlı bir seyir izlerken, taşıt kredilerinde 2005'ten başlayan bir düşüş eğilimi yaşanmıştır.

Ulusal ve uluslararası gelişmelerin etkisiyle 2006 yılından itibaren yavaşlamaya başlayan bireysel kredi genişleme hızı, uluslararası finansal krizin etkisinin artmasıyla birlikte yavaşlama eğilimi 2008 yılında daha da artmıştır. 2008 yılında ise uluslararası finansal krizin etkisiyle, küresel piyasalarda yaşanan olumsuzluklar, faiz ve döviz kurlarındaki artışlar, ekonomideki yavaşlama eğilimi, kredilerin 2008 yılında artışını sınırlamıştır. Finansal krizin olumsuz etkilerinin 2008 Eylül ayından itibaren belirginleşmeye başladığı gözlenmiştir. İç talepte yılın son çeyreğinde yaşanan daralmalar tüm kredi türlerinde bir ivme kaybının yaşanmasına neden olmuştur. Bireysel krediler 2008 yılında 2007 yılsonuna göre %23,7 artmıştır.

Artış hızı yavaşlama eğilimine girmiş olsa da bireysel kredilerdeki artış bu kredilerin özel nihai tüketim harcamaları içindeki payı da arttırmıştır. Grafik-9, 2003-2008 dönemindeki kullanılan bireysel kredilerin özel nihai tüketim harcamalarına oranı sunulmaktadır. Grafik-9'a göre, bireysel kredilerin özel nihai tüketim harcamalarına oranı 2003-2005 yılları arasında bireysel kredi kullanımındaki artışa bağlı olarak yüksek miktarlarda artarken, sonraki yıllarda artış hızı yavaşlamıştır.

Grafik-9: Bireysel Kredilerin Özel Nihai Tüketim Harcamalarına Oranı

Kaynak:BDDK Finansal Piyasalar Raporu ²¹

Bireysel kredilerin hanehalkı tüketim harcamaları içindeki payı 2003-2005 döneminde %2,5'den %8,4'e yükselirken 2006-2008 döneminde ulusal ve uluslararası gelişmelerin etkisiyle daha sınırlı bir artış göstererek %11,2'den 14,6'ya ulaşmıştır.

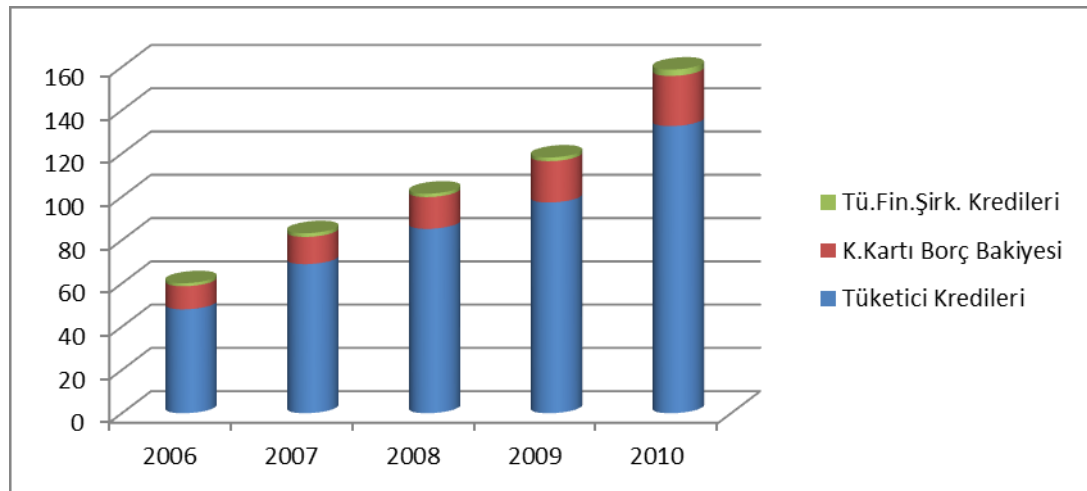
Yurt içindeki talepte gerileme ve bankaların kriz koşullarının devam ettiği ortamda likit kalma tercihi yönündeki davranışları 2009 yılı içinde de kredi hacmini olumsuz etkilemiştir. 2009 yılının ilk çeyreği itibarıyla küresel

²¹ 2005, 2006 ve 2007 yılı verileri bankalar, katılım bankaları ve tüketici finansman şirketlerince kullanılan kredileri ile bu kredilere ilişkin tahsili gecikmiş alacakları, taksitli kredi kartı borç bakiyeleri ile tahsili gecikmiş kredi kartı alacaklarını da içermektedir.

krizin yol açtığı finansal dalgalanmalar Türkiye ekonomisi açısından iyice belirginleşmiş ve söz konusu dönemde %13,8'lik bir küçülme meydana gelmiştir. 2009 yılı bankacılık sektöründe bireysel kredilerin toplam krediler içerisindeki payı %33 civarında seyretmiştir. Toplam bireysel kredilerin dağılımına bakıldığında ise 2009 yılı sonunda bir önceki yılsonuna göre tüketici kredilerinin payı artarken kredi kartlarının payında azalma yaşanmıştır. 2010 yılına gelindiğinde kredi büyümesi %33,9 olarak gerçekleşmiştir. Bireysel kredilerde ise ortalama toplam kredilerin büyümesi civarında bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bireysel kredilerin büyümesine en fazla katkı sağlayan tüketici kredileri olmuştur.

Grafik-10, Türkiye'nin art arda dalgalanma yaşadığı 2006-2010 dönemine ait hanehalkının finansal kesime olan kredi yükümlülüğünü ve bunun kompozisyonunu göstermektedir.

Grafik-10: 2006-2010 Hanehalkı Finansal Kesime Olan Borcu (Milyar TL)

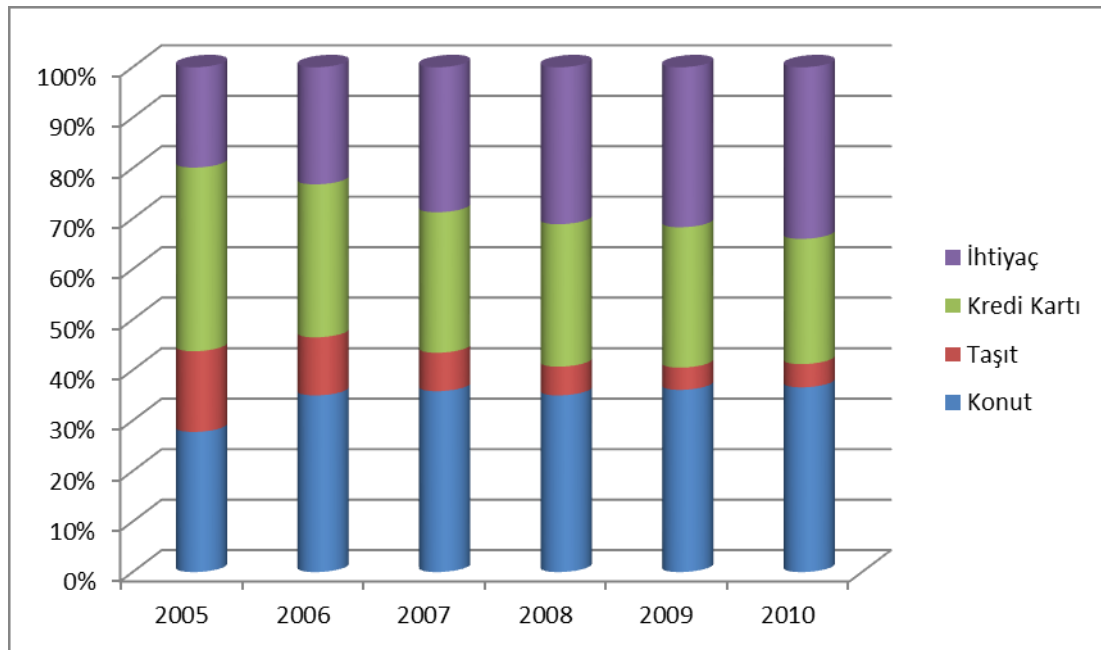
Kaynak: BDDK, Finansal Piyasalar Raporu ²²

²² 2005 sonrası verileri bankalar, katılım bankaları ve tüketici finansman şirketlerince kullanılan tüketici kredileri ile bu kredilere ilişkin tahsili gecikmiş alacakları, taksitli kredi kartı borç bakiyeleri ile tahsili gecikmiş kredi kartı alacaklarını içermektedir. Kredi tutarları, tahsili gecikmiş alacakları da içeren brüt rakamlardır. Kredi kartı borç bakiyesi, taksitli kredi kartı borç bakiyesi ile takipteki kredi kartı alacaklarından oluşmaktadır.

Söz konusu dönem için hanehalkının bireysel kredi kullanım kompozisyonu Grafik-11’de gösterilmiştir.

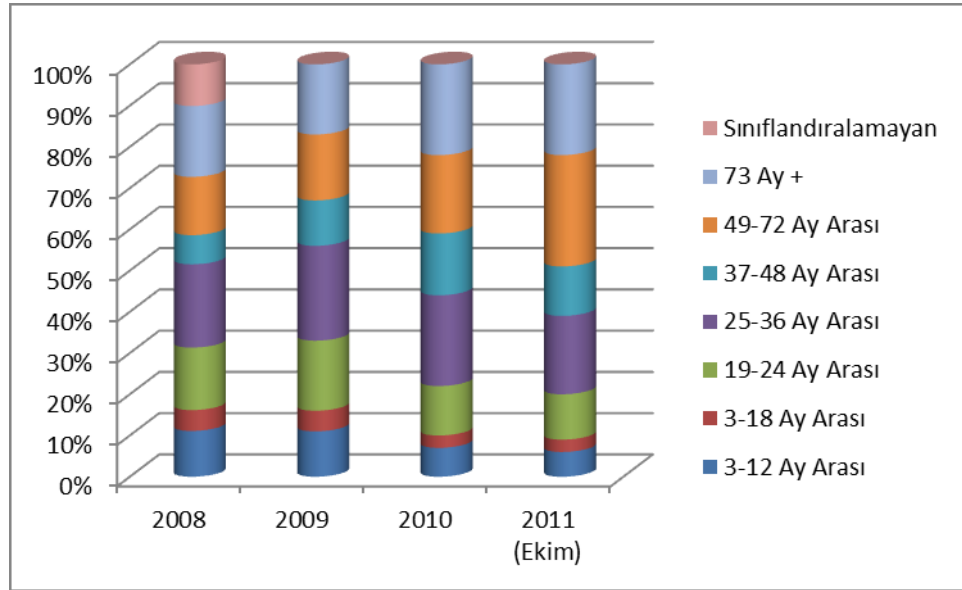
Grafik-11’e göre, bireysel kredi kullanım kompozisyonunda, taşıt kredilerinde 2005 yılından itibaren bir düşüş gözlenmektedir. Söz konusu düşüşte taşıt alımındaki vergi düzenlemelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer kredi türlerine bakıldığında, kredi kartları ve konut kredileri paylarında büyük değişimler yaşanmazken, 2007-2010 döneminde ihtiyaç kredisinin payı artmıştır.

Grafik-11: Hanehalkı Yükümlülüklerinin % Dağılımı

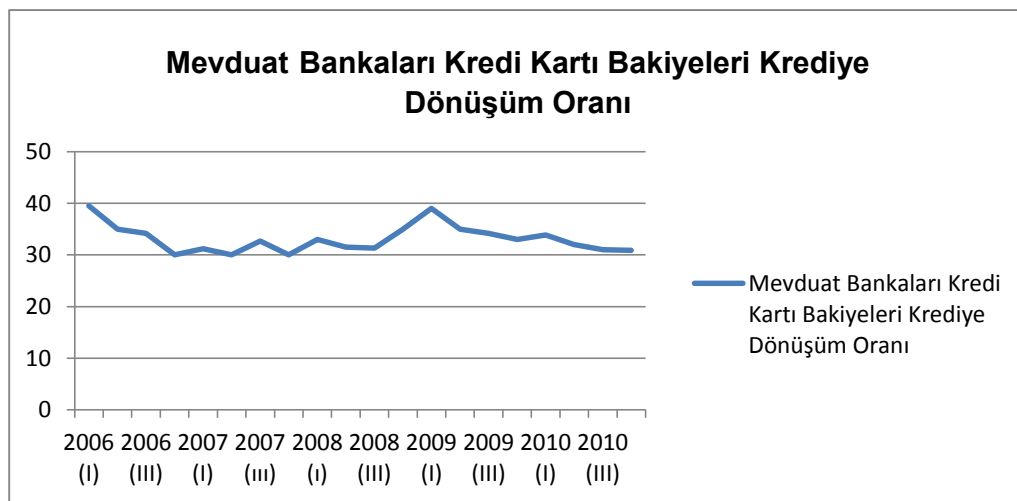
Kaynak: TCMB, Finansal İstikrar Raporları (Mayıs 2009 ve Aralık 2010).

Hanehalkının finansal kesime olan yükümlülüklerinin vade yapısı ve kredi kartı bakiyelerinin krediye dönüşüm oranı sırasıyla Grafik-12 ve Grafik-13’ de verilmektedir.

Grafik-12: Kullanılan Bireysel Kredilerin Vade Dağılımı (%)

Kaynak : TBB

Grafik-12'e göre Türkiye' de kullanılan bireysel kredilerin büyük bölümü 73 aydan daha az vadeye sahiptir.

Grafik-13: Mevduat Bankaları Kredi Kartı Bakiyeleri Krediye Dönüşüm Oranı

Kaynak : TCMB, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs 2011.

Grafik- 13'e göre, kredi kartı bakiyelerinin krediye dönüşüm oranı 2009 yılından sonra genel olarak azalma eğilimi içindedir. Bu hanehalkı borç yükünün taşınabilir olması konusunda olumlu bir gelişmedir. Bir başka olumlu gelişme de bireysel kredi kullanıcıları arasında tasfiye edilecek borç sahibi kişi sayısında görülmektedir. Bireysel kredi kullanıcıları arasında tasfiye edilecek borç sahibi kişi sayısı Tablo-16'da verilmiştir. Tablo-16'daki değerlere bakıldığında 2007-2009 arasındaki tasfiye edilecek borç sahibi kişi sayısı artışının, 2010 yılında yavaşladığı görülmektedir.

Tablo-16:Tasfiye olunacak Kredi Kartı ve Tüketici Kredisi Borcu Bulunan Gerçek Kişi Sayısı

	2007	2008	2009	2010
Bankalar	641	997.095	1.489.131	1.319.111
Finansman Şirketleri	12.898	21.884	23.463	18.003
Varlık Yönetim Şirketleri	0	139.862	330.156	574.541
Toplam	651.911	1.093.474	1.721.004	1.689.788

Kaynak: TCMB, Finansal İstikrar Raporları.²³

Türkiye'de bireysel kredi kullanım artış hızı giderek yavaşlamış olsa da, hanehalkı tüketimi içinde artan bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple bireysel kredi kullanımda yaşanacak sıkıntılar finans sektörünü

²³ Her bir mali kuruluş grubu için birden fazla kredi kartı ve tüketici kredisi borcu olanlar tek kişi olarak dikkate alınmıştır. Varlık Yönetim Şirketleri'nin TMSF ve devraldıkları donuk kredi borçlarını göstermektedir. Aynı kişinin farklı finansal kuruluşlarda donuklaşmış kredi kartı ve tüketici kredisi borcu olması nedeniyle, kuruluşlar itibarıyla yer alan verilerin toplamı ile toplam satırındaki veri farklılık göstermektedir.

olduğu kadar hanehalkı tüketimini de olumsuz etkileyecektir. BDDK, finansal piyasalar raporlarına göre, Türkiye'deki bireysel kredi kullanımı iktisadi faktörlerden olduğu kadar siyasi konjonktürden de etkilenmektedir. Bir sonraki bölümde, hanehalkı bireysel kredi kullanımı daha mikro bazda incelenmeye çalışılacak ve gelecek beklentisinden, gelire, sahip olunan varlık birikimine kadar birçok faktörün etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI VE SOSYO-İKTİSADİ ETKİLERİ

Bireysel kredi kullanımında hanehalkı davranışlarının ve bunların olası sosyo-iktisadi etkilerinin ortaya konması, hanehalkı için olduğu kadar hanehalkının etkileşim içinde olduğu iktisadi birimler içinde önem arz etmektedir. Hanehalkı, ekonomide üretim ve tüketim cephesinin yanı sıra yatırımcı ve kredi kullanıcısı sıfatıyla mali piyasalarla da yakından etkileşim halindedir. Hanehalkının davranışlarındaki her bir değişim etkileşim kanalıyla bu iktisadi cepheleri ve piyasaları etkileyecektir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde, hanehalkı bireysel kredi kullanım davranışını etkileyen faktörlerle ilgili yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda 5.1. nolu alt başlıkta da değinileceği üzere ortak değişkenler kadar farklı değişkenlere de yer verilmiştir. Türkiye’de bu konu üzerine yapılan çalışmalarda ise bireysel krediler, çoğunlukla bir bütün olarak değil de kredi kartları ve tüketici kredileri gibi daha spesifik ve genellikle iller bazında incelenmiştir. Bu çalışmalardan; Oktay ve diğerlerinin (2008) Erzurum ili kredi kartı sahipliğine etki eden faktörlerin belirlenmesi için yaptıkları araştırmada; mesleğin, aylık toplam gelirin, tercih edilen ödeme şeklinin, kredi kartının faydalı olduğu ve kredi kartı kullanımının tüketimi artırdığı yargısının kredi kartı sahipliğini etkilediği görülmüştür. Yine kredi kartı ile ilgili yapılan bir başka araştırmada, gelir artışı, kredi kartı kullanımı kolaylaşması, enflasyon düzeyi ve finansal krizlerin kredi kartı kullanımını etkilediği görülmüştür (Uzgören ve diğerleri, 2007; 253-254). Terzioğlu, Günay ve Boylu’nun (2002) Ankara ilinde yapmış oldukları çalışmaya göre; tüketici kredi kullanmayanların kullanmama nedenleri arasında krediye ihtiyaç

duymama önde gelirken, kredi kullanma nedenlerinde ise başka bir kaynaktan borç bulamamak önde gelmektedir. Yine tüketici kredisi kullanım kararını etkileyen bir başka faktörün de kredi kullanarak peşin mal ve hizmet alımı avantajından yararlanmak isteği olduğu görülmüştür.

5.1. ULUSLARARASI ALANDA BİREYSEL KREDİ KULLANIMI İLE İLGİLİ HANEHALKINA YÖNELİK YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bireysel kredi kullanımını etkileyen faktörleri tespit etmeye yönelik önceki dönemlerde yapılan çalışmalarda genellikle yaş, eğitim, gelir ve servet değişkenleri kullanılmıştır.

Söz konusu çalışmalardan, Chen ve Devaney (2001) Amerika Birleşik Devletleri için yaptıkları çalışmada; demografik özellikler, iktisadi faktörler ve krediye karşı hanehalklarının tutumları bireysel kredi kullanımını etkileyen unsurlar olarak gösterilmiştir. Ayrıca bu unsurların birbirleri ile etkileşim halinde olduğu, demografik ve iktisadi faktörlerin hanehalklarının tutumlarını belirlediği ifade edilmiştir. Çalışmada tüketici kredisi borcu ile bireylerin medeni durumu ve kariyerleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu gözlemlenmiş, ayrıca ev sahibi olmanın tüketici kredisi borcunu negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Kredi kartı borcunda ise aile büyüklüğü, eğitim ve kariyer gibi unsurların borcu pozitif yönde etkilediği, gelirin ise kredi kartı borcu ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Crook'un 2001 yılında ABD'ye yönelik 1995 yılının verilerini kullanarak yapmış olduğu bir başka çalışmada, kredi sınırlamasına tabi tutulan hanehalkı reislerinin genellikle kredi sınırlamasına tabi tutulmayanlara nazaran daha genç, daha düşük eğitim düzeyine sahip, daha az gelir ve malvarlığı olan bireyler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca siyahi insanların ABD'de çok daha fazla kredi sınırlamasına tabi tutuldukları görülmüştür. Bunlara ek olarak, ilerleyen yaşlarda 55-64 ve 65 yaş üstü bireylerde borçlanma isteğinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmaya göre net varlık, kredi talebinde önemli bir etkidir. Net varlık kredi talebiyle negatif

yönlü bir ilişkiye sahip iken, aile büyüklüğü kredi talebiyle pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Beklenen faiz oranı, umulanın aksine araştırma sonucuna göre kredi kullanımını etkileyen önemli bir faktör olamamıştır. Bunun yanında hanehalkının cari geliri ile arzulanan borç miktarı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Castellani ve DeVaney (2001) "*Using Credit to Cover Living Expenses: A Profile of a Potentially Risk Behavior*" isimli çalışmalarında, özellikle 35 ve altı yaş grubunda yer alan hanehalkı reislerinin, işsizlik ya da hastalık gibi beklenmedik durumlarda gelir kaybına uğradıkları zaman kredi kullanımına sıcak baktıkları gözlemlenmiştir. Bu yaş grubunda kredi kullanan hanehalkı reislerinin ABD'de oranının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiş, 35 yaş üstü bireylerde ise kredi kullanım oranının düştüğü görülmüştür. Ayrıca düşük gelire sahip hanehalklarının, yüksek gelirli bireylere nazaran daha fazla kredi kullandıkları belirtilmiştir. Çalışmada dikkat çeken bir durum da ödemelerinde güçlük yaşayan ve gelir kesintisine uğrayan hanehalklarının hayatlarını sürdürmek için diğer ailelere göre krediye daha sıcak bakmalarıdır.

Bosna Hersek'e yönelik Chen ve Chivakul tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada, 20-30 yaş grubunda yer alan bireylerin borçlanmayı daha çok tercih ettikleri ve 45 yaşından sonraki dönemde ise borçlanma isteklerinin azaldığı tespit edilmiştir. Bireyin sahip olduğu net varlık ile kredi talebi arasında ise negatif bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin bireyin belirli bir servet düzeyine ulaştıktan sonra geçerli olduğu belirtilmiştir. Burada net varlığın ölçüsü olarak bireyin elinde bulunan dayanıklı mallar kullanılmıştır. Gelir ve kredi talebi arasındaki ilişkiye bakıldığında, belli bir gelir düzeyine kadar borçlanma ihtiyacının arttığı, bu düzeyden sonra da insanlar tüketimlerini kendi gelirleri ile idame ettirebildikleri için borçlanma ihtiyacının azaldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca hanehalkı büyüklüğü ile kredi ihtiyacı arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada cinsiyet, kredi talebinde önemli bir faktör olarak görülmezken, ev hanımları ve öğrenciler gibi işgücü piyasasına katılmayan bireylerin çalışanlara nazaran kredi kullanma ihtiyacının daha

düşük olduğu belirtilmiştir. Yaşam yeri açısından bakıldığında, kırsal kesimde yaşayan bireylerin kredi piyasasında daha az yer aldıkları tespit edilmiştir.

Simigiannis ve Tzamourani (2007) tarafından Yunanistan için yapılan çalışmada hanehalkının yerleşim yeri, kompozisyonu (bekar, evli ve çocuklu vb.), aylık geliri, aile reisinin yaşı, ailedeki çalışan sayısı ve varlık düzeyi borçlanmada etkili olan faktörler olarak gösterilmiştir. Evli ve çocuk sahibi olan hanehalklarının borçlanma olasılıklarının diğer hanehalklarına göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. 66 ve üstü yaş grubunda yer alan Yunanistan'daki aile reislerine bakıldığında bu yaş grubunun altında kalanlara göre daha az borçlanma yoluna gittikleri görülmüştür. Borçlanma ile sahip olunan servet ve gelir arasında Yunanistan'da pozitif bir ilişki bulunmuştur. Aile reisinin eğitim düzeyi borçlanmayı belirleyen anlamlı bir faktör olmamıştır. Ailedeki çalışan sayısı arttıkça borçlanma olasılığının da arttığı görülmüştür. Çalışmada son olarak hane reisinin özel sektörde mi yoksa kamu sektöründe mi çalıştığına bakılmış ve kamu sektöründe çalışanların daha fazla borçlanma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Macaristan için yapılan araştırmada ise borçlanma kararının alınmasında, hanehalkı reisinin eğitim durumunun, gelecekteki gelir beklentisinin, geçmiş borçlanma deneyimlerinin, yaşı ve gelir düzeyinin etkili olduğu görülmüştür. Buna göre, eğitim durumu yükseldikçe borçlanma olasılığının da arttığı görülmüştür. Ayrıca borçlanma isteğiyle gelir ve geçmiş kredi deneyimleri pozitif ilişkiliyken hanehalkı reisinin yaşı ile negatif ilişkilidir. 60 ve üstü yaş grubunda yer alan hanehalkı reislerinin daha az borçlanmaya gittikleri tespit edilmiştir. Bu durum da Modigliani'nin Yaşam Döngüsü Hipotezi ile uyumlu bir sonuçtur. Gelecekteki gelir beklentisinin ise borçlanma üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Krediye arz tarafından bakıldığında, bankalar arasında artan rekabet, faiz oranlarındaki düşüş ve krediye ulaşımı kolaylaştıran yeniliklerin de hanehalkı borçlanmasındaki artışa katkıda bulunduğu çalışmada ulaşılan sonuçlardandır (Tóth ve Árvai, 2001: 27-29).

Thaicharoen ve diğerleri tarafından Tayland için yapılan araştırmada (2004), düşük enflasyonun, gelir düzeyindeki artışın ve demografik faktörlerdeki değişimin borçlanma üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Borçlanmanın maliyetini azaltan düşük enflasyon, borçlanmayı daha cazip hale getirmektedir. İktisadi büyümeyle sağlanan işsizlik oranındaki azalış, tüketicinin kendine olan maddi güvenini tekrar kazanmasını ve ertelenen harcamaların gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Harcamalarda meydana gelen bu artış Tayland'daki hanehalkı borçlanmasını arttırmıştır. Diğer faktörlere bakıldığında; gelirin, yaştan, eğitim düzeyinin, meslek grubunun kredilere olan talebi etkilediği tespit edilmiştir. Yaş ile borçlanma arasındaki ilişki belli bir yaşa kadar pozitif yönde artmakta sonra azalan bir seyir izlemektedir. Ayrıca kredi kısıtlamasına maruz kalma olasılığının, gelir düzeyi yüksek olan, kendi işletmesine sahip ya da ortalamanın üstünde eğitim gören bireylerde diğer bireylere göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Yukarıda bahsedilen çalışmalarda kredi kullanımında genellikle mikro temelli faktörlerin etkileri üzerinde durulmaktadır. Fakat bazı araştırmalarda kredi kullanımının daha farklı faktörlerle ilişkilendirildiği de görülmektedir.

Cynamon ve Fazzari'ye (2008) göre, hanehalkının davranışları büyük ölçüde komşular, iş arkadaşları ve medya gibi referans gruplarındaki normlar tarafından yönlendirilmektedir. Hanehalkı tüketim kalıplarını belirlerken referans gruplarını örnek almaktadır. Ayrıca hanehalkı tüketimini referans grupları ile kıyasladığından, referans grubunun tüketimi hanehalklarını yeni ürünler ile tanıştırma fırsatı vermektedir. Medyanın her gelir grubundan insana ulaşabilen geniş bir ağına sahip olmasından dolayı sunduğu ve önerdiği yaşam tarzı, insanların tercihlerini etkileyebilmektedir. Çalışmada, uyarılan bu tüketim isteğinin tek başına yeterli olmadığı vurgulanarak bunu karşılayacak finansal hizmetlere de ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Başka bir ifade ile harcamalardaki artışın sadece harcama isteğindeki artış ile açıklanması yetersiz kalmaktadır. Finans cephesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Hanehalkı finansal kararlarını alırken referans grupları normlarının etkisi altında kalmaktadır. Bunun yanında finansal kuruluşlarının gün geçtikçe artan

hizmet çeşitliliği, hanehalkının gelirin e oranla daha fazla harcama yapmasını, yani borçlanmasını teşvik edici niteliktedir.

Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin tüketim kalıbına özenmektedirler. Piramidin üst katmanında yer alanları taklit etmeye çalışmaktadırlar. Azgelişmiş ülkelerin elit kesimi, gelişmiş ülkelerin elit kesimini, azgelişmiş ülkelerin halkı da kendi elit kesimini taklit etmeye çalışmaktadırlar. Televizyonlar, radyolar, reklamlar ve internet küreselleşince halkların küresel boyutta elite özentisi de başlamıştır (Manisalı, 2003: 113).

Tablo 17: Bireysel Kredi Kullanımı İle İlgili Hanehalkına Yönelik Yapılmış Çalışmalar

Yazarlar	Chen ve Devaney ABD (2001)	Crook ABD (2001)	Castellani ve DeVaney ABD (2001)	Chen ve Chivakul Bosna Hersek (2008)	Simigiannis ve Tzamourani Yunanistan (2007)	Toth ve Arvai Macaristan (2001)	Thaicharoen ve Diğerleri Tayland (2004)
<i>Çalışmalarda Ele Alınan Bağımsız Değişkenler ve İşaretleri</i>							
Medeni Durum	+				+		
Eğitim	+				Etkisiz	+	
Hanehalkı Büyüklüğü	+	+		+			
Yaş		- (25 yaş üstü)	- (35 yaş üstü)	- (45 yaş üstü)	Ters U	-	Ters U
Cinsiyet				Etkisiz			
Yaşam Yeri				Etkili			
Meslek Grubu					Etkili		
Net Varlık	-	-		Ters U	+		
Cari Gelir	-	+	-	Ters U	+	+	
Gelecekteki Gelir Beklentisi						+	
Faiz Oranları		Beklenen Faiz Oranları Etkisiz					
Geçmiş Kredi Tecrübesi						+	

5.2. TÜRKİYE’DE BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de bireysel kredi kullanımında hanehalklarının davranışlarını etkileyen faktörler, ekonometrik model yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

5.2.1.Araştırma Yöntemi

Araştırmada kullanılacak olan veri setini elde etmek için, anket uygulaması Türkiye’nin en çok bireysel kredi kullanan üç ili olan İstanbul, Ankara ve İzmir’deki hanehalkları üzerinde yapılmıştır. Anket uygulanacak örnek kütlenin büyüklüğünü belirleyebilmek için Sekaran’ın 1992 yılında yazdığı “Research Methods for Business” isimli kitabında yer alan hesaplama yöntemi kullanılmış ve araştırmada hedeflenen en az örneklem büyüklüğü 384 olarak bulunmuştur (Sekaran, 1992: 253)²⁴. Fakat eksik ve hatalı doldurulmuş anketlerin olma ihtimali düşünülerek 600 adet anket İstanbul, Ankara ve İzmir’de sahaya sürülmüştür. Anket geri dönüşleri tamamlandıktan sonra eksik ve boş olan anketler ayıklanmış ve geriye 430 adet anket

²⁴ Anket uygulanacak örneklemin büyüklüğünü hesaplayabilmek için;

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

formülünden yararlanılmıştır. Bu formüldeki **n**: Örneklem büyüklüğü, **N**: Anakütle hacmi (İstanbul, Ankara ve İzmir illerindeki 2010 yılı verilerine göre 18 ve üstü yaşlardaki bireylerin sayısı), **P**: Kredi kartına sahip olma oranı, **Q**: Kredi kartına sahip olmama oranı (1 - P), **Z**: % (1 - α) düzeyinde Z test değeri, α: Önem düzeyi, d: Hata payıdır.

Büyük örneklem ile çalışmak için üç büyük ildeki hanehalklarının kredi kullanma ve kullanmama oranları 0,5 olarak alınmış, %5 önem düzeyinde %5 hata payı ile anakütleyi temsil edecek örneklem büyüklüğü;

$$n = \frac{(13.255.685 + 4.771.716 + 3.948.848)(0,5)(1,96)^2}{(21.976.249 - 1)0,05^2 + (0,5)(0,5)(1,96)^2} \cong 384$$

olarak hesaplanmıştır.

kalmıştır. Bu sayı amaçlanan 384 sayısından fazla olduğundan anket analizi için yeterlidir.

Anket formunun hazırlanmasında Chen ve Chivakul (2008); Simigiannis ve Tzamourani (2007); Castellani ile DeVaney'in (2001), Terzioğlu, Günay ve Boylu (2002) yılında yapmış oldukları çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırma verileri Haziran-Ağustos 2011 tarihleri arasında anketörler tarafından hanehalkları ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde Eviews 6.0 programı kullanılmıştır. Analizde yer alan değişkenlerden ekonometrik bir model oluşturularak lojistik regresyon analizi, Eviews programı aracılığıyla uygulanmıştır.

Analizdeki bağımlı değişken İstanbul, Ankara ve İzmir'deki bireysel kredi kullanımudur. Bu değişken nominal ölçek ile ölçülmüş bir değişkendir. Analizde bu değişken ile aralarında ilişki olduğu düşünülen birçok bağımsız değişken yer almaktadır. Fakat bağımsız değişkenler arasında korelasyon olmamasına dikkat edildiği için bunlardan bazıları lojistik regresyon modeline dahil edilmiştir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin bazıları nominal ölçekle, bazıları da ordinal ölçekle ölçülmüştür.

Sosyal bilimlerde yer alan araştırmalarda bilhassa da sosyo-iktisadi araştırmalarda, analizde yer alan değişkenlerin bir kısmı hassas ölçek ile ölçülürken bir kısmı da olumlu-olumsuz, evet-hayır gibi iki seçenekli verilerden oluşmaktadır. Kategorik olarak sınıflandırılan verilerin en çok kullanılan şekli iki seçenekli veriler olarak gösterilir. İki seçenekli bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki sebep sonuç ilişkisini analiz ederken lojistik regresyon analizi kullanılır (Agresti, 1996).

Diskriminant analizi ve çapraz tablolara alternatif olarak ortaya çıkan lojistik regresyon yönteminde normallik ve ortak kovaryans gibi varsayımların sağlanmasına gerek yoktur. Bağımlı değişkenin 0 ve 1 gibi ikili kesikli değişken olması durumunda, normallik varsayımının sağlanması

gerekmediğinden rahatlıkla kullanılabilir. Bunun yanında matematiksel olarak modelin esnek olması ve yorumunun da kolay olması bu modele olan ilgiyi arttırmaktadır (Tatlídil, 2002).

Berenson ve Levine'in (1996) çalışmalarında belirttiğı üzere lojistik regresyon modelinin temeli olasılık oranına dayanır. Olasılık oranı, bir olayın gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmeme olasılığını karşılaştırır. Böylelikle lojistik regresyon modeli, olasılık oranının doğal logaritması alınarak elde edilir. Bu yolla elde edilen lojistik regresyon modelinin parametrelerini tahmin ederken en yüksek olabilirlik yöntemi yaygın olarak kullanılır.

5.2.2. Bulgular

Modele alınan bireysel kredi kullanımında (BKREDI) etkili olabilecek değişkenler hanehalkının aylık geliri (AGELİR), ailede çalışan kişi sayısı (CALISANS), ailedeki fert sayısı (FERTSAY), sahip olunan çocuk sayısı (COCUKSAY), cinsiyet (CINSIYET), ailedeki fertlerden karar alma sürecinde etkili olanların ağırlıklı eğitim durumu (ETKINEGTM), iş durumu (ISDUR), medeni durum (MEDENIDUR), yaşam yeri (YASAMYERI), ihtiyaç durumunda bireysel kredi haricinde başka bir kaynaktan borç bulabilme (BKAYNAK), yüksek kredi faiz oranları (YFAIZ), kredileri dini olarak uygun bulmama (DIN), kredi kullanarak peşin mal ve hizmet alımının avantajlarından yararlanma (KREDIAVTJ), kredilerin gereksiz harcamalara sebebiyet verdiği düşüncesi (GERHAR), kredilerin yüksek maliyetli olduğu düşüncesi (YUKMAL), kredi kullanmanın riskli olduğu ve herkes için aynı tehlikenin var olduğu kanısı (RISK), kullanılan kredinin gelecekte elde edilecek gelir ile ödenip ödenmeyeceğinin dikkate alınması (GGELIR), gayrimenkul sahibi olmak (GMENKUL), menkul kıymetler sahibi olmak (MENKUL), araba sahibi olmak (ARABA) ve yaş (YAS) bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlere ilişkin özellikler aşağıda yer alan Tablo-18'de sayısal ve yüzdelik değerler ile verilmiştir.

Tablo 18: Bireysel Kredi Kullanımında Etkili Olabilecek Değişkenler

Değişkenler	Sayı	%	Değişkenler	Sayı	%
BKREDİ			AGELİR		
Evet	321	74,7	1000TL ve altı	130	30,2
Hayır	109	25,3	1000-1500TL	115	26,7
MEDENİDUR			1500-2000TL	89	20,7
Bekar	92	21,4	2000TL üstü	96	22,3
Evli	314	73,0	MENKUL		
Dul ya da Boşanmış	24	5,6	Evet	43	10,0
YAS			Hayır	387	90,0
30 ve altı	124	28,8	GMENKUL		
31 – 40	121	28,1	Evet	238	55,3
41 – 50	96	22,3	Hayır	192	44,7
51 – 65	77	17,9	ARABA		
65 +	12	2,8	Evet	185	43,0
ISDUR			Hayır	245	57,0
Ücretli maaşlı çalışan	290	67,4	ETKİNEGTM		
Kendi hesabına çalışan	57	13,3	Lise altı	134	31,2
Çiftçi	12	2,8	Lise ve Dengi M.Ok.	148	34,4
İşsiz	25	5,8	Yüksek Öğretim	139	32,3
Emekli	46	10,7	Lisansüstü	9	2,1

Değişkenler	Sayı	%	Değişkenler	Sayı	%
COCUKSAY			BKAYNAK		
Yok	147	34,2	Evet	34	7,9
1 Çocuk	63	14,7	Hayır	396	92,1
2 Çocuk	117	27,2	YFAIZ		
3 Çocuk	70	16,3	Evet	18	4,2
4 Çocuk	21	4,9	Hayır	412	95,8
5 Çocuk	7	1,6	DIN		
6 Çocuk	4	,9	Evet	25	5,8
10 Çocuk	1	,2	Hayır	405	94,2
FERTSAY			KREDIAVTJ		
1 Kişi	23	5,3	Evet	89	20,7
2 Kişi	68	15,8	Hayır	341	79,3
3 Kişi	102	23,7	GGELIR		
4 Kişi	133	30,9	Evet	73	17,0
5 Kişi	77	17,9	Hayır	357	83,0
6 Kişi	18	4,2	GERHAR		
7 Kişi	8	1,9	Evet	147	34,2
10 Kişi	1	,2	Hayır	283	65,8
CALISANS			YUKMAL		
Yok	8	1,9	Evet	85	19,8
1	249	57,9	Hayır	345	80,2
2	137	31,9	RISK		
3	35	8,1	Evet	259	60,2
4	1	,2	Hayır	171	39,8
YASAMYERI			CINSIYET		
Köy-Kasaba	24	5,6	Erkek	307	71,4
İlçe	104	24,2	Kadın	123	28,6
Şehir	302	70,2			

Yukarıda yer alan Tablo-18'e göre ankete katılanların %74,7'si bireysel kredi kullanırken, %25,3'ü bireysel kredi kullanmamaktadır. Katılımcıların %71,4'ü erkek, %28,6 kadınlardan oluşmaktadır. Ankete katılan

bireylerin özelliklerine baktığımız da , %73,0'ü evli, %5,6 dul ya da boşanmış bireylerden, %28,8'i 30 yaş altı, %28,1'i 31-40 yaş, %22,3'ü 41-50 yaş, %17,9'u 51-65 yaş ve %2,8'i 65 yaş üstü bireylerden meydana gelmektedir. Bireylerin iş durumunda ağırlıklı payı %67,4 oranla ücretli maaşlı çalışanlar ve %13,3 oranıyla kendi hesabına çalışanlar alırken gelir durumunda ağırlıklı paya %30,2 ile 1000 TL ve altı gelir düzeyine sahip bireyler oluşturmaktadır. Bu gelir düzeyini sırasıyla %26,7 ile 1000-1500 TL gelir grubu, %20,7 ile 1500-2000TL gelir grubu ve %22,3 ile 2000 TL ve üzeri gelir grubu izlemektedir. Katılan bireylerin eğitim durumu ile gelir arasında korelasyon tespit edildiği için eğitim durumu analize dahil edilmemiş, bunun yerine hanehalkı içinde karar alma sürecinde etkili olan bireylerin ağırlıklı eğitim düzeyi eklenmiştir. Hanehalkı karar alma sürecinde etkili olan bireylerin eğitim düzeyi, %31,2 ile lise altı, %34,4 ile lise ve dengi meslek okulu, %32,3 ile yükseköğretim ve %2,1 ile lisansüstü eğitim düzeyinden oluşmaktadır. Analize katılan bireylerin %34,2'si çocuk sahibi değilken, %14,7'si 1 tane çocuk sahibi, geri kalan %51,1'i ise birden fazla çocuk sahibidir. Katılımcı bireylerin hanehalkı büyüklüğüne bakıldığında %30,9'u 4 kişi, %23,7'si 3 kişi, %17,9'u 5 kişi, %15,8'i 2 kişi ve %5,3 tek kişiden oluşmaktadır. Hanehalkının borçlanma kararında etkili olabileceği düşünülen, hanehalkı bireyleri içindeki çalışan kişi sayısında, ağırlıklı payı %57,9 ile tek bir kişinin ve %31,9 ile 2 kişinin çalıştığı haneler almıştır. Geriye kalan %8,1'lik kesim ise 3 kişinin çalıştığı hanehalklarından oluşmaktadır. Bireylerin yaşadığı yer dolayısıyla finansal hizmetlere ulaşma ve bakış açısının değişebileceği olasılığını analize dâhil edebilmek amacıyla farklı yerleşim yerlerindeki hanehalklarında anket uygulanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla farklı yerleşim yerlerinde uygulanan anketlere katılan bireylerinin %70,2 'si şehir merkezinde, %24,2'si ilçe, %5,6'sı köy ya da kasabada ikamet etmektedir. Ayrıca bireysel kredi kullandığını beyan eden bireylerin %9,2'si kredi kullanmama nedenini başka kaynaktan borç bulabilme olarak belirtmekte %92,1'isi ise kredi kullanmama nedeni olarak başka sebepler bildirmektedir.

Ankette bireylerin demografik ve sosyal özelliklerinin yanı sıra bireysel krediler hakkındaki düşüncelerine de yer vermek amaçlı hazırlanmış sorular da bulunmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, bireylerin % 7,92’u başka bir kaynaktan borç bulabildiği için, %4,2’si kredi faizlerini yüksek bulduğu için, %5,8’i kredi kullanmayı dini olarak uygun bulmadığı için kredi kullanmadığını belirtmişlerdir. Ankete katılan hanehalkı bireylerinin %20,7’si kredi kullanımının sebebini, kredilerin sağladığı finansmanla peşin mal ve hizmet alımından yararlanmak olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra kredi kullanım kararı alırken bireylerin %17’si kredinin gelecekteki gelir ile ödenip ödenemeyeceğine dikkate alırken, %34,2’si kredilerin gereksiz harcamalara sebebiyet verdiğini, %19,8’i kredilerin yüksek maliyetli olduğunu, %60,2’si ise kredilerin her kesimden insan için bir risk oluşturduğunu ve mağduriyete sebep verebileceğini düşünmektedir.

Tablo 18’de sunulan faktörlerin bireysel kredi kullanımına etkisini ortaya koyacak olan model, en yüksek olabilirlik logit modelidir. Modelde kullanılan gözlem sayısı 430’dur. Model beş iterasyonda tahmin edilmiştir. İkinci türevler alınarak bulunan kovaryans matrisi aşağıda yer alan Tablo-19’da sunulmaktadır.

Tablo-19: Bireysel Kredi Kullanımına İlişkin ML Logit Modeli

Bağımlı Değişken: Bireysel Kredi Kullanımı

Metod: ML – Binary (İkili) Logit

Gözlem Sayısı: 430

5 iterasyondan (ardışık işlem) sonra yakınsama elde edilmiştir.

İkinci türevler alınarak kovaryans matrisi hesaplanmıştır.

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistiği	P değeri
AGELIR	0.088546	0.161459	0.548415	0.5834
ARABA	0.514395	0.333301	1.543334	0.1227
CALISANS	-0.239970	0.272542	-0.880485	0.3786
FERTSAY	0.168755	0.137659	1.225890	0.2202
CINSIYET	0.545740	0.400719	1.361903	0.1732
COCUKSAY	-0.008434	0.148867	-0.056655	0.9548
ETKNEGTM	0.439832	0.209355	2.100895	0.0357*
GMENKUL	-0.313611	0.350736	-0.894150	0.3712
ISDUR	-0.252452	0.126053	-2.002746	0.0452*
MEDENIDUR	0.091337	0.403720	0.226237	0.8210
MENKUL	-0.630642	0.496101	-1.271197	0.2037
YASAMYERI	0.043367	0.285674	0.151804	0.8793
YAS	0.274942	0.205520	1.337790	0.1810
BKAYNAK	-4.065586	0.868241	-4.682555	0.0000**
YFAIZ	-2.695058	0.897736	-3.002061	0.0027**
DIN	-2.776537	0.703758	-3.945299	0.0001**
KREDIAVTJ	2.497721	0.806246	3.097963	0.0019**
GGELIR	1.181091	0.592289	1.994112	0.0461*
GERHAR	-0.340419	0.330807	-1.029055	0.3035
YUKMAL	0.331024	0.428124	0.773196	0.4394
RISK	-0.210914	0.336070	-0.627588	0.5303
C	0.337272	0.845912	0.398708	0.6901

McFadden R-squared	0.395471	Mean dependent var	0.746512
S.D. dependent var	0.435515	S.E. of regression	0.332155
Akaike info criterion	0.786816	Sum squared resid	45.01345
Schwarz criterion	0.994730	Log likelihood	-147.1654
Hannan-Quinn criter.	0.868915	Restr. log likelihood	-243.4381
LR statistic	192.5455	Avg. log likelihood	-0.342245
Prob(LR statistic)	0.000000		

Obs with Dep=0	109	Total obs	430
Obs with Dep=1	321		

* 0,05 önem düzeyinde anlamlı

**0,01 önem düzeyinde anlamlı

Analiz sonuçlarına göre, modeldeki bağımsız değişkenlerin tamamı sıfır olduğunda bireysel kredi kullanmanın log-bahis oranı değeri yani sabit terimi (C) 0.337272 olarak bulunmuştur. Sabit terimlerin çoğu yorumunda olduğu gibi bu yorum da fiziksel bir anlam taşımamaktadır (Gujarati, 1999: 555). Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin değerleri ne kadar yüksek ise eğim katsayıları (β_i , Coefficients), bireysel kredi kullanma oranının da o kadar yüksek olacağını göstermektedir. Başka bir ifade ile eğim katsayıları, bağımsız değişkenlerdeki 1 birim değişmeye karşılık logitteki değişmeyi göstermektedir (Gujarati, 1999: 555).

Tahmin sonuçları itibarıyla, % 5 önem düzeyinde ETKNEGTM, ISDUR, BKAYNAK, YFAIZ, DIN, KREDIAVTJ ve GGELIR bağımsız değişkenlerinin; % 1 önem düzeyinde BKAYNAK, YFAIZ, DIN ve KREDIAVTJ bağımsız değişkenlerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle ile bu değişkenler bireysel kredi kullanımında etkin iken, AGELIR, ARABA, CALISANS, FERTSAY, CINSIYET, COCUKSAY, GMENKUL, MEDENIDUR, MENKUL, YASAMYERI, YAS, GERHAR, YUKMAL ve RISK bağımsız değişkenleri analize göre bireysel kredi kullanımında etkin değildir. Örneğin,

analize göre her defasında diğerleri sabit kalmak şartıyla bireysel kredi kullanılmasının log-bahis oranı, gelecekteki gelir 1 birim arttığında 1.181091 artarken; ihtiyaç durumunda bireysel kredi haricinde başka bir kaynaktan borç bulabilme olanağı bir birim arttığında 4.065586 azalacaktır. Analizde etkin olan diğer değişkenlerde benzer şekilde yorumlanabilmektedir.

Modelin uyumun iyiliği bakımından R^2 değeri logit modelleri için uygun bir ölçü olarak kabul edilmemektedir (Thomas, 2000: 474). Uyumun iyiliğinin ölçülmesinde birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden uyumun iyiliği için kullanılan en yaygın testlerden birisi de McFadden R^2 değeridir. McFadden R^2 değerinin 0,2 ile 0,4 arasında yer alması uyumun iyiliğinin tatmin edici düzeyde olduğunun bir göstergesidir (Hosmer ve Lemeshow, 2000: 98-100). Analizde uyumun iyiliğini gösteren McFadden R^2 değeri 0.395471 veya %39,5471 olarak bulunmuştur. Bu sonuçta, model için uyumun iyiliğinin tatmin edici bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak elde edilen bulguların önsel beklentilerle uyumluluğuna bakıldığında, yaş ve bireysel kredi kullanımı arasında ilişki bulunamaması yaşam döngüsü hipotezi ile çelişmektedir. Söz konusu hipoteze göre, bireylerin ilerleyen yaşlarda mevcut tasarruflarını kullanması, yaş ilerledikçe kredi kullanımını azaltmaktadır. Ancak araştırmada böyle bir ilişki tespit edilmemiştir. Başka kaynaktan borçlanabilme, faizlerin etkisi, kredi avantajından yararlanma isteği ve kredi kullanımını dini olarak tercih etmeme düşüncesi beklentilerle uyumlu sonuçlar sergilemiştir. Yine beklentilerin aksine yaşam yerinin ve kredi kullanımının riskli olduğu düşüncesinin bireysel kredi kullanımı üzerinde etkisi analize göre bulunmamaktadır. Cinsiyetin ve eğitim değişkenlerinin etkileri ise beklentilerle örtüşmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça işgücü piyasasındaki konum iyileşmekte ve bireylerin gelecekte işsiz kalma riski azalmaktadır. Gelecekte gelir kaygısı taşımayan bireyler borçlanma konusunda daha cesur davranacaktır. Ayrıca, söz konusu bireyler kredi kuruluşlarınca tercih edilen müşteriler konumunda olacaktır. Bu durum gelecekteki gelir beklentisinin ve iş durumundaki iyileşmenin etkisini de açıklamaktadır.

Bulgularda beklentilerle uyuşmayan diğer sonuçlar da, kredilerin gereksiz harcamalara sebebiyet verdiği ve yüksek maliyetli olduğu düşüncesinin bireysel kredi kullanımını etkilememesidir. Sonuca göre, bireyler bu düşüncelere sahip olsa bile bireysel kredi kullanabilmektedir.

5.3. BİREYSEL KREDİ KULLANIMINDA HANEHALKI DAVRANIŞLARI VE SOSYO- İKTİSADİ ETKİLERİ

Hanehalklarının finansal anlamda refahını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen pek çok faktörden bahsedilebilmektedir. Elde edilen gelirin kaynağı, ulusal paranın alım gücü ve döviz kuru, demografik faktörler, bekar ailelerin oranı, aile içindeki yaşlı insan sayısı, yüksek işsizlik düzeyi, bankaların sundukları finansal olanakların çeşitliliği, kredi kullanımındaki artış, vergi oranları, fiziksel çevre, doğal kaynaklara ulaşma kolaylığı bu faktörlerden bazılarıdır (Baily, 1987: 18).

Yukarıda sayılan faktörlerden biri olan bireysel kredi kullanımı son yıllarda pek çok ülkede artış göstermiştir. Artan bu kredi kullanımında tüketiciler krediye, içinde bulunulan ekonomiye ve zamana bağlı olarak, farklı önem vermekte ve farklı nedenlerle başvurumaktadırlar. Tüketiciler krediye genellikle; yaşam standartlarını yükseltme, kredinin sağlanma kolaylığı, olağanüstü durumlardaki beklenmeyen harcamaları karşılamak için başvurumaktadırlar (Alpergin, 1990: 15). Kredi piyasasındaki yenilikler ve rekabet, kredi talep alanını genişleterek artışa katkı sağlamaktadır.

Bireysel kredi kullanımındaki artışın ekonomide etkisi başlıca iki kanal vasıtasıyla görülmektedir. Bunlardan birincisi, kredilerle toplam talep arasındaki ilişkidir. Bir diğeri ise bireysel kredilerin hanehalkı üzerinde yarattığı borç yükü ve bunun finans sektörü ile ilişkisidir.

Bireysel kredilerin talep ile olan ilişkisi ekonomiyi büyüme ve enflasyon kanallarıyla da etkilemektedir. Keynes'in çarpan etkisi teorisine göre, tüketici kredileri efektif talebi destekleyerek kaydi para yaratmaktadır ve para arzının artması harcamaların artmasına neden olmaktadır (Kaya, 2009: 99). Krediler, kısa dönemde mal ve hizmet alımlarının mali yükünü erteleyerek, ailelere ve bireylere cari gelirlerinden daha büyük tutarda harcama olanağı sağlamanın yanı sıra, finansman ihtiyaçlarını piyasa şartlarına göre daha kolay karşılayabilme olanağı sunmaktadır. Kredilerin yaygın kullanımı uzun dönemde tüketicilerin tüketim kalıplarını da değiştirebilmektedir (İnağ, 1990: 3). Şöyle ki; kredi piyasası olmadığı bir durumda, tüketicilerin cari gelirini aşan bir harcama yapabilmesi doğrudan satıcı ile tüketici arasındaki ilişkiye bağlı olmakta, bu da pek çok tüketicinin finansman sıkıntısı ile tüketim tercihlerinde değişiklik yapmasına yol açmaktaydı. Kredilerle birlikte, tüketici ile satıcı arasındaki doğrudan ilişkiye gerek kalmadan her tüketici için finansman kolaylığı ve hızı sağlamakta bu da tüketicilerin tercihlerini davranışlarını ve etkilemektedir. Buradaki risk tüketim kalıpları değişen tüketicinin, iktisadi koşullardaki olumsuz değişimlere rağmen var olan tüketim davranışını sürdürme eğilimi ve bunun finansmanı da yeniden borçlanarak gerçekleştirme yoluna gitmesidir. Bu durum tüketicilerin borç yükünü arttırarak, borcun taşınabilirliğini azaltacaktır. Türkiye'de gelişen finans sektörü ve rekabetçi yapı sayesinde, hanehalkının kredilere ulaşımı kolaylaşmıştır. Böylelikle yaşanan yer bireysel kredi kullanımını üzerinde etkisiz kalmaktadır. Artık çok daha küçük yerleşim yerlerinde yaşayan bireyler de kolaylıkla kredilere ulaşabilmektedir. Bunun yansıması köy, kasaba gibi daha çok tarım sektöründe çalışan, görece düşük gelirli bireylerin de bireysel kredi sektöründe yer almasıdır.

Bireysel kredilerin toplam taleple ilişkisinin bir başka yönü de enflasyona katkısıdır. Enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışı ve paranın değerindeki düşüşü ifade etmektedir. İktisat teorisinde, enflasyonun nedenlerinden biri olarak bütün şartların sabit kaldığı bir durumda yaşanacak talep artışı gösterilmektedir. Toplam talepteki artış sonucu, üretim birimleri

artan talebi karşılayacak üretim kaynaklarından yoksun ise talep yönlü genişlemeye karşılık veremeyecektir. Bu durumda ortaya çıkan aşırı talep, fiyatlar üzerinde artış yönünde bir baskı oluşturarak, talep kaynaklı enflasyona yol açacaktır. Bu açıdan bakıldığında kredilerin yarattığı talep artışının fiyatlar genel düzeyinde bir artışa neden olabileceği düşünülebilmektedir.

Ancak kısa dönemde tüketimdeki artış sonucu ekonomideki fiyatlar genel düzeyi artsa bile, uzun dönemde bu durum arzın esnekliği ile büyük ölçüde bağlantılıdır. Şöyle ki, eğer belli bir malın arz esnekliği yüksekse, artan taleple birlikte üretimde artacağı için enflasyonist bir durum yaşanmaz. Tersine bir durum geçerliyse yani o malın arzı esnek değil ve talep değişimlerine tepki veremiyorsa sözü edilen malın fiyatlarında yukarı doğru bir hareketlenme yaşanacaktır. Talep artışının aynı oranda bir arz artışıyla bertaraf edilebilmesi için anahtar faktör kapasitedir (İmren, 1994: 40).

Enflasyonla tüketici kredileri arasındaki ilişki tek taraflı değildir. Enflasyondaki değişimler faizlere yansıdığı kadar, kredi borcunun reel değerini de etkileyecektir. Düşük enflasyon ortamında, borcun gerçek değeri yüksek enflasyon ortamındaki kadar hızlı aşınmayacak, bunun bir sonucu olarak da hanehalkı borcunun gelirine oranı ve borç ödemelerinin gelirdeki payı azalmayacaktır. Hanehalkı yıllar sonra borç servisi için gereken gelir miktarının değişmemesine şaşıracaktır (Debelle, 2004: 21).

Türkiye’de bireysel kredi enflasyon ilişkisine bakıldığında, bireysel kredilerdeki artışa rağmen enflasyon rakamları düşüş eğilimindedir. Enflasyon oranındaki düşüş eğilimi, hanehalkının borcunun reel değerini koruduğu kadar, gelirindeki aşınmayı da azaltacağı için borç ödeme kapasitesini olumlu etkilemektedir.

Taleple ilişkisi kurulan bireysel krediler yine talep kanalından büyüme ile de ilişkilendirilebilmektedir. Bireysel kredilerin, büyüme ve istihdam üzerindeki olası etkilerine baktığımızda; bir ülkenin iktisadi kalkınması içinde genel olarak kredilerin ve tabiatıyla tüketici kredilerinin önemli bir yer işgal

ettiği bilinmektedir. Konjonktür politikasında kredi araçlarından geniş ölçüde yararlanılmakta, kredi musluklarının bir şekilde ayarlanması ile çeşitli iktisadi sonuçların elde edilmesine çalışılmaktadır. Bir ülkede ortaya çıkan belli bir iktisadi kriz döneminde anahtar bir sektördeki alımların temin edilen bireysel kredilerle kolaylaştırılması, bu sektörde canlanmaya neden olarak ekonominin genelinde olumlu bir gelişme sağlayabilmektedir (İmren, 1994: 38-40). Bireysel krediler ile toplam tüketimin desteklenmesi, üreticilere de daha fazla satış yapma olanağı yaratılmakta, tüketime bağlı olarak istihdamda ve milli gelirde artış sağlanması beklenmektedir. Harcama eksikliğinden kaynaklanan sorunların yaşandığı bir ekonomide kredilerin teşvik edilmesi ekonominin denge harcama düzeyine yaklaşmasına katkı sağlayacaktır.

Bireysel kredi kullanımında dikkat çeken diğer bir boyutu, hanehalkı borçlanması ve bunun içerdiği risklerle ilgilidir. Artan bireysel kredi kullanımı, hanehalkı nihai tüketim içerisindeki kredi payına da yansımaktadır. Nihai tüketimdeki kredi payı ne kadar artarsa hanehalkı tüketiminin kredilerde meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı duyarlılığı da o kadar artacaktır.

Kredilerin kullanımındaki artış ve tüketim içindeki payı, kredilere parasal ve finansal istikrar açısından atfedilen önemi arttırmıştır. Bireysel kredi miktarındaki artış, hanehalkının borç yükünü arttırmakta ve dolayısıyla bankacılık sisteminin hanehalkının gelirine duyarlılığını arttırmaktadır. Politika amacı olarak fiyat istikrarının benimsendiği, enflasyon hedeflemesinin uygulandığı durumda, hanehalkının taşınabilir bir borç stoğuna sahip olması önem arz etmektedir (Aydın, 2011: 225).

Türkiye’de hanehalkı borç yüküne bakıldığında, bireysel kredi kullanımındaki artışla birlikte borç yükü artmış, böylelikle yükümlülüklerin varlıklara oranı artış göstermiştir. Artan bireysel kredi kullanımı ve hanehalkı borç yükü gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yaşanacak iktisadi bir dalgalanmaya pek çok hanehalkının borçlu yakalanması anlamına

gelmektedir. Dalgalanmalar ya da krizler, ekonomiyi çeşitli yönlerden etkilerken hanehalkı gelirinde de aşınmaya neden olmaktadır.

Hastalık, işini kaybetme, krizler nedeniyle gelirdeki aşınma gibi harcamaları gelire göre arttıran durumlarda tasarrufları olamayan hanehalkı, borçlanma yani kredi kullanımına yönelecek, tasarrufu olanların ise birikimleri azalacaktır. Böyle bir durumda krizle karşılaşan hanehalkının kriz dönemini borçlanmadan atlama olasılıkları düşecektir (Braucher, 2005: 8). Diğer bir ifadeyle krize borçlu yakalanan bireylerin kriz döneminde borçları büyük olasılıkla daha da artacaktır. Bu durumda bireylerin borçlarını yönetebilmeleri daha da zorlaşacaktır.

Kriz öncesi ya da sonrasında borçlu hale gelen hanehalkının şoklara karşı esnekliği azalacak, harcama kararları etkilenecek tüketimi kısıllacaktır. Bu durum ülkede yaşanacak bir resesyona derinleştirebilecek ya da genişleme dönemlerini geciktirip, ilerdeki genişlemeleri sınırlandırabilecektir (Martinez ve Ana del Rio, 2004).

Hanehalkına kullandırılan krediler cari dönem için harcamaları uyararak talep dalgalanmalarının şiddetini azaltsa da, gelecekteki geliri ve dolayısıyla gelecekteki tüketimi kısmış olacaktır. Kredi ilişkisiyle hanehalkının gelecekteki gelirlerinin bir bölümüne şimdiden el konulmuş olmaktadır. Geliri kısıtlanan tüketicinin, gelire bağlı yaptığı harcamalar kısıtlanacak bu da toplam harcamaları ve üretimi olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bugünün artan tüketimi gelecekteki tüketimi aşındıracaktır.

Artan borçluluk sadece hanehalkı tüketimi için değil finans kesimi içinde risk unsurları içermektedir. Hanehalkı gelirindeki bir dalgalanma bankaları kredi riskine maruz bırakmaktadır. Değişken faizlerin, tüketici kredilerine yansıtılamaması bankalar için faiz riski oluşturmaktadır. Yine artan borçlanma hanehalkı tasarruflarının azalmasına dolayısıyla finans kesimine yönelik fon arzının düşmesine neden olmaktadır.

Borçlarını ödeyemez duruma gelen hanehalkı, finansal sektörden dışlanmaktadır. Bireylerin gelirleri ile kredi borçlarını ödeyemez duruma

gelmeleri aşırı borçlanma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bir toplumda aşırı borçluluk durumunda iki farklı yaklaşım mevcuttur; birinci yaklaşım sorunun çözümünü piyasa koşullarına bırakırken, diğer yaklaşım sorunun sosyal boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Toplumun temel yapı taşlarından olan hanehalkı aşırı borçlanmaya ve bu borcun kötü yönetilmesine maruz kalırsa bunun sonuçlarından biri finansal dışlama olacaktır. Finansal dışlama en basit anlamda bireylerin finansal kaynak veya hizmetlerden yeterince ya da hiç yararlanamamasıdır (Eken, 2008: 63-65). Finansal dışlamaya maruz kalan bireyler ihtiyaç anında finansal kaynaklardan yararlanamayacak ve bireyin içinde bulunduğu koşullar daha da zorlaşacak, birey planladığı tüketimi gerçekleştiremeyecektir.

Tüketicinin içine düştüğü finansal sıkıntıyı kredi ile edindiği varlıkları likite dönüştürme yoluyla atlattığı durumlar da mevcuttur. Ancak tüketici kredileri beklenildiği gibi, tamamen taşıt ve konut gibi olumsuz bir durumda likite dönüştürülebilecek alımlarda yoğunlaşmamaktadır. Aksine gelişen kredi piyasası ile artık insanlar eğitim, sağlık, tatil gibi hizmet alımları içinde kredi kullanmakta ve bu hizmetlerin tekrar likite dönüştürülme şansı ortadan kalkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tüketici kredilerinin risksiz ya da düşük riskli olarak düşünülmesi artan tüketici kredisi kullanımında iyimser bir yaklaşım olacaktır (Türkan, 2000: 7).

Debelle'ye göre (2004), hanehalkının kredi kullanımına katkı yapan iki faktörden bahsedilebilir; birincisi finansal anlamda sınırlamaların ve kotaların yaygın şekilde azaltılması bir diğeri de reel ve nominal faiz oranlarındaki azalmadır. Türkiye'de bireysel kredi kullanımının kararında, kredi faiz oranları etkili olmaktadır. Bu durumda faiz oranlarındaki düşüş hanehalkı borçlanma maliyetini azaltarak, borçlanmayı teşvik edecektir. TKHK kapsamında tüketici kredilerinde sözleşme şartlarının ve dolayısıyla faiz oranlarının sözleşme süresince değiştirilememesi faiz yükünü tüketici açısından sabitlemektedir. Yine Türkiye'deki bireysel kredi kullanımında etkili olan bir başka faktör de gelecekteki gelir beklentisidir. Hanehalkları borçlanırken gelecekte elde edecekleri geliri dikkate alarak borçlanmaktadır. Bu durum bireysel kredi

kullanımını ekonominin geleceğiyle ilgi beklentilerle yakından ilişkili kılmaktadır. İlerde yaşanabilecek bir kriz beklentisi hanehalkı bireysel kredi kullanımını kısıacak, borçlu hanehalkı ve yüksek borç servisi olanlar işsizliğe karşı hassas olacaktır. Mevcut geliri ile borçlarını yönetemeyen hanehalkı, gelirini arttırmak için işgücü piyasasına daha fazla işgücü arzında bulunacaktır. Bu durum genellikle daha az vasıflı işgücünün piyasaya çıkması şeklinde gerçekleşecek ve gelecekleri borçlu olan hanehalkı daha fazla çalışmasına rağmen tasarrufta bulunamayacak, tüketimini kısmak zorunda kalacaktır.

Artan kredi kullanımını, beraberinde kredi borcunu ödeyemeyen tüketici sayısındaki artışı da getirmektedir. Başlangıçta finansal kuruluşlarla tüketici arasında, her iki tarafı da memnun eden bir kredi ilişkisi kurulmaktadır. Finans kuruluşları müşteri sayısını artırırken tüketici de arzuladığı tüketim için kaynak sağlamış olmaktadır. Ancak bireylerin ödeme güçlüğüne düştüğü bir durumda her iki tarafı da memnun eden bu süreç tersine dönmeye başlayarak, alınan ev, araba ya da diğer varlıklar kaybedilmeye, tüketici katlanan bir borcun altında ezilmeye başlamaktadır. Bu borç yükü çoğu kez ailelerin dağılmasına, bireylerin sosyal çevresinde güven ve itibar kaybı yaşamasına neden olmaktadır. Türkiye’de bu konuda basın yayın organlarında yer alan haberler kredilere ilişkin bir risk algısı oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak yapılan çalışma göstermiştir ki, kredilerin herkes riskli olduğunu ve mağduriyete sebebiyet verdiğini düşünen bireyler kredi kullanımından kaçınmamışlardır. Bunun yanı sıra, kredilerin gereksiz harcamalara sebebiyet verdiği, yüksek maliyetli olduğu düşüncesi de kredi kullanımını engellememiştir. Bu durumda, medyada yer alan kredilere yönelik olumsuz haberlerin hanehalkı bireysel kredi talebini etkileyen bir faktör olmadığı görülmektedir. Hanehalkı kredi kullanımını kanaatler etkilemezken, başka bir kaynaktan borç bulabilme olanağı etkilemektedir. Bireyler başka bir kaynaktan borç bulabildikçe kredi kullanım talebi azalmaktadır.

Türkiye'deki kredi talebinin duyarlılığı, faizin yanı sıra kredilerin peşin mal ve hizmet alımında sağladığı avantajlara yönelik olmuştur. Kredilerin sağladığı avantajlar arttıkça bireysel kredi kullanımı da artacaktır. Gelişen finansal sistem ve bunun beraberinde getirdiği rekabetçi yapının sunduğu kredi kullanım avantajları günümüzde hızla artmaktadır. Bu durum kredi kullanım artışını destekleyecektir.

SONUÇ

Finansal hizmetlerdeki çeşitlilik ve değişen tüketim kalıplarının yanı sıra ekonomide sağlanan istikrar gibi faktörlerin etkisiyle artan bireysel kredi kullanımı, bir taraftan toplam talebi ve üretimi desteklerken diğer taraftan hanehalkı borç yükünü artırmaktadır. Artan bu borç yükü, bireysel kredinin arz ve talep cephesi için riskleri de beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de hanehalkı borç yükü, gelişmiş ülkelere nazaran düşük seviyelerdedir ve kur riski içermemektedir. Ancak hanehalkı borç yükündeki artışın kesintisiz devam etmesi dikkat çekicidir. Borçlanmadaki artış eğilimi gelişmekte olan ülkeler için doğal bir süreç olarak görülse de, artan borçlanmanın taşınabilir olup olmadığı, iktisadi ve sosyal açısından önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de hanehalkının bireysel kredi kullanım davranışlarını etkileyen faktörler tespit edilerek, bireysel kredi kullanımının gelecek değerleri ve olası sosyo-iktisadi sonuçları incelenmeye çalışılmıştır. Hanehalkı kredi kullanım davranışlarını tespit edebilmek amacıyla, öncelikle tüketim teorileri ve hanehalkı sosyal-iktisadi yapısı araştırılmış, sonrasında Türkiye’de bireysel kredi kullanımının en yoğun olduğu üç ilde; İstanbul, Ankara ve İzmir’de hanehalklarına anket çalışması uygulanmıştır. Elde edilen veriler EvIEWS programı aracılığıyla lojistik regresyon modeli kullanılarak değerlendirilmiştir. Uygulanan ekonometrik model sonucunda; yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, varlık birikimi, yerleşim yeri gibi faktörlerin bireylerin kredi kullanımına etki eden faktörler olmadıkları görülmüştür. Başka bir ifadeyle bireyin cinsiyeti, evli, bekar ya da çocuk sahibi olması, köy kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde ikamet etmesi kredi kullanım davranışlarını etkilememektedir.

Ancak bireylerin başka bir kaynaktan borçlanabilmesi, faizlerin yüksek bulunması, dini kaygılarla kredi kullanımının tercih edilmemesi, kredi kullanarak peşin mal ve hizmet alımından yararlanma isteğinin %1 önem düzeyinde; hanehalkı içinde karar alma sürecinde etkili olan bireylerin eğitim

durumu ve hanehalkının gelecek gelir beklentisinin ise %5 önem düzeyinde, kredi kullanım davranışını etkilediği görülmüştür.

Gelişen finansal sistemin yarattığı kredi çeşitliliği, tüketim kalıplarındaki hızlı değişim, farklı sosyal ve iktisadi yapıdaki pek çok birey için kredi kullanımını cazip hale getirmektedir. Böylece bireysel kredi kullanımında yaş, cinsiyet, medeni durum yerleşim yeri gibi faktörlerin etkisi azalmakta ya da ortadan kalkmaktadır. Buna karşın bireyin başka bir kaynaktan borçlanabilmesi kredi kullanımını etkilemektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye’de finansal kuruluşlar hanehalkı borçlanmasında, öncelikli olarak tercih edilen kaynaklar değildir. Yine, faizlerin dolayısıyla kredi maliyetinin yüksek bulunması, dini kaygılarla kredi kullanılmaması hanehalkı borçlanmasında finansal kuruluşların yerini azaltacak özelliktedir.

Gelecekteki gelir beklentisinin bireysel kredi kullanımında etkili olması, Keynesyen tüketim teorisinin aksine, bireylerin tüketim kararını alırken gelecekte elde edecekleri geliri de dikkate aldıklarını göstermektedir. Gelecekteki gelire ilişkin beklentilerdeki bir değişim bireysel kredi kullanım davranışını da etkileyecektir. Bu açıdan, Türkiye ekonomisindeki beklenen olumlu gelişmelerin ve istikrar algısının gelecekteki gelir beklentisini güçlendirerek kredi kullanımının artışı destekleyeceği ve hanehalkının borçlanmasındaki artışın süreceği söylenebilir. Kredi kullanım oranındaki artışın devam etmesi daha geniş kitlelerin kredi piyasasına dahil olması anlamına gelmektedir. Kredi piyasasının talep cephesi genişledikçe, daha düşük gelirli hanehalkları kredi piyasasına girmekte bu da kredi borcunu geri ödeyememe riskini arttırmaktadır. Borç yönetimini iyi yapamayan hanehalkları bir süre sonra finansal sistemin dışına itilecek ve bu durum tüketimin kısılmasına, sosyal statü ve itibar kaybına neden olacaktır.

İşsizlik oranının ağırlıklı olarak iki haneli rakamlarda seyrettiği ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı Türkiye’de, bireysel kredi kullanımındaki artışın yukarıda bahsedilen sonuçlara yol açması mümkündür.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç; kredi kullanımının her birey için risk teşkil ettiği ve gereksiz harcamalara neden olduğu kanaatlerinin, kredi kullanım kararı üzerinde etkisiz olmasıdır. Yani, bireysel kredilerin gereksiz harcamaya sebep verdiği ve riskli olduğu düşüncesine sahip bireyler kredi kullanımından kaçınmamaktadır. Bu durum basın yayın organlarında yer bulan kredi mağdurlarına ilişkin haberlerin ya da kredilere yönelik eleştirilerin ve risk açıklamalarının, kredi kullanım kararlarında faiz oranları ya da dini inanıştan kaynaklanan kaygılar kadar etkili olmadıklarını göstermektedir.

Türkiye'deki bireysel kredi kullanım davranışlarını diğer ülkeler için yapılan çalışmaların sonuçları ile karşılaştırdığımız da, eğitim ve gelecek gelir beklentisinin kredi kullanımı üzerindeki etkileri açısından Macaristan ile benzer niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Yaş faktörünün bireysel kredi kullanımında etkisiz bulunması ise diğer çalışmalarla arasındaki temel farkı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak hanehalkının mevcut eğitim düzeyi, geleceğe ilişkin beklentileri, inanışları gibi pek çok faktörle şekillenen bireysel kredi kullanımı, yarattığı borç yükü ve yükün olası riskleri nedeniyle hem kredi arz cephesi hem de kredi talep cephesi için dikkatle izlenmesi gereken bir süreçtir. Bu süreçte tüketicilerin bilinçlendirilmesi, kredi arzına ilişkin düzenlemelerle hanehalkı borç yükünün kontrol edilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AGRESTİ, Alan; **An Introduction to Categorical Data Analysis**, Second Edition. A. John Wiley and Sons, inc. Publication, 1996.

AKSOY, Erdal; **Türk Bankacılık Siteminde Bireysel Krediler ve Bankacılık Altyapısının Paylaşımı**, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

ALPERGİN, Pelin; **Bireysel Bankacılık**. Ankara, Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Ve Yayın Grubu, Yayın No:160, 1990.

AYDIN, Halil İbrahim; **Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları Faiz Oranları**, TCMB Araştırma Yayınları: Türkiye’de Kredi Kartı Piyasası, 2011, s.223-237.

AYTEKİN, Y. Haluk; **Bankacılık ve Finans Terimler Sözlüğü**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2008.

BALKAN, Bülent; **Finansal İşlemler Açısından Tüketici Hakları**, 12.08.2011 tarihinde ‘<http://www.bulentbalkan.com/yazidetay.aspx?id=4>’ internet adresinden alınmıştır, 2009.

BAILEY, W. Ann ; “Social and Economic Factors Affecting The Financial Well-Being of Families” **Journal of Home Economics**, Volume 79, Number 2, 1987, s. 14-18.

BAYKAN, Renan, ÖZSUNAY, Ergun ve HOHLOCH, Gerhard ; **Tüketici Kredilerinde Yeni Gelişmeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları Yayın No, 2004-55 İstanbul, 2004.

BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Mart 2011**, Ankara.

BERENSON, Mark ve LEVINE, David; **Basic Business Statistics: Concepts and Applications**, Sixth Edition, Prentice-Hall International, 1996.

BRANSON, William H., LITWACK James M. ; **Macroeconomics**, Harper and Row Publishers Inc. (1976).

BRAUCHER, Jean; “Theories of Over-Indebtedness: Interaction of Structure and Culture” **Arizona Legal Studies Discussion Paper** No 06-04, 2005.

CASTELLANİ, Gabriela ve DEVANEY, A. Sharon; “Using Credit to Cover Living Expenses: A Profile of a Potentially Risk Behavior”, **Family Economics and Nutrition Review**, Vol:13 No:2, 2001.

CHEN, Yi-Wen ve DEVANEY, Sharon ; “The Effects of Credit Attitude and Socioeconomic Factors on Credit Card and Installment Debt”, **The Journal of Consumer Affairs** Vol.35, 2001.

CHEN, Ke Chen ve CHİVAKUL, Mali ; “What Drives Household Borrowing and Credit Constraints? Evidence from Bosnia and Herzegovia”, **IMF Working Paper**, August, 2008.

CORİCELLİ, Fabrizio, MUCCİ Fabio ve REVOLTELLA, Debora; “Household credit in the New Europe: lending boom or sustainable growth?”, **Centre of Economic Policy Research**, Working Paper No:5520, 2006.

CROOK, Jonathan; “The Demand for Household Debt in the U.S.A: Evidence from the 1995 Survey of Consumer Finance”, **Applied Financial Economics**, 11, 2001, s.83-91.

CYNAMON, Barry Z. ve FAZZARI, M. Steven; “Household Debt in the Consumer Age: Source of Growth-Risk of Collapse”, **Capitalism and Society**, Volume:3 Issue:2. Berkeley Electronic Press, 2008.

DEBELLE, Guy; “Macroeconomic Implications of Rising Household Debt”, **BIS Working Paper** No:153, 2004.

DELİKANLI,İhsan Uğur;“Bankaların Tüketici Kredilerinden Kaynaklanabilecek Sorumluluklarına İlişkin Finansal Raporlama Uygulamaları”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 69,2009, s.16-32.

DPT; **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu 1950-2010**, Ankara, 2010.

EKEN, M. Hasan; “Tüketicilerin Aşırıboçluluk ve Finansal Dışlama Nedenleri”, **Maliye Finans Yazıları**, Sayı:79, Nisan 2008.

FROYEN, Richard T. ; **Macroeconomics Theories and Policies**, Prentice Hall, Seventh Edition.

GUJARATİ, Damodar N. ; **Temel Ekonometri**, Çev: Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen , İstanbul Litaretür Yayıncılık, 1999.

GÜNEY, Alptekin ; **Banka İşlemleri**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2007.

HOSMER, David W. ,STANLEY, Lemeshow ; **Applied Logistic Regression**, Newyork, 2nd. Chichester, Wiley, 2000.

İMREN, Arzu; **Tüketici Kredileri**, Era Yayıncılık, İstanbul, 1994.

İNAĞ, Nihai; **Tüketici Kredileri**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tartışma Tebliği, No:9011, 1990.

KAYA, Ferudun; **Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması**, Ankara, Türkiye Bankalar Birliği, Yayını Yayın No:263, 2009.

KONGAR, Emre; **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2010.

MANİSALI, Erol; **Kapitalizmin Temel İçgüdüğü**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003.

MANKİW, N. Gregory; **Makroekonomi**, Çeviri Editörü: Ömer Faruk Çolak, Ankara, Eflatun Yayınevi, 2009.

MARTÍNEZ Carmen ve DEL RÍO Carrascal Ana ; “Housedold Borrowing and Consumption In Spain: A VECM Approach”, **Bancodeespana**, 2004.

OKTAY, Erkan, ÖZEN Üstün ve ALKAN Ömer ; “Kredi Kartı Sahipliğinde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması: Erzurum Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 2, 2009, s.16-32.

ÖZTEK, Selçuk; “Genel Olarak Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredilerinde Kişisel Teminatlar”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 67, 2008.

PAYA, Merih; **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2001.

PARASIZ, İlker; **Makro Ekonomi/Teori ve Politika**, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, 2006.

REİSOĞLU, Seza; “Tüketici Kredileri Hukuki Sorunlar: 4077 Sayılı Yasada Değişiklik Öngören Taslak”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 69, 2008.

SEKARAN, Uma; **Research Methods for Business: A Skill Building Approach**, John Wiley& Sons Ltd, 2.Edition, 1992.

SNOWDON, Brian, HOWARD, R. Vane; **Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State**, United Kingdom, Edward Elgar Publishing Company, 2005.

SİMİĞİANNİS, George T. ve TZAMOURANNİ, Panagiota G; "Borrowing and Socia Economic Characteristics of Household: Result of Sample Survey Carried out By the Bank Of Greece", **Economic Bulletin**, 31-49, 2007.

ŞAKAR, Birgül; **Banka Kredileri ve Yönetimi**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 2006.

ŞAKAR, Hakan; **Bankalarda Kredilendirme Teknikleri**, İstanbul, Strata Yayıncılık, 2001.

TAKAN, Mehmet, BOYACIOĞLU Melek; **Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.

TATLIDİL, Hüseyin; **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**, Ankara, Ziraat Matbaacılık, 2002.

TCMB ; **Finansal İstikrar Raporu**, Sayı,3, 2006.

TCMB ; **Finansal İstikrar Raporu**, Sayı,11, 2010.

TEKİRDAĞ, Arda; **Türkiye’de Bireysel Kredi Artışı Ve Risk Analizi**
Ankara, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü,
Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2009.

TERZİOĞLU, Günsel, GÜNAY Günay ve BOYLU Ayfer Aydın; “Ailelerin
Bankalarca Sağlanan Tüketici Kredilerini Kullanma Durumlarının
İncelenmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi**, 2009.

THAİCHAROEN, Yunyong, ARİYAPRUCHYA Kiatipong ve CHUCHERD
Titima ; “Rising Thai Household Debt: Assessing The Risks and Policy
Implications”, **Economic Research Department, Bank of Thailand**,
Working Paper No:4. 2004.

THOMAS, R.L ; **Modern Econometrics : An Introduction**, Newyork,
Adolison Wesley, 2000.

TUNCA, Zafer; **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2001.

TÜRKAN, Ercan; “Enflasyonla Mücadele Programı, Tüketici Kredileri ve
Muhtemel Riskler”, **BDDK, MSPD Çalışma Raporları**,No:1, 2000.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU; www.tuik.gov.tr.

TÓTH, Janos Istvan ve ÁRVAI, Zsofia; “Liquidity Constraints And Consumer Impatience”, **Economics Department, NBH Working Paper**,No:2, 2001.

UZGÖREN, Nevin, CEYLAN Gülçin ve UZGÖREN Ergin ; “Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı Etkileyen Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Model Çalışması”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi**, Cilt :14 Sayı:2 2007.

UZUNLAR, Evcan; “Tüketici Kredileri ve Türkiye’deki Bankalarda Uygulama”. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 8(3-4), 1990, s.59-82.

YETİM, Sedat; **Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:69, 1997.

YILDIRIM, Kemal, KARAMAN, Doğan ; **Makroekonomi**, Eskişehir, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No :145, 2003.

ZARAKOLU, Avni; **Para Kredi ve İktisadi Faaliyetler**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:41, 1971.

EKLER

EK-1: Anket Formu**ANKET FORMU**

Bu anket formu “Bireysel Kredi Kullanımında Hanehalkı Davranışları ve Soyo-Ekonomik Sonuçları” başlıklı araştırmanın temelini oluşturacak verilerin toplanması için hazırlanmıştır. Sorulara vereceğiniz samimi cevaplar, araştırmanın daha sağlıklı yürütülmesine katkıda bulunacaktır. Şimdiden yardım ve katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

1. CİNSİYET:

- ☐ Erkek ☐ Kadın

2. MEDENİ DURUM:

- ☐ Bekar ☐ Evli ☐ Dul ya da Boşanmış

3. SAHİP OLDUĞUNUZ ÇOCUK SAYISI :**4. YAŞ :**

- ☐ 30 ve altı yaş grubu ☐ 41-50 yaş grubu ☐ 65 + yaş grubu
☐ 31-40 yaş grubu ☐ 51-65 yaş grubu

5. EĞİTİM DÜZEYİ :

- ☐ Lise altı eğitim düzeyi ☐ Yüksek Öğretim veya Fakülte
☐ Lise ve dengi meslek okulu ☐ Lisansüstü eğitim

6. İŞ DURUMU :

- ☐ Ücretli maaşlı çalışan ☐ Çiftçi
☐ Kendi hesabına çalışan ticari işletme sahibi ☐ İşsiz

7. AYLIK GELİR :

- ☐ 1000 TL altı ☐ 1000-1500 TL ☐ 1500-2000TL
☐ 2000 TL +

8. AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİNE SAHİPSİNİZ?

- ☐ Menkul Kıymetler (Mevduat Hesabı, Hisse Senedi ve Bono vb.)
☐ Gayrimenkul (Ev, Arsa, Arazi ve Çiftlik vb.) ☐ Araba

9. YAŞADIĞINIZ YER :

- ☐ Köy - Kasaba ☐ İlçe ☐ Şehir Merkezi

10. AİLEDEKİ FERT SAYISI :**11. AİLEDEKİ ÇALIŞAN SAYISI :****12. AİLEDEKİ FERTLERDEN KARAR ALMA SÜRECİNDE ETKİLİ OLAN BİREYLERİN AĞIRLIKLİ EĞİTİMİ**

- ☐ Lise altı
☐ Lise ve dengi meslek okulu
☐ Yüksek Öğretim veya Fakülte
☐ Lisansüstü

13. BİREYSEL KREDİ KULLANIYOR MUSUNUZ YA DA KULLANDINIZ MI?

- ☐ Evet ☐ Hayır

14. BİREYSEL KREDİ KULLANMIYORSANIZ, KULLANMAMA NEDENİNİZ / NEDENLERİNİZ AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİLERİDİR?

- ☐ Uygulanan kredi faiz oranlarını yüksek buluyorum.
☐ Bankalar tarafından istenilen şartları yerine getiremedim.
☐ Dini olarak uygun bulmuyorum.
☐ İhtiyacım olduğunda başka bir kaynaktan borç bulabiliyorum (Arkadaş, eş, akraba vb).

15. BİREYSEL KREDİ KULLANIYORSANIZ, KULLANMA NEDENİNİZ AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİDİR / HANGİLERİDİR?

- ☐ Başka bir kaynaktan borç bulamama,
☐ Kredi kullanarak peşin mal ve hizmet alımının avantajlarından yararlanmak için,
☐ Gelirim günlük yaşamımı idame ettirmeye yetmediği için

16. BİREYSEL KREDİ KULLANMADAN ÖNCE BİLGİ ALDIĞINIZ KURUM YA DA KİŞİLER KİMLERDİR?

- ☐ Bankalar
- ☐ Basın yayın organları (Televizyon, gazeteler vb.)
- ☐ Arkadaş, akraba, yakın çevre
- ☐ Diğer (Ne olduğunu lütfen belirtiniz):

17. EN SIK KULLANDIĞINIZ BİREYSEL KREDİ TÜRÜ HANGİSİ / HANGİLERİDİR?

- ☐ Konut kredisi
- ☐ Hobi kredisi
- ☐ Kredi kartı
- ☐ İhtiyaç kredisi
- ☐ Araba kredisi
- ☐ Diğerleri
- ☐ Eğitim kredisi
- ☐ Tatil kredisi
- ☐ Tüketici kredileri

18. SAHİP OLDUĞUNUZ KREDİ KARTI SAYISI :

19. BİRDEN FAZLA KREDİ KARTI KULLANIYORSANIZ NEDENİ AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİ/HANGİLERİDİR?

- ☐ Tek bir kartın limitinin yetersiz olması,
- ☐ Bir kart ile ilgili düştüğüm ödeme güçlüğüne diğer kredi kartını kullanarak aşmak,
- ☐ Farklı bankaların kart kullanıcılarına sunduğu imkanlardan yararlanmak,
- ☐ Diğer (Ne olduğunu lütfen belirtiniz) :

20. MAL VE HİZMET ALIMLARINDA KREDİ KULLANIRKEN AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİNE/HANGİLERİNE DİKKAT EDİYORSUNUZ?

- ☐ Peşin fiyatı ile taksitli fiyatı arasındaki farka,
- ☐ Kullanacağım kredinin şuan ki gelirim ile ödenip ödenemeyeceğine,
- ☐ Kullanacağım kredinin gelecekte elde edeceğim gelir ile ödenip ödenemeyeceğine,
- ☐ Mal ya da hizmeti almayı gerekli görüyorsam düşünmeden kredi kullanabilirim.

21. KREDİLER HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

- ☐ Kredilerin hayatı kolaylaştırdığını düşünüyorum,
- ☐ Kredilerin gereksiz harcamalara sebebiyet verdiğini düşünüyorum,
- ☐ Kredilerin düşük gelirli insanlar için bir risk oluşturduğunu düşünüyorum,
- ☐ Kredilerin yüksek maliyetli olduğunu düşünüyorum.

22. KREDİ BORÇ GERİ ÖDEMELERİNİ VAKTİNDE YAPIYOR MUSUNUZ?

- ☐ Genellikle yapıyorum.
- ☐ Ödeme güclüğü yaşadığım için vaktinde yapamıyorum.
- ☐ Her zaman yapıyorum.
- ☐ Unuttuğum için aksatıyorum.

23. KREDİ KULLANIMI İLE İLGİLİ GELECEKTEKİ TUTUMUNUZ NE OLACAKTIR ?

- ☐ Yakın gelecekte kredi kullanmayı düşünüyorum.
- ☐ Kredi kullanma sıklığını azaltmayı düşünüyorum.
- ☐ Kredi borçlarımı kapatıp bir daha kredi kullanmamayı düşünüyorum.

24. BASINDA ÇIKAN “KREDİ MAĞDURLARI” HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

- ☐ Kredi kullanmak risklidir, herkes için aynı tehlike vardır.
- ☐ Kredi kullanmayı yararlı buluyorum, çıkan sorunlar kişilerle ilgilidir.
- ☐ Diğer (Ne olduğunu lütfen belirtiniz) :

Anketimiz bitmiştir vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

ÖZET

Türkiye’de son yirmi yılda yaygınlaşan bireysel kredi kullanımı, hanehalkının finansal kesime olan borcundaki artışını da beraberinde getirmiştir. Artan hanehalkı borçlanması, sosyal ve ekonomik açıdan çeşitli riskler içermektedir. İyi yönetilemeyen hanehalkı borçlanması bir taraftan talep ve finansal kuruluşların bilançosu kanalıyla ekonomiyi etkilerken, diğer taraftan bireylerin sosyal çevresinde güven ve itibar kaybına uğramasına neden olmaktadır. Bu açıdan artan hanehalkı borçlanmasında, olası risklerin tahmini ve yönetimi için bireysel kredi talebini etkileyen faktörlerin tespiti önem kazanmaktadır.

Türkiye’de bireysel kredi kullanımını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada; öncelikle tüketim teorileri ve Türkiye’de hanehalkı sosyal ve iktisadi özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde ise BDDK verilerine göre Türkiye’de bireysel kredi kullanımının en yoğun olduğu üç il; İstanbul, Ankara ve İzmir’de anket çalışması uygulanmıştır. Anket verilerinin analizi için Eviews programı aracılığıyla lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, varlık birikimi, yerleşim yeri gibi faktörler bireysel kredi kullanımını etkilemezken, bireylerin başka bir kaynaktan borçlanabilmesi, faizlerin yüksek bulunması, dini kaygılarla kredi kullanımının tercih edilmemesi, kredi kullanarak peşin mal ve hizmet alımından yararlanma isteği, hanehalkı içinde karar alma sürecinde etkin olan bireylerin eğitim durumu ve hanehalkının gelecek gelir beklentisinin bireysel kredi kullanım davranışını etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Kredi, Tüketici Kredisi, Kredi Kartı, Hanehalkı Borçlanması, Lojistik Regresyon

ABSTRACT

The personal loan utilization which became widespread in recent twenty years period of time in Turkey brought with the increase in the debt of the household to the financial section. Increasing household indebtedness contains various risks both socially and economically. Household indebtedness which could not be managed properly not only influence the economy through the balance sheet of the demand and balance sheet of the financial institutions but also causes the loss of confidence and consideration in the social environment of the individuals. In this respect, the determination of the factors affecting the personal loan demand is important for the estimation and management of the potential risks.

In this study which is prepared for the purpose of determining the factors affecting the personal loan utilization in Turkey; first of all the consumption theories and the household social and economical characteristics are examined in Turkey. In the application section of the study, according to the BRSA data, the survey study is applied in Istanbul, Ankara and İzmir which are there provinces with the most intensive personal loan utilization in Turkey. The logistics regression model is used through Eviews program for the analysis of the survey data. According to the analysis results; while the factors such as age, gender, marital status, number of children, asset accumulation, settlement place do not affect the personal loan utilization, it is seen that getting indebted by the individuals from another source, high interest rates, not preferring to the credit usage due to the religious concerns, request of benefiting from the commodity and service purchase in advance by means of utilizing credits, educational status of the individuals who are effective in the decision making process and the future income expectation of the household affect the personal loan utilization behavior.

Keywords: Personal Loan, Consumer Credit, Credit Card, Household Indebtedness, Logistics Regression

